

UNIVERZITET SINGIDUNUM

**Departman za MASTER
poslediplomske studije**

**POSLOVNA EKONOMIJA
MASTER STUDIJSKI PROGRAM**

MASTER RAD

**PRIVREDNI KRIMINALITET
DETEKCIJA I SUZBIJANJE**

Mentor:

Prof. dr Milovan Stanišić

Kandidat:

Sanja Obradović 401109/2009

Beograd, januar 2011.

S A D R Ž A J

	PRVI DEO	<i>UVOD</i>	5
1.1.	Predmet i polazišta istraživanja		6
1.2.	Značaj i aktuelnost istraživanja		6
1.3.	Ciljevi istraživanja		6
1.4.	Hipoteze istraživanja		7
1.5.	Metode istraživanja		7
1.6.	Struktura rada		8
	DRUGI DEO	<i>POJAM I KARAKTERISTIKE PRIVREDNOG KRIMINALITETA</i>	
2.1.	Pojam privrednog kriminaliteta		9-12
2.2.	Karakteristike privrednog kriminaliteta		12-17
	TREĆI DEO	<i>SAVREMENI POJAVNI OBLICI PRIVREDNOG KRIMINALITETA</i>	
3.1.	Oblici kriminaliteta u oblasti fiskalnih obaveza		18-19
3.1.1.	Oblici kriminaliteta u oblasti poreza na promet		19-26
3.1.2.	Oblici kriminaliteta u oblasti isplata zarada		26-28
3.1.3.	Oblici kriminaliteta u oblasti finansiranja javnih rashoda		28-30
3.2.	Pranje novca		30-31
3.2.1.	Faza ulaganja		31-32
3.2.2.	Faza prikrivanja		32
3.2.3.	Faza integracije		32-33
3.2.4.	Veličina problema pranja novca		33-34
3.3.	Neki oblici kriminaliteta u poslovanju banaka		35
3.4.	Kriminalitet u oblasti svojinske transformacije		36
	ČETVRTI DEO	<i>DOSADAŠNJE AKTIVNOSTI JAVNE BEZBEDNOSTI U OTKRIVANJU I DOKAZIVANJU KRIVIČNIH DELA PRIVREDNOG KRIMINALITETA</i>	
4.1.	Zloupotrebe najvažnijih struktura bivše vlasti		37-42
4.1.1.	Oblast raspolaganja novčanim sredstvima od naplaćenih carina i drugih dažbina		42-43
4.1.2.	Oblast bankarskog poslovanja, raspolaganja budžetskim sredstvima i sredstvima javnih dobara i fondova Republike Srbije i SRJ		43
4.1.3.	Zloupotrebe u raspolaganju stambenim fondom Republike Srbije i SR Jugoslavije		43-44
4.2.	Nelegalni promet akciznih i drugih roba		44
4.2.1.	Nelegalni promet cigareta		44-45
4.2.2.	Nelegalni promet nafte i naftnih derivata		45-49
4.2.3.	Zloupotrebe u prometu ostalih vrsta roba gotovim novcem i kreditnoj politici		49-51
4.2.4.	Zloupotrebe u bankarskom poslovanju, deviznom poslovanju, raspolaganju gotovim novcem i kreditnoj politici		51-52
4.3.	Velike finansijske prevare		52-54
4.4.	Zloupotrebe u postupku svojinske transformacije		54-55
4.5.	Prevare u privrednom poslovanju		56-57
4.6.	Krada intelektualne svojine i falsifikati roba		57-58
4.7.	Krivična dela koja se vrše upotrebom visokih tehnologija		58-59

	PETI DEO	<i>FORMIRANJE I RAZVOJ INSTITUCIJA ZA BORBU PROTIV ORGANIZOVANOG KRIMINALA</i>	
5.1.	Služba za suzbijanje privrednog kriminala		62-63
5.2.	Specijalno tužilaštvo		63-65
5.3.	Posebna odeljenja nadležnih sudova		65-67
5.4.	Bezbednosno informativna agencija		67-68
5.5.	Uprava carina		68-69
5.6.	Poreska policija		69-70
5.7.	Uprava za sprečavanje pranja novca		70
5.8.	Izvod iz godišnjeg plana MUP-a za 2008 godinu		70-71
			72-74
	ŠESTI DEO	<i>ZAKLJUČAK</i>	
			75
	SEDMI DEO	<i>LITERATURA</i>	76-78

I Uvod

Problem privrednog kriminaliteta nesumnjivo je jedan od veoma aktuelnih problema naše današnjice. O njemu se poslednjih godina sve više govori i piše kao o negativnoj društvenoj pojavi koja se javlja kao ozbiljna kočnica kako privrednog tako i opšte društvenog razvitka. U poređenju sa klasičnim oblicima kriminala, privredni kriminalitet je u velikoj meri složeniji problem. Ako samo sagledamo mere koje preduzimaju najviši organi vlasti i politički organi u cilju detekcije i suzbijanja kriminalnih radnji u privredi dobićemo kompletnu sliku ozbiljnosti problema. Možemo slobodno reći da se privredni kriminalitet duboko uvukao u pore privrednog sistema. Za rešavanje ovog problema potrebno je istrajano i temeljno angažovanje brojnih društvenih snaga.

Zbog svojih specifičnosti, kojima se jasno diferencira od ostalih kriminalnih pojava, privredni kriminalitet već duže vreme predstavlja predmet interesovanja kriminologije, kriminalne politike i krivičnog prava, kako na domaćem, tako i na međunarodnom planu.

Međutim, u znatnoj meri manja pažnja se posvećuje naučnoj literaturi koja se bavi njegovim suzbijanjem. Pored toga, u periodu odumiranja države, vlasničke transformacije, visokog procenta tzv. “sive ekonomije” u društvenom proizvodu, pojave “pranja novca” i sl., stvaraju se uslovi za nastanak sasvim novih oblika privrednog kriminaliteta.

Kao i sve države koje se nalaze u procesu tranzicije i privredne transformacije, i Republika Srbija je izložena brojnim bezbednosnim rizicima, među kojima je posebno značajan organizovani kriminal, u svim oblastima ispoljavanja, a naročito u finansijskoj sferi, ali i u oblasti trgovine ljudima, krijumčarenja narkotika, psihotropnih supstanci, prekursora, oružja, motornih vozila i poslednjih godina sve više i u oblasti viskotehnološkog kriminala. Poseban bezbednosni izazov predstavlja i korupcija, sa kojom se susreću i mnogo razvijenije zemlje Evrope i sveta, i to posebno u delu u kojem se oslanja na organizovani kriminal i tako ugrožava temeljne vrednosti društva i usporava integracione i procese tranzicije.

Na kraju, treba napomenuti da se najveće poteškoće u otkrivanju i obradi krivičnih dela privrednog kriminaliteta javljaju u fazi pribavljanja dokaza. Do ovih poteškoća u znatnoj meri dolazi zbog problema u organizaciji organa koji se bave ovom problematikom ali i zbog slabosti u politici i strategiji kao i zbog nemoći države da se izbori sa problemima u organizaciji i funkcionisanju privrednog sistema.

1.1 Predmet i polazišta istraživanja

Gotovo da ne postoji zemlja na svetu koja se ne suočava sa problemom organizovanog kriminala. A kako privredni kriminalitet zauzima veliki udeo u ukupnom kriminalu, kako po kvantitetu, tako i po strukturi, dinamici, materijalnim i drugim posledicama, neophodno je posvetiti veliku pažnju njegovom izučavanju. Proučavanje privrednog kriminaliteta, povezane sa mnogim segmentima društvenog života, danas dobija na aktuelnosti, s obzirom na burne socijalne, ekonomske i političke promene u društvu.

U okviru ovog rada obrađuju se pitanja vezana za otkrivanje i dokazivanje aktuelnih oblika privrednog kriminaliteta. Prilikom razmatranja svakog od oblika privrednog kriminaliteta, ističu se uslovi i uzroci njihovog nastanka, primenjene metode njihove detekcije, načini njihovog suzbijanja, kao i posledice koje imaju, kako na državu i državni budžet, tako i na društvo u celini.

1.2. Značaj i aktuelnosti istraživanja

Svetska ekonomska kriza i krah ekonomskog i političkog sistema uslovio je rast nezaposlenosti i siromaštvo velikog broja građana. U okolnostima neefikasnog funkcionisanja državnih institucija u procesu transformacije poretka iz starog u novi, došlo je do naglog povećanja obima kriminalnih aktivnosti i formiranja grupa organizovanog kriminala. Premda razvoju društava u regionu prete nerešeni bezbednosni izazovi, visok stepen prisustva organizovanog kriminala predstavlja najveću prepreku u sprovođenju reformi. Izgradnja normativnog i institucionalnog okvira za sprečavanje pranja novca u susednim zemljama u velikoj meri je dovršena. Uprkos tome značajniji rezultati su izostali, jer broj pravosnažnih presuda nesrazmerno je mali u odnosu na broj prijavljenih sumnjivih transakcija. Takođe, nizak procenat otkrivanja i dokazivanja kriminalnih radnji privrednog kriminaliteta i dalje negativno utiče na ekonomski i politički život kako Srbije, tako i zemalja u okruženju.

1.3. Cilj istraživanja

Naučni cilj

Naučni cilj ovog rada jeste naučna deskripcija i analiza oblasti koja se bavi proučavanjem kriminalnih radnji privrednog kriminaliteta, kao i njihovom detekcijom i suzbijanjem..

Društveni cilj

Društveni cilj, jeste da ovaj rad koristi praktičnim potrebama, odnosno da pruži informacije i nova saznanja svima onima koji su zainteresovani za oblast organizovanog kriminala, a naročito za savremene oblike privrednog kriminaliteta i njegove detekcije.

1.4. Hipoteze istraživanja

Generalna hipoteza

Organizovani kriminal je oblik kriminaliteta koji je posebno društveno opasan i immanentan razvijenim zemljama savremenog sveta. Naročito je karakterističan za zemlje u razvoju, pa je Republika Srbija, kao zemlja u tranziciji, posebno osetljiva i plodno je tlo za razvoj organizovanog kriminaliteta. Osnovne karakteristike tog kriminala su koristoljublje kao motiv zatim nasilje, zastrašivanje i korupcija kao metod vršenja različitih krivičnih dela.

Kriminalne radnje u privredi pospešuju regresivnu distribuciju dohotka i stvaranje velike potrošačke moći pojedinaca u uslovima opšte recesije. Privredni kriminalitet osim što uveliko podrija slobodno tržište, narušava i demokratsku političku strukturu i političku stabilnost zemlje.

Posebna hipoteza

Činjenica je da organizovani kriminal u krajnjoj liniji teži profitu, kao svom krajnjem cilju, ali iza toga se, kako to i domaća praksa pokazuje, često krije poriv za ostvarivanje delimične ili potpune kontrole nad ekonomijom ili pojedinim njenim segmentima, pa i političkim i državnim institucijama i organima.

Borba protiv organizovanog kriminala zahteva organizovano, integrisano i koordinisano angažovanje celokupnog pravnog sistema.

1.5. Metode istraživanja

Sveobuhvatnost i važnost istraživanja modela privrednog kriminala su zahtevale korišćenje raznih metoda, tako da se ni jednoj metodi ne daje prednost, već su sve jednako zastupljene i važne.

Istraživana su naučno-teorijska saznanja i relevantna literatura korišćenjem osnovnih analitičkih i sintetičkih metoda, a pre svega analize, sinteze, indukcije i dedukcije.¹

Od opštenaučnih metoda korišćen je hipotetičko - deduktivni metod i statistički metod.

U prikupljanju podataka korišćen je metod analize sadržaja dokumenata i to sekundarne građe, odnosno korišćenje podataka na već izvršenim istraživanjima.

¹ Miljević, I. M., *Skripta iz metodologije naučnog rada*, Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Filozofski fakultet, Pale, 2007. pogledati četvrti deo - Metode naučnog rada i istraživanja, str.115-263

1.6. Struktura rada

Istraživanja smo prikazali na sledeći način:

U prvom delu - UVOD izneli smo predmet i polazište istraživanja, ukazali na njihov značaj i aktuelnost, ustanovili opšti cilj (koji se odnosi na sveobuhvatan uticaj privrednog kriminala, njegove detekcije i suzbijanja) i odredili poseban cilj (konkretna problem detekcije krivičnih dela privrednog kriminaliteta), postavili hipoteze, izneli metode.

U drugom delu- POJAM I KARAKTERISTIKE PRIVREDNOG KRIMINALITETA obrazložimo pojam privrednog kriminaliteta, naveli smo i objasnili opšte i posebne karakteristike privrednog kriminaliteta i obelodanili statističke podatke o nivou privrednog kriminaliteta.

U trećem delu – SAVREMENI POJAVNI OBLICI PRIVREDNOG KRIMINALITETA prikazali smo oblike privrednog kriminaliteta u oblasti fiskalnih obaveza. Bazirali smo se na problemu izbegavanja plaćanja poreza, zatim smo objasnili oblike privrednog kriminaliteta u oblasti isplate zarada i finansiranja javnih prihoda. Nakon toga smo definisali pojam pranja novca i objasnili ga kroz tri faze: ulaganje, prikrivanje integracija i skrenuli pažnju na njegovu veličinu. Potom smo naveli neke oblike kriminaliteta u poslovanju banaka kao i u oblasti svojinske transformacije.

U četvrom delu - DOSADAŠNJE AKTIVNOSTI JAVNE BEZBEDNOSTI U OTKRIVANJU I DOKAZIVANJU KRIVIČNIH DELA PRIVREDNOG KRIMINALITETA detaljno smo obradili dosadašnje napore i rezultate javne bezbednosti u domenu otkrivanja zloupotreba najvažnijih struktura tadašnje vlasti, naveli najčešće primere nelegalnog prometa akciznih i drugih roba, pomenili neke značajnije finansijske prevare. Takođe, smo obradili neke od savremenih vidova kriminala kao što su zloupotrebe u postupku svojinske transformacije, prevare u privrednom poslovanju, krađe intelektualne svojine i falsifikat roba i krivična dela koja se vrše upotrebom visokih tehnologija.

U petom delu – FORMIRANJE I RAZVOJ INSTITUCIJA ZA BORBU PROTIV ORGANIZOVANOG KRIMINALA U SRBIJI predstavili smo strategije i politike koje preduzima Srbija u borbi protiv privrednog kriminala uz detaljno navođenje nadležnih institucija, kao što su: Služba za suzbijanje organizovanog kriminala, Specijalno tužilaštvo, Uprava za sprečavanje pranja novca, Bezbednosno informativna agencija, Uprava carina, Poreska policija, Posebna odeljenja nadležnih sudova. Takođe, obelodanili smo Izvod iz godišnjeg plana MUP-a za 2008 godinu.

U šestom delu – smo izveli **ZAKLJUČAK** gde smo istakli problem koji se nameće da iako su formirane institucije specijalizovane za borbu protiv organizovanog kriminala i postoje određeni oblici njihove međusobne saradnje i saradnje sa drugim relevantnim institucijama, ove institucije još uvek ne funkcionišu u potpunosti kao sistem.

U sedmom delu – LITERATURA izložili smo korišćenu literaturu

II Pojam i karakteristike privrednog kriminaliteta

2.1. Pojam privrednog kriminaliteta

Svako ozbiljnije istraživanje i izučavanje neke pojave podrazumeva definisanje njenog pojma. Definisanjem ovog pojma privredni kriminalitet se odvajava od ostalih kriminalnih pojava, ali se sa druge strane i dovodi u adekvatnu vezu sa njima.

Definicija pojma privrednog kriminaliteta mora počiti od toga da se njome izrazi upravo ono "što privredni kriminalitet jeste stvarno, u praksi. Samo takvim određivanjem pojma privrednog kriminaliteta može se doprineti njegovom proučavanju i uspešnom suzbijanju i sprečavanju."²

Shodno tome činjeni su veliki naponi da se dođe do jedinstvene definicije privrednog kriminaliteta kako u domaćoj teoriji i praksi, tako i u stranoj. Međutim, još uvek ne postoji jedinstveno mišljenje o pojmu privrednog kriminaliteta. Nesumnjivo je osnovni uzrok takvog međunarodnog stanja upravo različitost društveno-ekonomskih i političkih sistema, ali ni u našoj pravnoj i kriminološkoj literaturi ne postoji jedinstvena definicija privrednog kriminaliteta.

Jedna od najčešće citiranih definicija privrednog kriminaliteta potiče od Edwina Sutherlanda, predsednika američkog sociološkog udruženja, koji, u svom obraćanju ovom udruženju 1939. godine za privredni kriminalitet upotrebljava termin kriminalitet "belog okovratnika" (white collar crime). Sutherland definiše ovu pojavu kao "kriminal koji se javlja u oblasti privrednog poslovanja. On ističe da su njegove osnovne forme ispljavanja najčešće u mahinacijama u vezi sa kupoprodajom raznih akcija, lažnim iskazivanjem stanja i poslovanja pojedinih korporacija, lažnim reklamiranjem robe, podmićivanjem poslovnih partnera i državnih činovnika radi ostvarivanja povoljnih poslovnih aranžmana, nenamenskim trošenjem sredstava, poreskim utajama i sl."³ Nakon 5 godina Sutherland daje novu definiciju kriminaliteta "belog okovratnika", označivši ga kao "kriminal koji, u okviru svoje profesionalne aktivnosti, vrše lica sa visokim društvenim ugledom."⁴

² Pešić, Vukašin: *Bitne karakteristike i stanje privrednog kriminaliteta u Jugoslaviji u savremenim uslovima*, Privredni kriminalitet, IKSI, Beograd, 1977, str. 9.

³ Sutherland, H.Edvin.: *White-Collar Criminality*, American Sociological Review, 1940. February, str. 1-12.

⁴ Sutherland, H.Edvin.: *White-Collar Criminality. Crime?*, American Sociological Review, 1945. April, str. 132-139.

Uprkos brojnim zakonodavnim i naučnim pokušajima da se definiše, "white collar crime" i dalje ostaje sporni pojam.⁵ Kako je Box opazio⁶, "teoretičari mogu biti u stanju da nacrtaju oštre konceptijske pojmove veze između mafije i organizovanog kriminala, korporacijskog kriminala i političke korupcije, ali u stvarnom životu ovi pojmovi su tako isprepletani da nije lako videti gde se "loši momci" završavaju i gde "dobri" počinju".

Očekuje se da će privredni kriminal porasti tamo gde se pritisci, zajedno sa unapređenjem, prestižom, statusom i nagradama pojačavaju, i sve više u vezi sa profitima, zaštitom tržišta i dostizanjem poslovnih ciljeva. Može se pretpostaviti da je većina prijavljenog privrednog kriminala tokom 80-tih i 90-tih povezana sa istorijskim promenama u prirodi kapitalizma na Zapadu gde je porast profita posledica špekulacija kao što su: trgovina valutom, preuzimanja kompanija, terminsko poslovanje, špekulacija zemljom, monopolsko ponašanje, ili onoga što se može nazvati "dobrim opkladama". Prihvatanje ovih promena dovelo je do erozije morala i "džentlmentskog ponašanja" (dok je postojalo). Svaki "posao" postaje prihvatljiv dokle god je profitabilan, i više je zločin biti uhvaćen, nego učestvovati u nečasnoj ili nezakonitoj delatnosti. U stvari, "pametna" poslovna delatnost egzistira u konstruisanju mehanizma kroz koji su izvučene koristi iz nelegalnih delatnosti izbegavajući svaku (zakonsku) obavezu za svoje poslove. Posredstvom ovih delatnosti, malo se, ako uopšte, proizvodi, ali su dobici brzi i veliki i mogu se anonimno ostvariti.⁷

Prema tome, fraza "white-collar crime", s obzirom da se ne radi o naučnom pojmu, poslednjih godina, znatno je proširila svoje značenje, u odnosu na Sutherlandovu definiciju, obuhvatajući bilo kakav profesionalni prekršaj, bez obzira na službeni i društveni status prekršioca, kao povredu profesionalne etike.⁸ Ima, čak toliko širokih shvatanja koja idu dotle da ovim pojmom obuhvate sve oblike ilegalnog ponašanja, koji nisu obuhvaćeni tradicionalnim uličnim kriminalom.⁹

⁵ Geis, G., Meier, R.F. and Salinger, L.M.: *White-Collar Crime*, 1995, New York, Free Press

⁶ Box, S.: *Deviance, Reality and Society*, 2nd ed., 1981, London: Holt, Rinehart and Ninston, str. 154-156.

⁷ Mitchell Austin, Sikka Prem, Willmott Hugh: *Sweeping it under the carpet: the role of accountancy firms in money laundering*, 1996. Vidi Internet adresu www.tripod.lycos.com

⁸ Freiberg, Arie: *Sentencing white-collar criminals*, Paper presented at the Fraud Prevention and control Conference by the Australian Institute of Criminology in association with the Commonwealth Attorney-General's Department and held in Surfers Paradise, 2000. August, 24-25.

⁹ Geis, G.: *White-Collar Crime: What is it?*, 3 Current Issues in Criminal Justice, str 9-24.

Zanimljivo shvatanje o pojmu kriminaliteta "belog okovratnika" iznosi Kristian Weber,¹⁰ koji smatra da se deliktno ponašanje ove grupe počinitelaca (lica sa visokim društvenim ugledom ili kako on kaže, pripadnici više društvene klase) ne iscrpljuje samo u jasnom kršenju pravnih normi, već uključuje i načine ponašanja koji se nalaze u sivoj zoni, između kažnjivog, i etički i moralno nedostojnog ponašanja, čime, širi pomenuti pojam, van zone krivičnog prava, pa i prava uopšte, zadržavajući se na uopštenoj formulaciji, bez konkretnog navođenja sadržine takvih ponašanja.

U kriminološkoj literaturi Sjedinjenih Američkih Država u upotrebi je i termin "kriminalitet korporacija", kao dela kojima se krše norme kojima je regulisano njihovo poslovanje.

Dr Đordje Ignjatović¹¹ smatra da ima opravdanja za poistovećivanje termina kriminalitet "belog okovratnika" i "kriminalitet korporacija", jer se i jedna i druga dela vrše u istim oblastima, na srodan način, žrtve su ili svi građani ili organizacija koja zapošljava prestupnika, ili druga, konkurentska firma. Vrše ih ista lica, pri čemu je kod kriminaliteta "belog okovratnika" shvaćenog u užem smislu, samo jače izražen lični koristoljubivi motiv. Sa ova dva termina uglavnom se ispljuje oblast koju mi nazivamo privrednim kriminalitetom.

U zemljama Evrope u upotrebi su različiti termini: ekonomski kriminalitet, socio-ekonomski kriminalitet, kriminalitet u privredi, kriminalitet poslovnih preduzeća. Oni označavaju sledeće grupe dela obuhvaćenih ovim terminima:

- " 1) Kriminalitet koji vrše preduzeća, a na štetu bilo građana bilo drugih preduzeća ili države;
- 2) Kriminalitet koji vrše lica na visokim privrednim, državnim ili društvenim pozicijama (kriminalitet "belog okovratnika");
- 3) Kriminalitet koji vrše pojedina lica, a na štetu privrednih preduzeća;
- 4) Kriminalitet transnacionalnih kompanija, koji se svuda u svetu danas ističe kao najopasniji vid ekonomskog kriminaliteta, kojim se podrivaju temelji nacionalnih ekonomija i koji za žrtvu često ima ne samo masu građana, već i čitave državne ekonomije."¹²

U okviru međunarodnih institucija, a naročito u okviru OUN, činjeni su naponi ka definisanju pojma privrednog kriminaliteta, a u funkciji ukazivanja na njegovu veliku

¹⁰ Weber, Kristian: Wirtschaftskriminalität, Kriminalistik, 1998, str 350.

¹¹ Ignjatović, Đorđe: *Kriminologija*, Beograd, 1998, str. 212.

¹² Davidović, Dragomir: *Savremeni problemi kriminaliteta i drugih društveno negativnih pojava u privredi i zaštita od njih*, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, 4/82, str. 396

društvenu opasnost i preduzimanja praktičnih aktivnosti za njegovo suzbijanje. Primera radi, u materijalima za V Kongres UN za prevenciju kriminaliteta i tretman delikvenata ističe se na prvom mestu društvena opasnost ekonomskog kriminaliteta. Ističe se da su mu naročito izložene zemlje u razvoju.

Na kraju, imajući u vidu gore izloženo, kao i činjenicu da definicija mora izraziti suštinu pojma koji definiše i da ne sme biti formalizovana i vezana strogo za zakonsku definiciju biće učinjen pokušaj definisanja pojma privrednog kriminaliteta.

Privredni kriminalitet čine sva deliktna ponašanja (kriminalne radnje) koja nastaju u ekonomskim odnosima i u vezi sa tim odnosima, od strane pravnih ili fizičkih lica, koja raspolazu odgovarajućim ovlašćenjima prema imovini na osnovu koje se ti odnosi zasnivaju i koja za posledicu imaju neposredno nanošenje štete toj imovini kao i ugrožavanje privrednih odnosa.

2.2. Karakteristike privrednog kriminaliteta

Pored opštih karakteristika, privredni kriminalitet se odlikuje i posebnim karakteristikama, od kojih možemo izdvojiti:

- Kvantitativna obeležja privrednog kriminaliteta (obim ili masovnost), relativno učešće privrednog kriminaliteta u celokupnom iznosu opšteg kriminaliteta, njegova teritorijalna distribucija i dinamika,
- Struktura privrednog kriminaliteta, koja podrazumeva vrste inkriminisanih ponašanja koja smatramo privrednim kriminalitetom, kao i njihovo učešće u masi privrednog kriminaliteta
- Druge posebne karakteristike, koje se odnose na lica protiv kojih su podnesene krivične prijave, koja su optužena i osuđena za inkriminisana ponašanja koja smatramo privrednim kriminalitetom.

Gore navedene karakteristike privrednog kriminaliteta analiziraćemo na osnovu raspoloživih statističkih podataka, koji uz sve nedostatke i ograničenja, ipak predstavljaju nezamenjiv izvor podataka o otkrivenom kriminalitetu.

Kada je u pitanju obim privrednog kriminaliteta na teritoriji Republike Srbije i njegovo relativno učešće u ukupnoj masi kriminaliteta, podaci u tabeli 1. ukazuju da ni u

jednoj godini učešće krivičnih dela privrednog kriminaliteta u ukupnoj masi prijavljenih krivičnih dela nije prelazilo 15%.

Tabela 1. Obim prijavljenih krivičnih dela privrednog kriminaliteta u Republici Srbiji u periodu od 2000 – 2005. godine¹³

Kategorija kriminala	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Ukupno	%
Privredni kriminal	12.79	12.91	13.88	12.01	12.06	13.14		
	2	6	9	7	9	3	76.826	13
Napad na život i telo	3.692	4.011	4.156	4.417	4.976	5.164	26.416	4
Imovinski kriminal	70.278	83.247	55.545	45.374	50.703	54.274	359.421	59
Bezbednost javnog saobraćaja	6.952	8.753	6.637	7.225	7.927	7.595	45.088	7
Građanske slobode, ugled, itd.	442	438	428	445	474	472	2.699	0
Ostalo	11.560	11.945	14.062	20.119	22.798	21.107	101.591	17
Ukupno	105.7	121.3	94.17	89.59	98.94	101.7		10
	16	10	1	7	7	54	612.041	0

Na teritoriji Republike Srbije je prijavljeno u 2000. godini 12.792, u 2001. godini 12.916, u 2002. godini 13.889, u 2003. godini 12.017, u 2004. godini 12.069, u 2005. godini 13.143 krivičnih dela privrednog kriminaliteta. Možemo uočiti da je zabeležen blagi porast prijavljenih krivičnih dela privrednog kriminaliteta u poslednjoj godini u odnosu na prethodne dve godine. Što se tiče učešća krivičnih dela privrednog kriminaliteta u ukupnoj masi kriminaliteta za period od 2000. do 2005. godine on zauzima oko 13 %, a slična tendencija uočena je i u prethodnom periodu.

Što se tiče teritorijalne distribucije prijavljenih krivičnih dela tokom perioda 2000 godine zabeleženo je neznatno povećanje prijavljenih krivičnih dela privrednog kriminaliteta, a teritorijalna distribucija ukazuje da je najveći broj krivičnih dela na teritoriji Beograda 1.243 (9.58%), Sremske Mitrovice 889 (6.94%), Kragujevca 850 (6.63%), Novog Sada 826 (6.45%) i Niša 819 (6.39%). Povećanje procenta otkrivenih i prijavljenih krivičnih dela, u odnosu na prethodne godine zabeleženo je na teritorijama četrnaest sekretarijata unutrašnjih poslova. Uočljivo je da se najveći procenat krivičnih dela privrednog kriminaliteta upravo prijavljuje na teritorijama koje predstavljaju najveće administrativne i poslovne centre, kao područja sa najvećim brojem stanovnika.

¹³ Kao izvor podataka korišćeni su godišnji izveštaji Ministarstva unutrašnjih poslova

S obzirom na "latentnu prikrivenost" privrednog kriminaliteta, nesumnjivo je da je izvršen znatno veći broj ovih krivičnih dela nego što pokazuju prezentirani podaci. Moglo bi se čak reći da pomenuti podaci više odražavaju aktivnost organa otkrivanja, prvenstveno organa unutrašnjih poslova, nego relano stanje u oblasti privrednog kriminaliteta.

Treba uzeti u obzir i ocene i stavove Republičkog javnog tužilaštva Srbije i Okružnog javnog tužilaštva u Beogradu prema kojima "... Kod organa otkrivanja prisutan je i selektivni pristup u otkrivanju krivičnih dela i utvrđivanju učinioca tih dela. Znatan je broj sredina, počev od državnih organa, preko javnih preduzeća i fondova, zatim privrednih subjekata na čijem čelu se nalaze "uticajni ljudi", pa sve do moćnih privatnih preduzeća u koje inspektori Ministarstva unutrašnjih poslova, finansijska policija i tržišna inspekcija nisu imali pristup."¹⁴

Kada je u pitanju struktura privrednog kriminaliteta, iz raspoloživih podataka o prijavljenim i procesuiranim krivičnim delima privrednog kriminaliteta uočljivo je da najveći procenat otpada na samo nekoliko krivičnih dela. U pitanju su određena krivična dela iz Krivičnog zakona Republike Srbije i to: protiv privrede: nesavestan rad u privredom poslovanju (čl. 234), zloupotreba ovlašćenja u privrednom poslovanju (čl. 238), nedozvoljena trgovina (čl. 243), poreska utaja (čl. 229), protiv imovine: prevara (čl. 208) protiv službene dužnosti: zloupotreba službenog položaja (čl. 359), primanje i davanje mita (čl. 367, 368), falsifikovanje službene isprave (357). Određeni broj krivičnih dela odnosi se i na falsifikovanje novca iz čl. 223 i na krivična dela iz Zakona o deviznom poslovanju.

Možemo uočiti da se među pomenutim krivičnim delima pojavljuju dva koja izazivaju posebnu pažnju jer nisu svrstana u krivična dela protiv privrede, a utiču na istu u velikoj meri.

Prvo je krivično delo prevare, koje je klasično krivično delo protiv imovine ali kako u grupi krivičnih dela protiv privrede ne postoje krivična dela koja po svojoj suštini odgovaraju prevari, ona su inkriminisana u klasičnu prevaru, pa se iz tih razloga prevara javlja u strukturi privrednog kriminaliteta.

Najčešće su prevare u oblasti trgovine i uslužne delatnosti. Suština ovakvih prevara je osnivanje i registracija privatnih firmi kao i njihovo stupanje u privredne odnose sa što većim brojem učesnika u prometu a sve u cilju prevare.

¹⁴ Analitički materijal Republičkog javnog tužilaštva Srbije i Okružnog javnog tužilaštva u Beogradu

Vlasnici ovakvih preduzeća stupaju u privredne osnose sa preduzećima, najčešće u državnoj i društvenoj svojini a ređe sa privrednim subjektima u privatnoj svojini, zaključuju ugovore o kupoprodaji neke robe, preuzimaju tu robu a kao sredstvo plaćanja izdaju menice, kojima garantuju da na žiro računu poseduju novčana sredstva kojim će platiti preuzetu robu.

Menice služe prodavcu kao sredstvo kojim se on osigurva, da ako roba ne bude plaćena u ugovorenom roku, može naplatiti svoje potraživanje. Kako se radi o lažnim menicama, odnosno menicama bez odgovarajućeg pokrića, prodavci ostaju i bez robe i bez novca, a prevaranti preuzetu robu prodaju na nelegalan način, najčešće na "crnom tržištu" za gotov novac, često i za devizna sredstva.

Nakon otkrivanja prevare, uglavnom se događa da firma koja je kupila robu nije ni bila na registrovanoj adresi, jer je registrovana uz korišćenje lažnih ličnih dokumenata.

Drugo krivično delo koje izaziva veliku pažnju je falsifikovanje službene isprave, koje po svojoj prirodi ne spada u privredni kriminalitet. Međutim, s ozirom na već pomenutu konstataciju da su svi poslovni događaji praćeni odgovarajućom dokumentacijom i da se za izvršenje ili prikrivanje pojedinih krivičnih dela privrednog kriminaliteta vrši falsifikovanje pomenutih dokumenata, s razlogom se falsifikovanje službenih isprava svrstava u strukturu privrednog kriminaliteta.

Iz prezentiranih podataka u tabeli 2. jasno se vidi da u strukturi otkrivenih i prijavljenih krivičnih dela privrednog kriminaliteta u Republici Srbiji u periodu od 2005 godine dominira krivično delo zloupotrebe službenog položaja koje zauzima 38.8% od a sledi ga poslovna prevara sa 25,6% a na trećem mestu je ilegalna trgovina sa 14.6%, za razliku od prethodnih godina gde je ilegalna trgovina zauzimala oko 22 % a zatim je sledila zloupotreba službenog položaja sa oko 15%.

Tabela 2. Struktura prijavljenih krivičnih dela privrednog kriminaliteta u Republici Srbiji za 2005. godinu

Privredni kriminal u 2005 godini	Br slučajeva	%	Šteta (mil. Din)	Šteta (mil. evra)	%	Zarada od % Kriminala (miliona dinara)	Zarada od kriminala (milion evra)	
Neodgovorno vršenje službe	200	2.7	799	9,6	3,8	0,0	0,0	0,0
Zloupotreba ovlašćenja u privredi	272	3.7	373	4,5	1,8	298,0	3,6	1,6
Ilegalno podizanje kredita	204	2.8	52	0,6	0,2	75,0	0,9	0,4
Ilegalna trgovina	1.076	14.6				84,0	1,0	0,4
Izbegavanje plaćanja poreza	156	2.1	481	5,8	2,3	461,0	5,5	2,4
Prevara	511	7.0	128	1,5	0,6	138,0	1,7	0,7
<u>Zloupotreba službenog položaja</u>	<u>2.851</u>	<u>38.8</u>	<u>18.000</u>	<u>216.4</u>	<u>86.3</u>	<u>17.950.0</u>	<u>125.8</u>	<u>94.4</u>
Poslovna prevara	1.881	25.6	1.020	12,3	4,9			
Primanje mita	159	2.2				1,0	0,0	0,0
Nuđenje mita	38	0.5				0,7	0,0	0,0
Ukupno	7.348	100.0	20.853	250,7	100	19.010,7	228,5	100

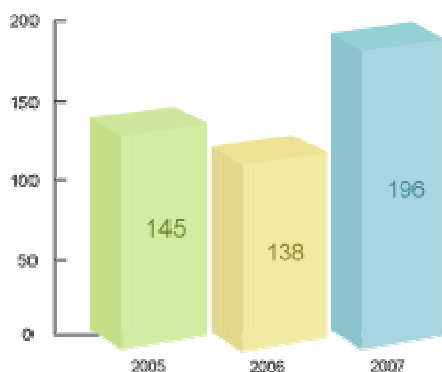
Kurs: 83,19 dinara za 1 evro

Izvor: Ministarstvo unutrašnjih poslova

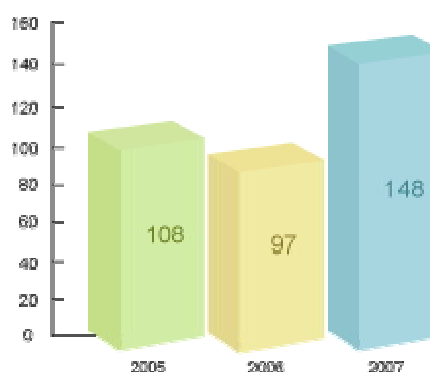
Pomenuta tri krivična dela u strukturi otkrivenog i prijavljenog privrednog kriminaliteta zauzimaju preko 80 %. Međutim, uzimajući u obzir karakteristike privrednog kriminaliteta možemo pretpostaviti da struktura krivičnih dela koja u sferi "tamne brojke" izgleda znatno drugačije.

KRIVIČNO DELO PRIMANJE MITA

Broj prijavljenih lica

Broj procesuiranih lica

Izvor: Republičko javno tužilaštvo – Republika Srbija

Ovde bi naročito trebalo istaći krivična dela primanja i davanja mita. Krivično delo primanja mita, kao što možemo primetiti u tabeli 2, zauzima beznačajnih 2%, dok je situacija slična i sa davanjem mita koje zauzima tek nekih 0,5%, znači manje od 1%.

S obzirom da se radi o krivičnim delima koja su sinonim korupcije, i da po svim pokazateljima upravo korupcija predstavlja jedan od najvećih problema našeg društva, dolazimo do poražavajućeg zaključka. Korupcija je zahvatila sve pore društva, a u strukturi otkrivenog kriminaliteta podmićivanje se pokazuje kao beznačajan problem.

III Savremeni pojava oblici privrednog kriminaliteta

3.1 Oblici kriminaliteta u oblasti fiskalnih obaveza

Za razliku od zemalja razvijene tržišne ekonomije gde se uspešnost nekog privrednog subjekta ili pojedinca koji se bavi privrednom delatnošću meri, između ostalog, i po visini plaćenog poreza, na našim prostorima je suprotno. Kriterijum za uspešnost velikog broja privrednih subjekata i pojedinaca je sposobnost pronalaženja načina za izbegavanje poreskih obaveza i sticanja bogatstva "preko noći". U takvim uslovima poslovanja poreska evazija postaje uobičajena i svakodnevna pojava.. Reč evazija potiče od latinskog glagola *evadere* (izmaći, bežati, izbeći, i sl). U poreskoj terminologiji ovim pojmom označavaju se različiti načini izbegavanja plaćanja poreza.

Ekonomski pristup problemu evazije poreza zasniva se na analizi individualnog ponašanja poreskih obveznika. Način na koji poreske stope i instrumenti primene poreza utiču na ekonomske prilike poreskih obveznika veoma je bitan. Sistem oporezivanja i njegova primena mogu podstaći poreske obveznike da prikriju i netačno predstavljaju svoje aktivnosti. Prirodna je težnja poreskih obveznika da plate obaveze poreza i doprinosa u manjem iznosu koristeći nedorečenosti ili nedovoljnu preciznost propisa, kao i njihova težnja da pod najpovoljnijim uslovima iskoriste poreske propise. Ekonomska teorija razlikuje dve evazije: zakonitu (dozvoljenu) i nezakonu (nelegalnu).

Zakonito izbegavanje poreza obuhvata pravne i faktičke radnje poreskog dužnika kojima se izbegava plaćanje poreza u potpunosti ili delimično, bez povrede zakona.

Nezakonita evazija se ispoljava u obliku poreske defraudacije (poreska utaja) i kontrabande (krijumčarenje). Poreska defraudacija karakteristična je za neposredne poreze a ostvaruje se vođenjem dvostrukih poslovnih knjiga – zvaničnih, u kojima se ne prikazuju nastale poslovne promene i ostvareni prihodi i nezvaničnih, koje se vode za sopstvene potrebe i u kojima se iskazuje realno stanje. Kontrabanda je karakteristična za carine, akcize i slične dažbine i javlja se u slučaju unošenja u zemlju robe bez plaćanja pomenutih dažbina.

Nezakonita poreska evazija može se klasifikovati na nekoliko načina. Ako se podeli od razmere izbegavanja plaćanja poreza, nezakonita poreska evazija može se podeliti na potpunu i delimičnu. Potpuna postoji kada obveznik ne prijavi celokupan iznos ostvarenog prihoda ili svu imovinu koja podleže oporezivanju, odnosno ako prikrije transakcije koje dovode do nastanka poreske obaveze. Delimična nezakonita poreska

evazija postoji kada se poreskim vlastima prijave prihodi, imovina ili transakcije, ali se o njima daju nepotpuni ili netačni podaci, čime se umanjuje poreska obaveza, na šta obveznik nije imao pravo. Prihod se retko stiće jednokratno i iz istog izvora, što smanjuje mogućnost za potpunu utaju poreza. U praksi se uglavnom sreću slučajevi delimične poreske utaje.

3.1.1. Oblici kriminaliteta u oblasti poreza na promet

Kao osnova evazije poreza javlja se težnja za sticanjem profita i bogaćenjem. Čest je slučaj da evaziju poreza vrše lica koja nastoje da svoja dobra uvećaju iznad nivoa koji im je neophodno potreban. To znači da su kod te kategorije ljudi prisutni profilerski motivi uvećanja zarada, nagomilavanja bogatstva i drugi motivi bogaćenja.

Postoji više oblika poreske evazije, a najopštiji su sledeći:

- Propuštanje poreskog obveznika da prijavi poreskim vlastima obavljanje delatnosti na osnovu koje nastaje poreska obaveza;
- Različiti oblici lažnog prikazivanja odbitaka od poreske osnovice po nepostojećim osnovama ili u vidu rashoda koji nisu postojali, ili su postojali ali ne u tolikom obliku;
- Poslovanje pravnih i fizičkih lica mimo žiro računa, čime se izbegava plaćanje poreza po više osnova;
- Neuplaćivanje dnevnih pazara ili njihovo neredovno uplaćivanje na žiro račun, čime se izbegava evidentiranje ostvarenih prihoda, a novac usmerava u nelegalne tokove, za nabavku robe, plaćanje usluga ili isplatu zarada zaposlenima, bez plaćanja poreza i doprinosa;
- Korišćenje zakonskih rešenja vezanih za poreske olakšice i oslobođenja lažnim prikazivanjem ispunjavanja propisanih uslova od strane poreskih obveznika kao npr. višestruka isplata zarada pod vidom dnevnica za službena putovanja, terenskih dodataka, toplog obroka i sličnih naknada do visine koja se oporezuje.

a) Izbegavanje plaćanja poreza

Plaćanjem poreza smanjuje se ekonomska snaga poreskog obveznika, može doći i do promene njegovog društvenog statusa. To nepovoljno delovanje poreza na poreske obveznike izaziva otpor plaćanju poreza i svesno se nastoji da se neželjeni učinci oporezivanja uklone ili smanje. Izbegavanje plaćanja poreza utiče na stvaranje socijalnih razlika u pogledu materijalnog položaja građana. Zatim dovodi do nepovoljnih fiskalnih ekonomsko-političkih efekata.

Izbegavanje može da bude aktivno, ako je rezultat svesnog nastojanja porezskog obveznika da se netačnim prikazom činjenica ili njihovim prikrivanjem pred poreskim organima smanji porez i pasivnom, ako je nepodmirenje poreskog tereta rezultat:

- a) neznanja poreskih obveznika o poreskoj obavezi;
- b) nestručnosti i neefikasnosti poreskih organa;
- c) propusta u zakonu.

Ono može zavisiti od mnoštva faktora: poreskog morala, obrazovne strukture, stručnosti poreskih organa, kontrole prikupljanja poreza, sankcija i sl.

Izbegavanja plaćanja poreza prisutno je u svim poreskim sistemima i može biti prouzrokovano različitim faktorima i može imati raznovrsne posledice za poreske obveznike.

b) Otpor plaćanja poreza

Od svih poreskih obveznika, nezavisno njihovom materijalnom položaju, postoji više, odnosno, manje izražen otpor plaćanju poreza. Postavlja se zatim pitanje, zašto postoji otpor, od čega zavisi intenzitet tog otpora i kako se taj otpor manifestuje. Poreze karakteriše prisilnost, nepovratnost i odsustvo novčane protivnaka, što nužno ima za posledicu da poreski obveznici imaju negativan stav o ispunjavanju njihovih obaveza plaćanja poreza. Država od poreskog obveznika oduzima njihov deo ekonomske snage, primenjujući čak i silu, ako je to potrebno, a za oporezivanjem prikupljena sredstva ne daje nikakvu neposrednu korist, protivnaku. Tako da izostanak poreskom obvezniku novčane protivnaka za porez koji je platio, stvara otpor što je i dovelo do toga da porezi imaju prisilan karakter. Poreski obveznici poresku obavezu doživljavaju kao napad na sebe, na njihov dohodak, imovinu i što je obaveza veća samim tim je i otpor veći.

Otpor plaćanju poreza postoji u svim poreskim sistemima. Čak su i faraoni u svojim državama nametali razne obveze prema seljacima, što je dovelo do čestih seljačkih pobuna. Intenzitet otpora je veći što je opterećenje veće.

Jedna od tendencija jeste povećanje otpora plaćanja poreza:

- a) Povećanjem otpora poreskih obveznika može da bude posledica povećanja, odnosno narušavanje opšteprihvaćenih kriterijuma pravednosti pri oporezivanju. U koliko poreski obveznici ocene da poreski tereti nisu ravnomerno raspoređeni oni će pokušati da isprave nepravdu, npr. izbegavanje plaćanjem poreza neravnomerno u oporezivanju može da bude posledica određenih praznina u zakonu.
- b) Otpor plaćanju poreza zavisi od svrhe trošenja poreskih sredstava. Ako država finansira određene zadatke i mere koje poreski obveznici smatraju da ne treba finansirati, ako se država neodgovorno odnosi prema tim sredstvima, onda takva ponašanja mogu izazvati revolt kod poreskih obveznika. Otpor je manji ako je svrha trošenja javnih prihoda bliža interesima i potrebama poreskih obveznika. Naročito nezadovoljstvo izaziva povećanje administracije državnih službenika i njihovih prihoda.
- c) Otpor plaćanju poreza zavisi od primenjenog poreskog oblika i tehnike oporezivanja.
- d) Otpor zavisi od poreskog morala poreskih obveznika. Poreski moral znači spremnost poreskog obveznika i spremnost plaćanja. Ta spremnost zavisi od: visine poreza, stava prema porezima, raspodele poreza, svrhe trošenja poreza, vrste i visine sankcije.

- e) Otpor zavisi i od stručnosti poreskih organa i njihovg odnosa prema poreskim obveznicima.
- c) Efekti oporezivanja

Savremena finansijska teorija sve više pažnje posvećuje pitanjima koja su vezana za različite efekte oporezivanja. Izučavanje efekata poreza ima i praktičan značaj, jer određena saznanja omogućuju da se eliminišu neželjeni efekti. Oni su u snažnoj korelaciji sa ciljevima poreza i poreske politike, tako plaćanje poreza utiče na cene, akumulaciju, investicije, inflatorna kretanja, spoljno-trgovinsku razmenu, ekonomsku snagu poreskog obveznika itd. Čak i glasine o promenama u poreskom opterećenju utiču na poreskog obveznika, da nešto učini kako bi ostvario neku pogodnost. Ovde se radi o tzv., signalnom delovanju poreza. Engleski ekonomista A.Pigoon je zapazio: „da već samo najavljivanje, saznanje o uvođenju nekog poreza najčešće dovodi pojedinca da u ovoj probnoj fazi u kojoj još nije došlo do plaćanja poreza, reaguje na taj način što podešava, odnosno, menja svoje dispozicije, s tim da poreska obveza za njega ili uopšte ne nastane ili da bude svedena na najmanju meru“.

Efekti poreza prolaze kroz određene faze samog procesa oporezivanja, s obzirom na to u kojoj se fazi efekti manifestuju razlikuju se:

- efekti pre oporezivanja (utaja poreza);
- efekti posle oporezivanja (prevaljivanje poreza).

Poreska evazija – utaja, zavisi od mnogo faktora koji mogu biti:

- objektivnog karaktera (nezavisni od poreskog obveznika)
- subjektivnog karaktera (vezani za ličnost poreskog obveznika)

Objektivnog karaktera	Subjektivnog karaktera
ukupno ekonomsko stanje	visine poreskog opterećenja,
prisustvo sive ekonomije	obrazovne strukture stanovništva
namena prikupljenih poreza	poreskog morala
jednakost u tretiranju poreskih obveznika	razvijenosti svesti pripadnosti određenoj državi
visina poreskih opterećenja i stabilnost poreskih stopa	poreske discipline poreskih obveznika prilikom izvršavanja građanske dužnosti

Poreska evazija ima dva aspekta:

- legalno ili prihvatljivo izbegavanje (tax avoidance) i
- nelegalno, ili poreska utaja (tax evasion)

Legalna poreska evazija je evazija kod koje izbegavanje i plaćanje poreza ne dovodi poreskog obveznika u sukob sa zakonskim propisima, poreski obveznik potpuno koristi sve mogućnosti smanjenja poreske obaveze koje mu pruža sam zakon.

Nezakonita poreska evazija obuhvata postupke poreskog obveznika kojima on izbegava plaćanje poreza koje se vrši zakonom, neplaćanje zakonski utvrđenih poreza ili utaja poreza

Granica između poreznog izbegavanja i poreske utaje vrlo je krhka, te izbegavanje poreza vrlo lagano, gotovo nevidljivo može preći u utaju poreza. Izbegavanje plaćanja poreza podrazumeva delovanje u skladu sa poreskim zakonom i javlja se u dva oblika:

1. prihvatljiva evazija
2. neprihvatljiva evazija

Prihvatljiva evazija je evazija koju je zakonodavac predvideo, čim je tako formulisao zakonsku normu.

Neprihvatljiva evazija iako je zakonita, nastaje kao posledica više činjenica koje se međusobno suočavaju. To znači da u poreskim propisima postoje odgovarajuće pravne praznine tako da postoji mogućnost da onaj ko treba da primeni propis plaća poreske savetnike i vrhunske stručnjake koji dobro poznaju materiju da mu pronađu što bezbolniji, lakši i jeftiniji prolaz kroz poreske propise.

Zakonita evazija se pojavljuje u različitim oblicima:

1. Pronalaženje praznina ili rupa u zakonskim propisima

zbog manjkavosti, nedorečenosti, nepreglednosti i nejasnoća poreskog sistema. Koristeći se uslugama dobro plaćenih poreskih savetnika, poreski obveznici na razne načine nastoje iskoristiti nedorečenosti u zakonu koje su najčešće prisutne kod prikupljanja jednokratnih ili uvođenja novih poreskih oblika, kako bi prihode od poslovanja prikazali što manjima, a rashode sto većima i na taj način smanjili poresko opterećenje i izbegli plaćanje poreza.

2. Poreski beg (engl. tax flight)

zbog različitih poreskih stopa koje se primenjuju na istu visinu poreske osnovice. Uvođenjem poreskih pogodnosti na području određene teritorijalne jedinice, može se uticati na rast i razvoj tog područja, podsticanjem obavljanja one privredne delatnosti koje nema ili je slabo razvijena.

Izbegavanje plaćanja poreza neće dovesti poreskog obveznika u sukob sa zakonskim propisima ni u slučaju kada poreski obveznik svoju privrednu delatnost počne obavljati u inostranstvu u tzv. poreskim oazama, kao što su to u svetu poznati gradovi/države: Monaco, Lichtenstein, San Marino, Cyprus, Bahami ili ako promeni prebivalište u inostranstvo radi nižeg poreskog opterećenja.

3. Zakonom organizovane evazije

kada država poreskim propisima i zacrtanim ciljevima poreske politike želi postići određene, unapred predviđene, reakcije poreskih obveznika koje mogu biti usmerene na odustajanje od kupovine, odnosno preorijentaciju na potrošnju nekih drugih proizvoda. Tako se radi očuvanja zdravlja ljudi visokim poreskim stopama može uticati na manju potrošnju duvanskih proizvoda i alkoholnih pića.

4. Smanjenje ili odustajanje od potrošnje određenih domaćih i stranih proizvoda

povećanjem poreskog opterećenja nastoji se smanjiti potrošnja za nekim proizvodima kako bi se na taj način povećao izvoz i/ili zaštitili domaći proizvodi visokim uvoznim troškovima, ako je to cilj poreske politike. Smanjenjem potrošnje određenih proizvoda država može pozitivno uticati na dugovnu i potražnu stranu trgovinskog i platnog bilansa.

Izbegavanje plaćanja poreza na prihod obuhvata dva osnovna principa:

1. Odlaganje plaćanja

Novac danas vredi više nego sutra. Shodno tome, uvek je bolje, ukoliko je to moguće, da se porez odgodi. Za to postoji nekoliko različitih načina:

- Računovodstveni trikovi

Računovodstveni mehanizam se može koristiti za odlaganje datuma kada će se prihodi iskazati. Tipičan primer jeste kupovina na otplatu. Jedan od načina da se odloži plaćanje poreza na kapitalnu dobit ostvarenu prodajom neke imovine jeste odlaganje datuma na koji je definitivno došlo do njenog prenosa ukoliko se vlasništvo ne prenese sa prodavca na kupca sve dok prodavac ne primi sav novac, prodavac će biti u mogućnosti da odloži plaćanje poreza na kapitalnu dobit

- Kapitalna dobit i odlaganje plaćanja poreza

Mogućnost odlaganja plaćanja poreza na kapitalnu dobit smanjuje efektivnu poresku stopu za 25 posto. Kapitalna dobit se oporezuje tek nakon realizacije, odnosno, tek kada se imovina proda. Porez na kapitalnu dobit plaća se na razliku između prodajne i kupovne cene. U nekim slučajevima kada vrednost kupljenog kapitalnog dobra značajno poraste može biti bolje da se ta imovina iskoristi kao zalag a ne da se proda kako bi se obezbedila neka druga (potrebna) dobra.

2. Poreska arbitraža

Izraz arbitraža odnosi se na situacije kada postoji sigurna dobit - situacije koje ne nose nikakav rizik. Poreska arbitraža podrazumeva korišćenje prednosti koju omogućavaju različite stope po kojima se oporezuje različite vrste prihoda i različiti pojedinci.

Primer: kratka prodaja uz depozit. Prodaja pozajmljenih akcija od svoje brokerske kuće naziva se kratka prodaja. Ukoliko padne vrednost pozajmljenih akcija od trenutka kada su pozajmljene i prodate do trenutka kada su otkupljene, investitor može da ostvari dobit na koju ostvaruje povoljan poreski tretman jer ne treba da plaća porez na tu kapitalnu dobit - ova rupa u zakonu je zatvorena 1997. godine.

Smatra se da su glavni razlozi za pojavu sive ekonomije izbegavanje ili utaja poreza, odnosno izbegavanje ili kršenje propisa koji regulišu privredne transakcije.

Međutim, u nekim situacijama, izbegavanje ili utaja poreza nisu primarni uzrok ili namera, nego posledica obavljanja zabranjenih aktivnosti, koje se, budući da su ilegalne, ne mogu prijaviti poreskim telima. Tako namerno izbegavanje jednih obveza uzrokuje nenamerno izbegavanje drugih, kao što je neprijavlivanje radnika i prikrivanje dohotka zbog izbegavanja poreza na dohodak za posledicu ima izbegavanje doprinosa za socijalno i mirovinsko osiguranje.

Siva ekonomija u svim zemljama odnosi poprilično veliki udeo društvenog proizvoda. Država pokušava na različite načine smanjiti njeno značenje, no u tom poslu često je neuverljiva. Naime, postojanjem sive ekonomije održava se viši nivo ukupnog društvenog blagostanja, odnosno osigurava se socijalni mir. Zbog postojanja poreske utaje i poreskog izbegavanja država ima tešku zadatak odlučiti se između viših poreskih prihoda i socijalnog mira koji osigurava skrivena, siva ekonomija.

Postoji nekoliko oblika nezakonite evazije poreza:

- utaja ili defraudacija
- šverc ili krijumčarenje
- dvostruko vođenje poslovnih knjiga
- rad na crno
- trampa

Utaja ili defraudacija javlja se u dva slučaja:

Potpuna utaja poreza - kada poreski obveznik uopšte ne prijavi prihod.

Delimična utaja poreza - ili netačno prijavi elemente za oporezivanje i time poreske organe dovede u zabludu o poreskoj snazi obveznika.

Šverc ili krijumčarenje je pojava kada se roba nezakonito prebacuje preko državne granice čime se direktno izbegava plaćanje carina, poreza na promet i drugih posrednih poreza . U praksi je prisutno mnogo oblika šverca robe (na našim prostorima je najzastupljeniji šverc cigareta, nafte i alkohola jer se na njih plaćaju najviši porezi) a zatim šverc oružja i narkotika.

Dvostruko vođenje poslovnih knjiga - jedne se knjige pokazuju poreskim vlastima, a u drugima se beleži stvarni promet;

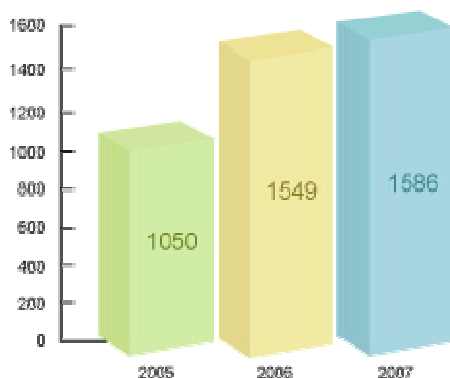
Rad na crno - plaća se gotovinom, a iznosi se ne unose u poresku prijavu.

Trampa podrazumeva da se poslovi ne plaćaju niti virmanom niti gotovinom, već se protivnaknada daje u naturi ili protivuslugom. I takve bi se transakcije trebale prijaviti poreskim vlastima i podleći plaćanju poreza.

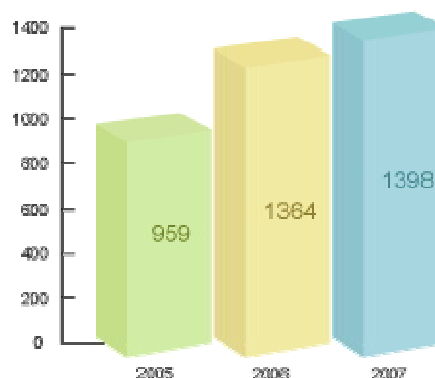
U svim poreskim sistemima javlja se izbegavanje plaćanja poreza u većoj ili manjoj meri. To izbegavanje je veoma nisko u Skandinavskim zemljama, SAD, Engleskoj, gde postoji visok stepen poreskog morala, a sve je to posledica rigoroznih mera i krivičnih sankcija prema tim licima. U Francuskoj, Italiji, izbegavanje plaćanja poreza je veće, a najveće je na Bliskom i Dalekom istoku. U našoj zemlji je takođe u velikoj meri prisutno izbegavanje plaćanja poreza, odnosno utaja poreza, a postoje brojni razlozi zašto je takva situacija. Pre svega to su: loša ekonomska situacija u zemlji, ne postojanje još oštrijih sankcija i sl.

KRIVIČNO DELO PORESKA UTAJA

Broj prijavljenih lica

Broj procesuiranih lica

Izvor: Republičko javno tužilaštvo – Republika Srbija

Jedan od oblika izbegavanja plaćanja poreza na promet od strane privatnih preduzetnika bilo je lažno prikazivanje, da je porez platio dobavljač. Ovaj oblik manifestovao se u dva vida.

U prvom slučaju to se čini samostalno, i to tako što se uglavnom u fakturu dobavljača naknadno unosi podatak da je porez na promet platio upravo dobavljač. U ovakvim slučajevima lako je utvrditi postojanje kriminalne radnje, jednostavnom proverom kod dobavljača.

U drugom slučaju, postoji sprega sa dobavljačem, gde odgovorno lice u preduzeću (dobavljač), u fakture o prodaji robe unosi klauzulu da je porez na promet obračunat i uplaćen, iako nije, a kupac takvu fakturu evidentira u svojoj poslovnoj dokumentaciji. Ovakva kriminalna radnja može se otkriti poređenjem cene navedene u fakturi sa kalkulacijom cene kod dobavljača za navedenu robu.

Analizom većeg broja krivičnih dela za utaju poreza dolazi se do zanimljivih podataka. Naime, vlasnici pojedinih privatnih preduzeća otvaraju veći broj žiro računa radi izbegavanja plaćanja obaveza prema državi i poveriocima, ili porez na promet obračunavaju na ime preduzeća kojem je blokiran žiro račun, a potom vrše fakturisanje robe i usluga na ime neformiranog preduzeća, koje preko maloprodajnih objekata prima i raspolaže gotovim novcem. Nabavljena roba gotovinskim sredstvima, bez adekvatne evidencije u poslovnoj dokumentaciji, skriva se i svakodnevno dotura u maloprodajne objekte, a prilikom kontrole prezentuje se dokumentacija o ulazu iste vrste robe koja je ranije nabavljena i za koju su uredno plaćene dažbine. Time se prikazuje i evidentira prodaja samo određene, ograničene, količine robe, za koju postoji uredna dokumentacija, a sav ostali promet prikriva se i izbegavaju se dažbine po osnovu takvog prometa.

Posebno su interesanti slučajevi priređivanja igara na sreću, kako zbog velikog broja učesnika, tako i zbog visokih profita koje ostvaruju pojedini priređivači ovih igara. Naša regulativa je u velikoj meri zastarela i daleko iza svetskih trendova, što ima za

posledicu neregularnosti prilikom osnivanja a kasnije i oporezivanja subjekata koji organizuju igre na sreću. S obzirom na činjenicu da kontrolu sprovođenja zakona ne vrši gotovo niko, i laiku je jasno da u ovoj oblasti postoje svi uslovi za raznovrsne oblike nezakonitog i kriminalnog delovanja, a prvenstveno izbegavanja plaćanja dažbina, naročito poreza na promet i ekstra profit, pa i pranja novca.

Neovlašćeno organizovanje igara na sreću postoji u situacijama kada to čini subjekat koji, po odredbama zakona, na to nema pravo, a kada i ima pravo nema odobrenje nadležnog organa. Prema zakonu o igrama na sreću, dozvolu izdaje Ministarstvo nadležno za poslove finansija, uz pribavljeno mišljenje ministarstava nadležnih za unutrašnje poslove i poslove trgovine i turizma.

Kada je u pitanju utvrđivanje stvarnog prometa kod igara na sreću, bilo da je reč o kockarnicama ili o igrama putem aparata, postoji niz načina da se ne prikaže relano stanje, odnosno znatno niže, kako bi se izbeglo plaćanje poreza u punom iznosu. Tako se u poslovnim knjigama koje se vode, često, kada je reč upravo o automatima, prikazuje se da pojedini aparati nisu radili pa se samim tim ne evidentira prihod koji su ostvarili, samim tim se i umanjuje poreska osnovica.

Međutim, pojedini aparati imaju ili mehaničke brojače koji evidentiraju uplate ili odgovarajuću elektronsku memoriju koja pamti sve uplate i isplate za određeni period. Pored navedenog, pribavljanje evidencija o razduživanju osoblja zaposlenog u igračnicama je najsigurniji način utvrđivanja stvarnog prometa, naročito jer jedno lice ima više objekata na različitim mestima, pa iz sopstvenih potreba prinuđen je da vodi ovakve evidencije.

Svesni smo da danas u svetu vlada borba za profit, za veći prihod. Stoga nije ni iznenađujuće ovakvo ponašanje poreskih obveznika. Čak ni javnost oštro ne kritikuje utaju poreza. Narod smatra da mu se tim putem ne nanosi neposredna šteta. Osobe koje su umešane u izvršenje poreske utaje na neki način karakterišu se kao sposobni privrednici, junaci, iako ih krivični zakon označava krivičnim delikventima.

3.1.2. Oblici kriminaliteta u oblasti isplate zarada

Iako se ne radi o porezu na promet, izbegavanje plaćanja poreza i doprinosa na isplaćene zarade, takođe, predstavlja veoma čest vid kriminalne delatnosti u oblasti javnih prihoda.

Privatni poslodavci pribegavaju raznovrsnim načinima izbegavanja plaćanja poreza i doprinosa na isplaćene zarade. Razlozi se mogu tražiti u visini dažbina kojima su zarade opterećene, a zatim i u činjenici da privatni poslodavci, u većini slučajeva, i ne zasnivaju radni odnos sa svojim radnicima, već oni rade "na crno", a kako nisu prijavljeni kao radnici, nije ni moguće plaćati dažbine na njihove zarade. Za one sa kojima je zasnovan radni odnos, dakle prijavljeni su, poslodavci, najčešće, prikazuju isplatu zagarantovanih zarada, odnosno najnižu zaradu, koja je onda osnovica za obračun poreza i doprinosa. Time se postiže efekat delimične utaje poreza. Tako kod mnogih privatnih

preduzeća i poslodavaca imamo nelogičnu situaciju da se nadležnim organima prezentira isplata zarada za sve radnike u istom iznosu, bez obzira na radno mesto i kvalifikaciju, u visini najniže (zagarantovane) zarade.

O isplatama zarada u stvarnom iznosu najčešće ne postoji nikakva dokumentacija. Razliku između iznosa najniže zarade, čija se isplata prikazuje u poslovnoj dokumentaciji, i stvarnog isplaćenog iznosa koji je sa radnikom ugovorio privatni poslodavac, može se isplaćivati na više načina. Ponekad se to čini preko fiktivnih putnih naloga i dnevnica za službena putovanja. Ukoliko se dokaže fiktivnost takve dokumentacije (putnih naloga) kao i da su ti iznosi isplaćeni na ime zarade, onda je to dobra osnova za dokazivanje namere da je da je poslodavac hteo da izbegne plaćanje poreza.

Pojedini privatni poslodavci sredstva za isplatu ličnih dohodaka obezbeđuju kroz fiktivne materijalne troškove. Kao pokazatelji ovakvih nepravilnosti manifestuju se veliki iznosi podignutih sredstava za materijalne troškove, koji nisu praćeni odgovarajućom dokumentacijom o trošenju sredstava.

Uvidom u izveštaje o izvršenim kontrolama može se zaključiti da postoji priličan broj slučajeva kako u privatnim tako i društvenim preduzećima, pa i u državnim ustanovama, gde doprinosi nisu uplaćeni u fondove za penzijsko i invalidsko osiguranje, odnosno u zavode za zdravstvenu zaštitu i za tržište rada, a taj novac je uglavnom korišćen za isplatu plata i drugih zarada.

Jedan od načina izbegavanja uplata na ime doprinosa za socijalno osiguranje jeste i sastavljanje netačne dokumentacije. Suština je da se netačno obračunaju sredstva za isplatu mesečnih zarada i drugih naknada radnicima i to u odnosu na iskazivanje broja radnika u pojedinim preduzećima. Takav obračun se dostavlja Zavodu za obračun i plaćanje, po kojem se odobrava isplata, ali nakon uplate doprinosa za radnike koji su navedeni u obračunu. U tom slučaju se službeno lice u zavodu dovodi u zabludu u pogledu broja zaposlenih i stvarnog iznosa doprinosa, što omogućava da se jednom broju radnika isplata plata i drugih naknada vrši bez uplate doprinosa za socijalno osiguranje.

U sklopu objektivne ekonomske situacije, preduzeća koja slabo posluju jedva obezbeđuju novac za isplatu zarada, pa raznim pritiscima i intervencijama nastoje da izvrše isplatu bez plaćanja propisanih doprinosa. U mnogim slučajevima takve isplate su izvršene, što znači da su odgovorna lica odobrila takvu isplatu. Osnovni motivi za ovaj nezakonit postupak mogu biti iz humanih i socijalnih razloga, ali je činjenica da ovakvo poslovanje dovodi do legalizacije ovakvog vida nezakonitog poslovanja, takođe i do stvaranja drugih motiva kao što je sticanje protivpravne koristi.

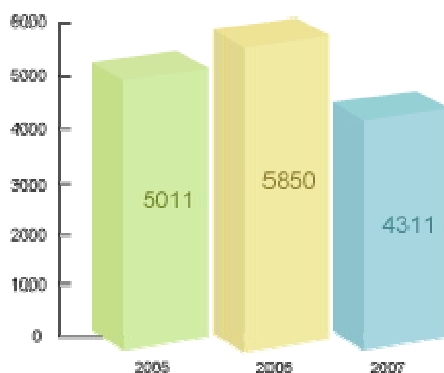
U zavisnosti od svakog konkretnog kriminalnog krivičnog dela, a posebno u odnosu na učinioca i njegov status (službeno ili odgovorno lice), te da li se pojavljuje ispred platioca ili filijale Zavoda za obračun i plaćanje, određeni oblici kriminaliteta u ovoj oblasti mogu se ispoljiti kao krivično delo zloupotrebe službenog položaja,

zloupotrebe ovlašćenja u privredi, primanja mita, nesavesnog rada u službi i nesavesnog rada u privrednom poslovanju.¹⁵

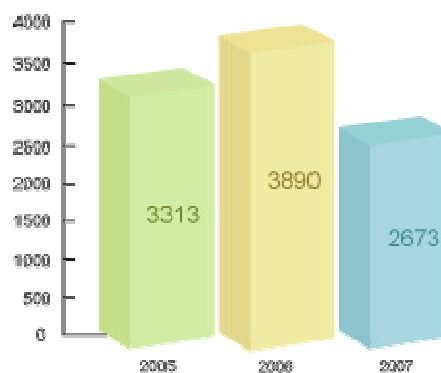
Ako uzmemo u obzir statističke podatke vezane za zloupotrebu službenog položaja koje je objavilo Republičko javno tužilaštvo, dolazimo do zabrinjavajućeg zaključka, a to je da je ova kriminalna pojava široko rasprostranjena kako u privatnom poslovanju tako i u svim državnim ustanovama i institucijama.

KRIVIČNO DELO ZLOUPOTREBA SLUŽBENOG POLOŽAJA

Broj prijavljenih lica

Broj procesuiranih lica

Izvor: Republičko javno tužilaštvo – Republika Srbija

3.1.3. Oblici kriminaliteta u oblasti finansiranja javnih rashoda

Zakonom o javnim prihodima i javnim rashodima propisano je da kontrolu korišćenja sredstava za finansiranje javnih rashoda obavlja Budžetska inspekcija Ministarstva finansija i ekonomije Republike Srbije. Predmet kontrole je finansijsko materijalno poslovanje, kao namena i zakonitost korišćenja sredstava kojima se finansiraju javni rashodi.

Prilikom kontrole od strane inspektora zapaženi su brojni problemi, a kao najvažniji mogu se navesti sledeći:

- desetak godina nije vršena ozbiljnija kontrola korisnika budžeta;
- korisnici budžeta su značajan deo sredstava prenosili drugim pravnim objektima, a nisu obezbeđivali praćenje i kontrolu korišćenja pomenutih sredstava, pri čemu je i sam prenos sredstava vršen bez verodostojnih knjigovodstvenih isprava i druge dokumentacije. Usled takvog stanja kontrolu je bilo neophodno proširiti i na kranje korisnike budžeta;

¹⁵ Bošković, Mićo: *Organizovani kriminalitet – kriminološki i kriminalistički aspekti*, Beograd, 1998, str.95

- u mnogim slučajevima nedostaje celokupna ili deo dokumentacije;
- poslovne knjige i druge obavezne evidencije apsolutno su neuredne i neažurne, usled čega je bilo potrebno angažovati druge nadležne službe radi pribavljanja relevantne dokumentacije;
- kontrola je vršena u vreme izrade završnih računa, što je dodatno opterećivalo kontrolnu delatnost.

Najznačajniji oblici nezakonitog i kriminalnog ponašanja, koji su zapaženi kod gotovo svih korisnika budžetskih sredstava su sledeći:

- nije izvršen sveobuhvatan popis imovine, obaveza i potraživanja, što je obaveza utvrđena Zakonom o računovodstvu, čime se gubi uvid u stanje imovine i nivo budžetskih prihoda i rashoda;
- evidentiranje poslovnih promena na osnovu nepotpunih i netačnih knjigovodstvenih isprava, usled čega su podaci o obimu, nameni i zakonitosti budžetskih prihoda i rashoda potpuno nepouzdati;
- nije vršen povraćaj neutrošenih budžetskih sredstava u budžet, iako je to obaveza po Zakonu o budžetu;
- nenamensko trošenje sredstava, a samim tim i nezakonito, koje se manifestovalo u davanju kredita i pozajmica pojedinim bankama i drugim pravnim licima, finansiranju pojedinih političkih partija, nevladinih organizacija, ulaganja u sportska društva, klubove, davanje donacija, sponzorstva i sl.,
- naplata prihoda i korišćenje sredstava mimo žiro računa Republike ili pojedinih korisnika, uz usmeravanje tih prihoda na žiro račune pojedinih pravnih lica, po različitim osnovama i bez dokumentacije koja bi ukazivala na osnovanost takvih transakcija;
- naplata prihoda od strane korisnika budžetskih sredstava i njihovo korišćenje kao sopstvenih prihoda za podmirivanje rashoda, bez prethodnog prenošenja na račun budžeta Republike, odakle bi bili raspoređeni;
- zaduživanje države, preko Ministarstava finansija kod Narodne banke Srbije i pojedinih poslovnih banaka, uz ugovaranje tržišnih kamata, uz istovremeno odobravanje kredita i pozajmica poslovnim bankama i privrednim subjektima i to, uglavnom, beskamatno ili sa minimalnim kamatama, koje, po pravilu, nisu ni plaćane. Osim toga, i druga ministarstva, organi i organizacije, kao korisnici budžeta, odobrali su kredite i pozajmice, pod sličnim uslovima, iako su takvi postupci protivzakoniti;
- preuzimanje obaveza, od strane pojedinih korisnika budžeta, iznad iznosa sredstava koja su im budžetom za te namene obezbeđena. Takve situacije su premošćavane korišćenjem sredstava tekuće budžetske rezerve, uzimanjem kredita i pozajmica i zaključivanjem sporazuma, kojima su, mimo žiro računa tih korisnika, kompenzirane obaveze i potraživanja;
- odobravanje pozajmica većem broju privrednih subjekata, organa i institucija i njihovo naknadno proglašavanje za bespovratna davanja;
- različiti oblici zloupotreba prilikom kompenzacija između Ministarstva finansija i pravnih lica, čiji je smisao bio da se obaveze budžeta prema

- preduzećima za izvršene nabavke i korišćenje usluge i potraživanja od tih preduzeća po osnovu poreza i doprinosa, prebiju;
- vršeno je pribijanje obaveza i potraživanja većih od dospelih;
 - kompenzacije su vršene na osnovu potpisanih sporazuma, ali bez obračuna preko žiro računa
 - nabavke opreme, izvođenje investicionih radova i raznovrsnih usluga od manjeg broja, povlašćenih, preduzeća, često bez licitacije ili uz fingiranu licitaciju, što je najvažnije, uz avansno plaćanje;
 - korišćenje sredstava stalne i tekuće budžetske rezerve bez odgovarajućih odluka Vlade, kako je to utvrđeno Zakonom;
 - isplata sredstava na osnovu neverodostojne, nepropisne, nepotpune dokumentacije, a u nakim slučajevima i bez nje;
 - isplata ličnih primanja radnicima zaposlenim kod korisnika budžeta u vidu bonova i robe, bez plaćanja poreza i doprinosa.¹⁶

3.2. Pranje novca

Sam pojam pranja novca potiče od engleske reči *money laundering*, što znači legalizacija kapitala stečenog kriminalnom delatnošću, odnosno finansijske transakcije radi prikrivanja stvarnog porekla novca i drugih oblika kapitala na tržištu. Sastoji se u falsifikovanju finansijske dokumentacije i manipulacije u sistemu međubankarskih transakcija. Poslednjih godina se značajno izražava u utajama poreza, ilegalnoj trgovini drogama i oružjem, u organizovanoj kocki, prostituciji i reketu, kao i u procesima privatizacije kapitala u bivšim socijalističkim zemljama Istočne Evrope, kao i u organizovanim kriminalnim kanalima na Zapadu.

Termin “pranje novca” nastaje u SAD u periodu prohibicije (vreme zabrane točenja alkohola), u III deceniji prošlog veka, kada su kriminalci zarađeni novac od ilegalne proizvodnje i krijumčarenja alkoholnih pića prikazivali kao zaradu koju su ostvarili u lancu svojih perionica za pranje rublja i automobila, povodom te pojave počeo je da se upotrebljava termin “pranje novca”, odakle ga je preuzela Kriminološka nauka. Postoje mnoge definicije ove pojave, tekstualno različite ali u suštini slične, u pojedinim delovima čak identične. Zbog toga nema velikih problema kada su u pitanju shvatanja, i određivanje sadržaja pojma pranje novca.

Još 1984. godine komisija predsednika Sjedinjenih Američkih Država za organizovani kriminalitet definisala je “pranje novca” kao proces kojim neko prikriva postojanje, ilegalno poreklo ili ilegalnu upotrebu prihoda, da bi ga prikazala na taj način da izgleda kao legalan.

¹⁶ Banović, Božidar: *Obezbeđenje dokaza u kriminalističkoj obradi krivičnih dela privrednog kriminaliteta*, Beograd, 2002. str. 109 – 111.

Pranje novca je izuzetna pretnja integraciji finansijskih ustanova koje dovode u nepovoljan položaj pravne subjekte koji legalno posluju. Perači novca uopšteno, ne nastoje da ostvare najvišu stopu dobiti na novac koji operu, već im je važnije mesto ili investicije koje će im omogućiti najlakšu i najbržu preradu novca. Tako novac može putovati iz zemlje sa dobrom ekonomskom politikom po kojoj se ostvaruju više stope dobiti u zemlje s lošijom politikom i nižim prinosima od uloženih sredstava, tako da se zbog pranja novca može dogoditi da se slobodni kapital ulaže manje racionalno, što uveliko može narušiti postojeće ekonomske tokove. Promena u potražnji novca - kao rezultat pranja novca, što se ne odražava u službenim pokazateljima - može na nacionalnom nivou izazvati nestabilnost kamata i kursa.

Pranje novca, kao i ostale nezakonite aktivnosti, uslovljavaju regresivnu distribuciju dohotka i stvaranje velike potrošačke moći pojedinaca u uslovima opšte recesije. Time se iskrivljuje struktura potrošnje, pogotovu među bogatima, i preobražava se postojeća socijalna stratifikacija nastajanjem društvenih grupa novih bogataša. Velika sredstva koja se zarađuju pranjem novca utiču na porast potražnje za luksuznim proizvodima, povećanje cena nekretnina i nekih potrošnih dobara, a sve napred navedeno između ostalog pospešuje i inflaciju.

S obzirom da kriminalci ne objavljuju godišnje finansijske izveštaje teško je proceniti koja se količina para u svetu “opere”. Procena Međunarodnog monetarnog fonda je ipak, da tzv. “bruto kriminalni proizvod” u svetu iznosi više od 500 milijardi dolara godišnje, a po proceni Ujedinjenih nacija čak 80% navedenog iznosa ostvaren je trgovinom narkoticima.

Postoji izreka da je san svakog perača novca da plati porez! Put koji treba da se pređe od prljavog novca do plaćanja poreza nije ni lak, ni jeftin. Vlasnici prljavog novca, stečenog trgovinom oružjem, narkoticima, pljačkom, piraterijom, ali i ucenama političara žele da ga uvedu u legalne tokove, da bi mogli da ulažu u legalan biznis i da ga uvećavaju. Za to, međutim moraju dobro da plate. Finansijskim stručnjacima koji će da odrade taj posao plaćaju i do 25% vrednosti ukupne sume, a procenat i dalje raste. Osamdesetih godina, ova usluga je koštala svega 6%, da bi krajem devedesetih dostigla 20%.

Postoji veliki broj različitih tehnika “pranja novca” a zajedničko obeležje im je da novac prolazi kroz tri faze: **Ulaganje** - novac ostvaren neposredno od kriminalnog delovanja (poput prodaje droge) prvi put se ulaže ili u finansijsku ustanovu ili se njime kupuje određena imovina; **Prikrivanje** - pokušava se prikriti ili naizgled promeniti stvarno delo ili vlasnik sredstava; **Integracija** - novac se uključuje u legalnu ekonomiju i finansijske tokove.

3.2.1. Faza ulaganja

U fazi ulaganja teži se ka uvođenju ilegalnog profita u legalne finansijske sisteme. Gotovina pribavljena kriminalnim poslovima uplaćuje se na bankovne račune, obično pod izgovorom neke regularne delatnosti što predstavlja fazu ulaganja. Najčešće se

depoziti ulažu zbog nekog legalnog posla, gde se plaćanje obavlja u gotovom novcu, kao što su na primer, garaže, luksuzni butici, restorani, itd. Ukoliko se gotovina ostvarena kriminalom pomeša sa prihodima legalnog poslovanja, smanjuje se mogućnost brzog otkrivanja kriminalne radnje. Neki od postupaka koji su karakteristični za fazu ulaganja: uplata “vrućeg novca” pod pokrićem redovnih gotovinskih prihoda od poslovanja; osnivanje lažnih, tzv. “fantomskih preduzeća” koja ne posluju i postoje samo kao sredstvo za uplatu gotovog novca na račune u bankama, raspodela velike sume novca među saradnicima radi njenog usitnjavanja, koji ga polažu na račune u iznosima koji su dovoljno mali ili su ispod zakonski dozvoljene sume, pa zbog toga nisu sumnjivi bankarskim radnicima i nisu predmet izveštavanja i posebnog praćenja.

U ovoj fazi u novije vreme susreće se i kupovina, odnosno preuzimanje preduzeća sa ozbiljnim finansijskim teškoćama, čiji računi treba da posluže samo kao tzv. bojlerračuni, gde će se sliti novac prethodno deponovan na račune raznih finansijskih institucija.¹⁷

3.2.2. Faza prikrivanja

Kada je gotovina pretvorena u bankarski depozit, sledi faza prikrivanja, koja se ostvaruje prebacivanjem sredstava s jednog računa na račune raznih banaka u svetu, prividnih subjekata kao i drugih finansijskih institucija, a sve radi prikrivanja originalnog izvora i destinacije početnog kriminalnog kapitala.

Osnovni cilj je prikrivanje veze između novca i kriminalne aktivnosti od koje je i potekao, a to se najbolje postiže stalnim premeštanjem putem velikog broja transakcija. Tokom faze prikrivanja, u procesu pranja novca, obavi se veliki broj transakcija kojima se novac prenosi po čitavom svetu. Mnoge od tih transakcija su besmislene i za njih se ne može pronaći nikakvo pokriće poslovanja.

Međutim, glavna svrha tih transakcija je da prikriju tragove kretanja novca i da otežaju posao svakome ko pokuša da istraži odakle novac potiče. Kada se novac nađe na nekom od računa, ulažu se veliki naponi kako bi se prikrilo njegovo poreklo. U ovoj fazi kupuju se polise osiguranja, daju pozajmice, kupuje skupocena roba, umetnička dela, akcije, investicioni fondovi, i koriste mnogi drugi finansijski instrumenti.

3.2.3. Faza integracije

Poslednja faza pranja novca kojom on ponovo ulazi u legalne ekonomske tokove je faza integracije. Novac se ulaže u zakonite poslove ili investira, posle čega se javlja kao novac koji potiče od zakonom dozvoljene delatnosti.

Popularni metod integracije novca stečenog kriminalom u legalne tokove je kupovina nekretnina, kao što su poslovne zgrade, skladišta ili stanovi.

¹⁷ Stakić, B., Barać, S., *Međunarodne finansije*, FFMO, drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd, 2007., str. 354

Iako se ovaj novac finansira prljavim novcem, prihod koji se ostvaruje izdavanjem prostora u zakup neće biti sumnjiv jer je rezultat zakonom dozvoljene delatnosti. Cilj ove faze i procedure pranja novca je da se novac stečen kriminalom prebaci u poslove koje zakon ne zabranjuje. Jedan od njih je i oživljavanje preduzeća koja se nalaze u teškoćama investiranjem ogromnih suma novca. Preduzeće nastavlja normalno da posluje koristeći novac stečen kriminalom kao svoj kapital. Perači novca primaju dividende i direktorske plate, što su zakoniti vidovi prihoda.

Ovde moramo samo napomenuti da se često sve tri faze ponekad ne mogu razlikovati. Pojedine faze pranja novca mogu biti iste ili se još češće mogu međusobno preklapati. Kako će se odvijati pojedina faza i koje će se metode pri tom koristiti, zavisi od raspoloživih mehanizama za pranje i od zahteva organizovanog kriminala koji je taj posao naručio.

U svakom slučaju pranje novca podrazumeva mnogobrojne međusobne različite tehnike koje su obično složene, domišljate i tajne. Zajedničko je da se njima mora sakriti poreklo i ime vlasnika novca, te da naručilac želi zadržati kontrolu nad samim postupkom i po potrebi ostvariti njegovu promenu.¹⁸

Očito se najviše u borbi protiv pranja novca može učiniti u fazi ulaganja, kada - pogotovu nakon prodaje droge na ulici, prodavci ostavljaju sredstva koja su velika i po vrednosti i po količini (često i veća nego što je iznosila i sama droga). Kako se kriminalci moraju lišiti gotovog novca, tu su posebno ugrožene ustanove koje primaju depozit. Evropska zajednica donela je stoga stroge propise po kojima se zahteva identifikacija stranke koja otvara račun i uplaćuje, obavezno vođenje odgovarajuće evidencije o depozitima, te obaveštenje nadležnih organa o sumnjivim finansijskim transakcijama.

U SAD-u postoji zakonska obaveza da banke moraju obavestiti nadležna tela o gotovinskim uplatama na račun u iznosu većem od 10.000 dolara, sličan propis postoji i u Australiji, ali za sada ne postoji u Evropi. Ipak, gotovo su sve evropske zemlje već promenile ili upravo menjaju svoje zakonodavstvo, tako da se u sumnjivim slučajevima ne poštuje odredba o bankarskoj tajni, odnosno moraju se nadležna tela obavestiti o finansijskim transakcijama za koje se opravdano sumnja da nisu u skladu sa zakonom.

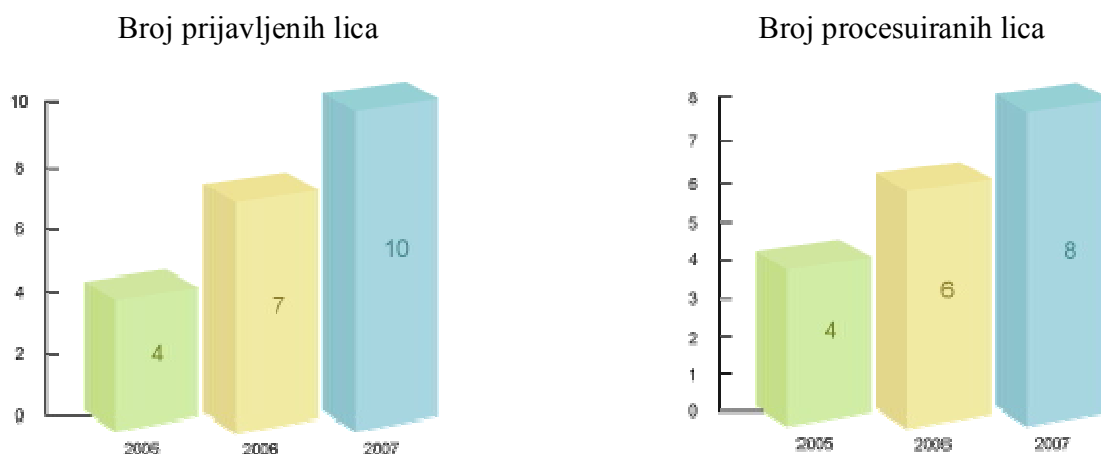
3.2.4. Veličina problema pranja novca

Jasno je da je problem ogroman. Takođe je jasno, da pranje novca seže daleko dalje od prikrivanja profita dobijenih prodajom narkotika. Veličina problema neizmerno se povećava kad se, na primer, uzmu u obzir trgovačke prevare i izbegavanje poreskih obaveza što podleže praksi pranja novca, te druge oblike organizovanog kriminala, bankarske prevare, prevare s osiguranjem - kroz koje se, takođe, mogu i oprati značajna sredstva - donose dodatne brojne milijarde profitima kriminalaca.

¹⁸ Stakić, B., Barać, S., op.cit., str. 355

Ako onda uzmemo u obzir iznos gore navedenih kriminalnih radnji, dolazimo do neshvatljivo niskih statističkih podataka dobijenih od strane Javnog tužilaštva republike Srbije, koji su izloženi u sledećem grafikonu:

KRIVIČNO DELO PRANJE NOVCA

Izvor: Republičko javno tužilaštvo – Republika Srbija

Početak kreiranja sistema za borbu protiv pranja novca u Srbiji vezuje se za donošenje prvog Zakona o sprečavanju pranja novca 2001. godine, a primenjuje se od 1. jula 2002. godine. Tim Zakonom, donetim na nivou tadašnje države Savezne Republike Jugoslavije, a koji se nije primenjivao u Crnoj Gori i na Kosovu, kao pranje novca inkriminisane su bile određene aktivnosti koje u teoriji ne mogu da se podvedu pod taj termin. Pored krivičnog dela pranja novca, bile su propisane i određene preventivne mere kao što su obavezna identifikacija klijenata kod finansijskih institucija, prijavljivanje gotovinskih i sumnjivih transakcija itd.

Nedostaci u oblasti krivičnog pravnog definisanja pranja novca ispravljeni su stupanjem na snagu Krivičnog zakonika Republike Srbije, 1. januara 2006. godine, dok su novine u delu sistema koji se odnosi na prevenciju uvedene donošenjem Zakona o sprečavanju pranja novca koji je sada na snazi, a stupio je na snagu 10. decembra 2005. godine. Finansiranje terorizma je prvi put u našem pravnom sistemu inkriminisano u članu 393 Krivičnog zakonika. Postoji određena nesaglasnost pomenute inkriminacije sa definicijom krivičnog dela koju donosi Konvencija o suzbijanju finansiranja terorizma, ali ipak, do donošenja neophodnih izmena, državni organi imaju pravni osnov da delaju protiv terorizma i na planu njegovog finansiranja.

3.3. Neki oblici kriminaliteta u poslovanju banaka

Prema zakonu o bankama i drugim finansijskim organizacijama nelikvidna banka ne može da odobrava i pušta kredite u tečaj, daje garancije, vrši plaćanja sa svog žiro računa. Nije redak slučaj da nelikvidne banke preusmeravaju naplatu svojih potraživanja na žiro račune preduzeća koja su same osnovele, čime, u stvari izbegavaju plaćanje dospelih obaveza. Istovremeno, takve banke stiču pravo kod Narodne banke Srbije da uzimaju kredite za likvidnost.

Nelikvidne banke zloupotrebljavaju kredite za likvidnost, koji su namenjeni za isplatu obaveza po osnovu depozita građana (tekući računi i štednja) tako što ih koriste za plaćanje svojih obaveza. Zapravo, banke prebace pomenuta sredstva na tekuće račune svojih radnika, a sa tih računa izmiruju obaveze banke, i na taj način postaju likvidne a sve na teret pojedinih štediša.

Pored gore navedenog, banke otvaraju i žiro i tekuće račune za preduzetnike i fizička lica, čiji promet ne može da se prati jer su, prema Zakonu o bankama i drugim finansijskim organizacijama, podaci o noćanim depozitima građana poslovna tajna i mogu se saopštavati samo na pismeni zahtev suda, i to ako je protiv tog građanina pokrenut sudski postupak. Preko ovakvih računa, najčešće se pribavlja gotovina koja može da posluži za nezakonite transakcije, trgovinu robom i devizama, mimo bilo kakve evidencije i bez plaćanja poreza.

Pojedine banke, zajedno sa društvenim preduzećima, odnosno njihovim rukovodiocima, pojavljuju se kao osnivači novih preduzeća, a zatim daju tim društvenim preduzećima kredite, kao osnivačke uloge za novo preduzeće, da bi po osnovu nastalih kamata na te kredite, koje se vremenom enormno uvećavaju, otkupljivali delove društvenog preduzeća u protivvrednosti nastalog duga. I u ovim slučajevima očigledna je sprega na koristoljubivoj ili koruptivnoj osnovi.

Zabeleženo je i masovno nenamensko trošenje odobrenih sredstava od strane korisnika. Naime, krediti su odobravani na osnovu lažne dokumentacije za oživljavanje proizvodnje, otkup poljoprivrednih proizvoda, izgradnju novih proizvodi kapaciteta i sl. a sredstva su korišćena za ispate dospelih obaveza i zaradama radnicima, odnosno za izmirenje dugova, odblokiranje računa ili vraćanje ranije uzetih kredita. Nenamensko trošenje sredstava korisnici su pravdali uglavnom falsifikovanom odgovarajućom dokumentacijom, zavisno do namene trošenja sredstava.

Pomenuti oblici kriminalnog delovanja mogu izgledati kao pojedinačni slučajevi, bez elemenata organizovanog kriminaliteta, ali u većini slučajeva radi se o sprezi davaoca i primaoca kredita na koristoljubivoj, koruptivnoj ili drugoj osnovi. Inostrana ali i domaća praksa ukazuje da je pripadnost određenoj političkoj stranci veoma čest motiv ovakvog ponašanja. Takođe, zabeleženi su i slučajevi da se to čini po nalogu, odnosno na pritisak političke stranke, što i ovim oblicima daje formu organizovanog kriminalnog delovanja.

3.4. Kriminalitet u oblasti svojinske transformacije

Primaljivu osnovu za različite oblike kriminalne delatnosti predstavljaju kolektivni oblici vlasništva, posebno državno i društveno. Uprkos brojnim propisima i merama usmerenih na zaštitu kolektivnog oblika vlasništva oni ipak predstavljaju takav vid svojine koji je najviše ugrožen i daleko lošije zaštićen od bilo kog oblika svojine. Razloge tome je između ostalog i odsustvo materijalne zainteresovanosti pojedinaca da štiti i obezbeđuje vlasništvo koje ne oseća kao svoje i čije pripadanje ga direktno ne pogađa.

Država, a preko nje i nosioci državnih ovlašćenja raspolažu mogućnostima intervencije u ekonomskim odnosima i procesima kao i pristupu informacijama koje su nedostupne ostalim ljudima, a samim tim i mogućnošću za ostvarivanje lične koristi. S obzirom da se postupak privatizacije upravo obavlja pod rukovodstvom i uz kontrolu gore pomenutih subjekata, može se pretpostaviti da će takav proces biti praćen različitim oblicima kriminalne delatnosti.

Osnovni izvori kriminalne delatnosti u procesima privatizacije nalaze se u poziciji državnih službenika da manje ili više utiču na proces promene vlasničkih prava nad određenom imovinom i na taj način selekcijom određenih privilegovanih pojedinaca (ili grupa) obezbeđuju sebi i njima značajna finansijska sredstva.

Javnost je jedan od najvažnijih faktora privatizacije kao izvora kriminalne delatnosti. Ukoliko su bitne informacije dostupne samo uskom krugu privilegovanih, utoliko su one podložne zloupotrebi i drugim vidovima nedozvoljenih postupaka. Postoji nekoliko tipova bitnih informacija koje bi trebalo da budu dostupne što širem krugu korisnika: to su informacije o zakonima i drugim propisima kojima se stvara pravni okvir za proces privatizacije, zatim informacije o proceni vrednosti privrednog subjekta koji se privatizuje, informacije o samom preduzeću i o rezultatima svakog postupka privatizacije.¹⁹

Na širenje korupcije u procesu privatizacije utiče i vrsta institucije koja operativno sprovodi ovaj proces. Različita su iskustva u tom pogledu, ali može se zaključiti da je najlošiji izbor prepuštanje operativnog upravljanja privatizacijom pojedinim vladinim institucijama ili uskom krugu vladinih funkcionera, po pravilu kontrolisanih od političkih partija na vlasti, a u nekim slučajevima organizovanih kriminalnih grupa.

U našoj zemlji privatizacija se odvija uz popriličnu meru pravne nasigurnosti i čestu promenu pravnih okvira privatizacije, informacije su često prikrivene i nedostupne širem krugu korisnika, dok je širina diskrecionih ovlašćenja državne birokratije u pojedinim slučajevima izvan svake mere.

¹⁹ Šuković, Danilo: *Privatizacija i korupcija, Sistem i korupcija*, Institut društvenih nauka, Beograd, 2000, str.51.

IV Dosadašnje aktivnosti javne bezbednosti u otkrivanju, dokazivanju i suzbijanju sive ekonomije

Pod otkrivanjem krivičnih dela privrednog kriminaliteta, u širem smislu, podrazumeva se situacija u kojoj je počento saznanje za izvršeno krivično delo dobijeno od strane određenog subjekta, koji je do njega došao neposrednim ili posrednim putem, ili situacija u kojoj organi unutrašnjih poslova (policija), svojom neposrednom delatnošću, uz korišćenje sredstava i metoda rada za koje su ovlašćeni, utvrđuju indicije ili obezbeđuju dokaze, koji ukazuju na sumnju da je izvršeno određeno krivično delo privrednog kriminaliteta.²⁰

Prva situacija podrazumeva prijavljivanje krivičnog dela (najčešće organu unutrašnjih poslova ili javnom tužiocu) od strane bilo kog subjekta (fizičko lice, pravno lice, državni organ, organizacija i sl.), i mogli bismo je nazvati prijavljivanje krivičnog dela.

Druga situacija odnosi se na samoinicijativno preduzimanje određenih mera i radnji od strane organa unutrašnjih poslova, u okviru njihove operativne delatnosti, koje imaju za cilj da pripreme uslove, da se protiv određenog lica pokrene i sprovede krivični postupak, i nju bismo mogli nazvati otkrivanje krivičnog dela u užem smislu reči.

U samoj praksi najčešće dolazi do preplitanja prve i druge situacije, a razlozi za to su mnogobrojni. Neki se tiču kvaliteta podnesenih prijava, od kojih mnoge ne bi mogle da zadovolje ni elementarne zahteve, da bi se tako mogle nazvati. Pošto se u praksi pakazalo da i subjekti u čiju nadležnost spada otkrivanje i suzbijanje privrednog kriminaliteta ne mogu se pohvaliti naročitim kvalitetom podnesenih prijava. Tada organi unutrašnjih poslova preduzimaju niz mera i radnji usmerenih ka proveru navoda takvih prijava, pa tek nakon toga, ukoliko se ovi pokažu osnovanim, odnosno, utvrdi postojanje osnovane sumnje, podnose odgovarajuću krivičnu prijavu. Prijava određenog subjekta postoji ali su delo ipak otkrili organi unutrašnjih poslova.

Aktuelna svetska praksa u otkrivanju krivičnih dela privrednog kriminaliteta nastoji da se sve veći broj subjekata smatra "subjektima predkrivičnog postupka". Zbog toga i nije moguće prethodnu klasifikaciju primeniti precizno, bez obzira na zvaničnu statistiku koja mora nekome pripisati otkrivanje određenog krivičnog dela, a to je najčešće, subjekat koji je formalno podneo krivičnu prijavu.

Otkrivanje krivičnih dela privrednog kriminaliteta, i još više njihovo dokazivanje, sve više je rezultat zajedničkog i koordiniranog rada različitih društvenih i državnih organa, organizacija i subjekata, pri čemu, svako u okviru svojih nadležnosti i primenjujući ovlašćenja kojima raspolaže, doprinosi tom cilju.

²⁰ Banović, Božidar: *Obezbeđenje dokaza u kriminalističkoj obradi krivičnih dela privrednog kriminaliteta*, Beograd, 2002..

Savremeni privredni kriminalitet teži ka sve većoj organizovanosti, internacionalizaciji i uspostavljanju kontrole nad legalnim privrednim i naročito finansijskim poslovanjem, pri čemu se polako briše granica između zakonitog i nezakonitog poslovanja, između klasičnog i privrednog kriminaliteta. U takvom kriminalnom okruženju klasični metodi otkrivanja i dokazivanja krivičnih dela privrednog kriminaliteta moraju biti modifikovani, a neki od njih eliminisani kao zastareli i neadekvatni pa samim tim i zamenjeni savremenim i efikasnijim.

Mogu se izdvojiti dva pravca u kojima će se ove promene kretati. Prvi podrazumeva integraciju međunarodnih iskustava u domaće metode rada u suzbijanju i sprečavanju kriminaliteta, a posebno u obezbeđenju dokaza. Uz to nariočito je bitno uspostavljanje zakonskih okvira za preduzimanje pojedinih operativnih i procesnih mera i radnji, o čemu će biti više reči kasnije u ovom radu. Drugi pravac tiče se uključivanja sve većeg broja ovlašćenih subjekata, počev od državnih organa, pa do specijalizovanih vladinih i nevladinih organizacija, u ovaj proces, čime će se policija rasteretiti mnogih poslova koje u tom procesu sada obavlja, i posvetiti metodama operativnog rada, za koje je u suštini jedino ona ovlašćena i osposobljena.

Najteži oblici privrednog kriminaliteta, posebno onog koji se vrši i manifestuje kroz međunarodne finansijske tokove, ne mogu se otkrivati, niti dokazivati unutar jedne jurisdikcije. U tom smislu na međunarodnom nivou uspostavlja se unifikovan zakonodavni sistem koji, sa jedne strane reguliše ovu materiju, a sa druge, sankcioniše pojedine vidove privrednog kriminala.

Borbu protiv sive ekonomije u Republici Srbiji sprovodili su i sprovode mnogi državni organi, u skladu sa svojim zakonom određenim delokrugom rada i nadležnošću. U periodu od 1993. do 2003. godine ove aktivnosti sprovodili su Ministarstvo unutrašnjih poslova - Služba, odnosno danas Resor javne bezbednosti; Savezna uprava carina (danas Uprava carina u okviru Ministarstva finansija i ekonomije); Savezna tržišna inspekcija (koja više ne postoji nakon donošenja Ustavne povelje Državne zajednice Srbija i Crna Gora); Republička tržišna inspekcija pri Ministarstvu trgovine, turizma i usluga; Republička uprava javnih prihoda i Finansijska policija u okviru Ministarstva finansija i ekonomije, u okviru kojeg su ove službe danas transformisane u Poresku upravu i Poresku policiju, a formirana je i Agencija za sprečavanje pranja novca; Savezna devizna inspekcija u okviru bivše Narodne banke Jugoslavije, Služba društvenog knjigovodstva, koja je kasnije transformisana u Službu za platni promet i finansijski nadzor, pa u Zavod za obračun i plaćanje pri Narodnoj banci Srbije; Budžetska inspekcija, druge inspekcijske službe i dr.

Ministarstvo unutrašnjih poslova, kao organ otkrivanja krivičnih dela i njihovih izvršilaca je najaktivniji i najorganizovaniji državni organ koji se bori protiv privrednog kriminaliteta i posebno krivičnih dela u vezi sa sivom ekonomijom. Ovu borbu sprovodile su i sprovode specijalizovane ekipe za suzbijanje kriminaliteta, odnosno danas ekipe kriminalističke policije i službe za borbu protiv organizovanog kriminala, koje su zadužene za otkrivanje krivičnih dela iz oblasti privrednog, odnosno finansijskog i

ekonomskog kriminala. U ostvarivanju ovog zadatka aktivno učestvuju i druge linije rada Ministarstva. Uniformisani radnici policije samostalno, ili uglavnom u saradnji sa kriminalističkom policijom, rade na otkrivanju lakših krivičnih dela i prekršaja, a prioritetni zadatak im je očuvanje javnog reda i mira. Posebno je značajna njihova preventivna funkcija, koju ostvaruju vršenjem redovne patrolne i pozoričke delatnosti, ali i angažovanjem na bezbednosnim punktovima stalnog ili privremeno karaktera. Pripadnici Saobraćajne policije u okviru svog osnovnog delokruga rada – kontrole i regulisanja saobraćaja, aktivno učestvuju u otkrivanju krivičnih dela iz oblasti sive ekonomije. Kontrolom vozila, vozača i putnika, često su u prilici da uoče nezakonitosti u transportu raznih vrsta roba ili određene indicije koje ukazuju na nepravilnosti koje treba da budu predmet daljih provera. Radnici pogranične policije u okviru svoje redovne delatnosti kontrole prelazanja državne granice i kontrole kretanja u pograničnom pojasu, takođe otkrivaju neka od krivičnih dela koja su u vezi sa sivom ekonomijom (nedozvoljeno iznošenje deviza iz zemlje, krijumčarenje, falsifikovanje isprava i dokumentacije.)²¹. Radnici koji rade na upravnim poslovima daju svoj doprinos borbi protiv ove vrste kriminala kroz poslove prijavno odjavne službe, građanskih stanja, izdavanja putnih isprava, kontrole kretanja i boravka stranaca i druge poslove. Poslovi informatike omogućavaju brz pristup određenim bankama podataka koje su od ogromne važnosti za identifikovanje pravnih i fizičkih lica koja se bave sivom ekonomijom. Pri tome je od velikog značaja nedavno povezivanje Jedinstvenog informacionog sistema MUP-a R Srbije sa bankom podataka o poreskim obveznicima, koja omogućava brzo dobijanje podataka o sedištu pravnog lica, njegovoj osnovnoj delatnosti, PIB broju, kao i kompletne podatke o odgovornom licu.

Aktivnosti javne bezbednosti u otkrivanju, dokazivanju i suzbijanju krivičnih dela u vezi sa sivom ekonomijom sprovedene su kao jedan od težišnih zadataka u radu na suzbijanju privrednog kriminaliteta. Policija je u proteklih dvanaest godina brzo uočavala različite načine izvršenja ovih krivičnih dela i na osnovu takvog praćenja stanja i pojavnih oblika kriminaliteta planirala i sprovodila aktivnosti na sprečavanju i suzbijanju krivičnih dela, njihovom dokazivanju i prijavljivanju učinilaca. S toga su prioritetni zadaci na suzbijanju sive ekonomije ostvarivani kroz preduzimanje mera i aktivnosti preventivnog i represivnog karaktera.

Ove aktivnosti bile su usmerene na: očuvanje stabilnosti kursa dinara; stabilnosti cena; suzbijanje finansijske nediscipline privrednih subjekata; sprečavanje svih vidova šverca; sprečavanje špekulativnih radnji u prometu roba i usluga; sprečavanje nedozvoljene kupoprodaje deviza između pravnih i fizičkih lica po kursu većem od zvaničnog; sprečavanjem nedozvoljenog raspolaganja gotovim novcem; sprečavanjem izbegavanja plaćanja propisanih dažbina koje predstavljaju javni prihod; a posebno na sprečavanju, otkrivanju i dokazivanju težih i organizovanih oblika ovog vida

²¹ U periodu kada se naplaćivala taksa za izlazak iz zemlje, otkriveni su pojedinci, ali i grupe koje su se bavile falsifikovanjem priznanica o uplati navedene takse. Takođe su otkriveni slučajevi falsifikovanja polisa obaveznog osiguranja motornih vozila za štetu trećem licu, za vozila inostranih registarskih oznaka.

kriminaliteta i složenijih krivičnih dela, kao i stalnom otkrivanju novih pojava oblika privrednog kriminaliteta i preduzimanju mera na njihovom sprečavanju

Neposredno nakon demokratske promene vlasti u Republici Srbiji, prioritetni zadatak policije bio je otkrivanje, dokazivanje i prijavljivanje zloupotreba čelnika bivše vlasti. Trenutno najvažniji zadaci javne bezbednosti su borba protiv terorizma, korupcije i organizovanog kriminala. Značajan deo kriminalne aktivnosti organizovanih grupa koje se bave finansijskim i ekonomskim kriminalom, odvija se u sferi sive ekonomije i korupcije. Finansiranje terorističkih aktivnosti vrši se između ostalog i iz izvora stečenih drugim vrstama kriminala, ali i nezakonitim privrednim aktivnostima i novčanim transakcijama koje su u zoni sive ekonomije.

Preventivnu delatnost u ovoj oblasti u proteklih dvanaest godina, pripadnici srpske policije sprovodili su u saradnji sa drugim državnim organima, kroz vršenje stalnih i povremenih kontrola na mestima, punktovima, prodajnim objektima gde se rasturala krijumčarena roba i gde su se vršile druge nedozvoljene robno-novčane i druge transakcije, zatim vršenjem kontrole proizvodnje, transporta i distribucije određenih roba, a posebno akciznih kao što su nafta i naftni derivati, cigarete, kafa, alkohol i alkoholna pića, a u određenim periodima i lekova, repromaterijala za proizvodnju lekova i medicinske opreme, osnovnih životnih namirnica i dr. Takođe su sprovedene kontrole distribucije i raspolaganja gotovim novcem, kao npr. davanje kredita iz primarne emisije, podizanje većih iznosa gotovog novca, kontrole deviznog i kreditnog bankarskog poslovanja, kontrola iznošenja deviza iz zemlje, kontrola unosa deviznog priliva iz spoljnotrgovinskih poslova, kontrola spoljnotrgovinskog prometa i prometa roba sa Republikom Crnom Gorom, AP Kosovo i Metohija, Republikom Srpskom, Republikom Srpskom Krajinom i dr, kontrole vezano za oblast svojinske transformacije društvene i državne u druge oblike svojine, provere registracije, osnivanja i statusnih promena pravnih lica itd.

Pojavni oblici kriminaliteta u vezi sa sivom ekonomijom brzo su se menjali i prilagođavali promenama koje su se odigravale u oblasti društveno ekonomskog života. Učinioci su brzo reagovali na česte izmene zakonskih i podzakonskih propisa kojima je zakonodavac navodno pokušao da uvede red na tržištu i finansijsku disciplinu pravnih subjekata, no često su se iza takvih ekonomskih mera krili sasvim drugi motivi usmereni na privilegovanje određenih društvenih grupa i pojedinaca. Nedorečenost zakonske regulative, odsustvo efikasne kontrole i sve raširenija korupcija, korišćeni su od strane učinilaca kao okolnosti koje su pogodovale izvršenju krivičnih dela. Posledice navedenog su različiti načini izvršenja krivičnih dela na koji su se u određenim vremenskim periodima ta dela všila.

Obuhvatnost kriminaliteta kao društveno negativne pojave je potpuna, jer se statističkim istraživanjima obuhvataju svi učinioci krivičnih dela i privrednih prestupa (uključujući i krivična dela izvršena od strane nepoznatih učinilaca) protiv kojih je podneta prijava nadležnom javnom tužilaštvu i prema kojima je vođen i okončan zakonom utvrđeni postupak.

Statističkim istraživanjima o učiniocima privrednih prestupa obuhvaćena su sva odgovorna i pravna lica protiv kojih je podneta prijava za privredni prestup i okončan postupak za privredni prestup, kako unadležnom javnom tužilaštvu tako i u nadležnom sudu. Prema tome, statističkim istraživanjima obuhvaćena je celokupna nadležnost javnih tužilaštava i sudova u postupku rešavanja privrednih prestupa.

Prema Zakonu o privrednim prestupima, privrednim prestupom smatra se društveno štetna povreda propisa o privrednom ili finansijskom poslovanju koju je učinilo pravno lice i odgovorno lice u pravnom licu, koja je prouzrokovala ili je mogla prouzrokovati teže posledice i koja je propisom nadležnog organa određena kao privredni prestup (čl. 2, stav 1. Zakona o privrednim prestupima).

Prema Zakonu o privrednim prestupima, privrednim prestupom smatra se društveno štetna povreda propisa o privrednom ili finansijskom poslovanju koju je učinilo pravno lice i odgovorno lice u pravnom licu, koja je prouzrokovala ili je mogla prouzrokovati teže posledice i koja je propisom nadležnog organa određena kao privredni prestup (čl. 2, stav 1. Zakona o privrednim prestupima).

U sledećoj tabeli možemo videti statistički pregled krivičnih dela privrednog kriminaliteta na teritoriji Srbije za period od 2003 do 2007 godine, ali takođe i dosadašnje aktivnosti pravosudnih organa nadležnih za privredni kriminalitet.

Tabela br. 3: Statistički pregled krivičnih dela privrednog kriminaliteta na teritoriji Srbije za period 2003 – 2007 godine

Statistički pregled krivičnih dela privrednog kriminaliteta na teritoriji Srbije za period 2003 – 2007 godine					
Odgovorna i pravna lica – učinioci privrednih prestupa za period od 2003 – 2007 godine	2003	2004	2005	2006	2007
Odgovorna lica – prijave za privredne prestupe	4934	6171	6597	5970	3325
Odgovorna lica – osude za privredne prestupe	3797	2908	3262	2870	2819
Pravna lica – prijave za privredne prestupe	4516	5956	6410	5830	3153
Pravna lica – osude za privredne prestupe	3579	2703	3147	2734	2688

Izvor: Statistički zavod Srbije

Kao "odgovorna lica-učinioci privrednih prestupa" smatraju se odgovorna lica u pravnom licu, odnosno organu društveno-političke zajednice, drugom državnom organu ili mesnoj zajednici, koja su povredila pravila o privrednom i finansijskom poslovanju,

protiv kojih je postupak po prijavi za privredni prestup završen, zatim optužena odgovorna lica protiv kojih je postupak za privredni prestup završen i osuđena odgovorna lica.

Kao "pravno lice-učinilac privrednog prestupa" smatraju se: pravno lice koje je povredilo pravila o privrednom i finansijskom poslovanju, protiv koga je postupak po prijavi za privredni prestup završen, zatim optuženo i osuđeno pravno lice.

Smatra se da je "prijavljeno lice" ono odgovorno odnosno pravno lice-učinilac privrednog prestupa protiv koga je postupak po prijavi za privredni prestup završen odlukom nadležnog javnog tužilaštva kojom je ili odbačena prijava ili je podnet optužni predlog.

Podrazumeva se da je "optuženo lice" ono odgovorno odnosno pravno lice-učinilac privrednog prestupa protiv koga je podnet optužni predlog nadležnom sudu, te je postupak završen odlukom kojom je: obustavljen postupak, ili optužni predlog odbačen, ili optužni predlog odbijen, ili učinilac oslobođen od optužbe, ili proglašen odgovornim a oslobođen od kazne, ili proglašen odgovornim uz izricanje sankcije. Za odgovorna lica obuhvaćeni su i slučajevi prekida postupka.

Kao "osuđeno lice" podrazumeva se odgovorno odnosno pravno lice proglašeno odgovornim, prema kome su izrečene sankcije: novčana kazna (bezuslovna ili uslovna) i zaštitne mere, kao i lice proglašeno odgovornim a oslobođeno od kazne.

Analizom otkrivenih krivičnih dela koja su u vezi sa sivom ekonomijom, kao i preduzetih kriminalističko operativnih mera i radnji na sprečavanju, otkrivanju i suzbijanju svih oblika sive ekonomije, a posebno finansijske nediscipline privrednih subjekata kojima su u dužem periodu ugrožavani legalni robnonovčani tokovi, može se konstatovati da je otkriven samo jedan deo zloupotreba, izigravanja pozitivnih zakonskih propisa i svih drugih oblika nezakonitih pojava. Takođe, na osnovu ovakve analize iskristalisani su sledeći karakteristični oblici krivičnih dela u vezi sa sivom ekonomijom.

4.1. Zloupotrebe najvažnijih struktura bivše vlasti

Aktivnošću Ministarstva unutrašnjih poslova, tek 2001. godine, odnosno nakon promene vlasti u Republici Srbiji, bilo je moguće u kratkom periodu rasvetliti pljačku državnog saveznog i republičkog budžeta i sredstava javnih dobara i fondova koju je organizovao sam vrh bivše vlasti, koji je pod izgovorom finansiranja države u uslovima sankcija organizovao državno krijumčarenje cigareta, naftnih derivata i drugih akciznih roba, pljačku budžeta preko Savezne uprave carina, Saveznog ministarstva inostranih poslova i drugih institucija, kao i u vezi s tim pranje novca i njegovo iznošenje na privatne račune u inostranstvo. Ovim radnjama državna i imovina građana Republike Srbije oštećena je u iznosu većem od 10 milijardi dinara. Zbog navedenih zloupotreba

krivičnim prijavama je obuhvaćeno više od 80 funkcionera biše vlasti, direktora javnih preduzeća i drugih.

4.1.1. Oblast raspolaganja novčanim sredstvima od naplaćenih carina i drugih dažbina

U oblasti raspolaganja novčanim sredstvima od naplaćenih carina i drugih dažbina u nadležnosti bivše savezne administracije, koja je bila pod neposrednom kontrolom bivšeg predsednika Republike Srbije i Savezne Republike Jugoslavije i podržana od kompletnog rukovodstva Savezne uprave carina, izvršene su zloupotrebe službenog položaja tako što je direktor SUC-a prekoračenjem granica svog službenog ovlašćenja, suprotno važećim zakonskim propisima u periodu od 04.05.1994. do 06.10.2000. godine, naložio da se novac od naplaćenih carinskih dažbina ne uplaćuje na odgovarajući žiro račun, već je istim raspolagao lično i po prethodnom nalogu i odobrenju bivšeg predsednika države. Na opisani način protivpravno je raspolagano, iznosom od 1.789.777.522,00 dinara i više od 300.000.000 DEM, koji su uglavnom usmeravani za finansiranje rada tada vodećih političkih partija i za pribavljanje koristi određenom krugu fizičkih lica. Predmet nezakonitog raspolaganja bili su i 38 putničkih motornih vozila i tri stana, sve vlasništvo Savezne uprave carina.

4.1.2. Oblast bankarskog poslovanja, raspolaganja budžetskim sredstvima i sredstvima javnih dobara i fondova Republike Srbije i Savezne Republike Jugoslavije

Otkrivene su brojne zloupotrebe i protivpravna prisvajanja u oblasti bankarskog poslovanja, raspolaganja društvenim sredstvima i sredstvima javnih fondova Republike Srbije i Savezne Republike Jugoslavije. Kroz bankarski sistem nezakonito je usmeravan veliki iznos sredstava, čemu je davan privid legalnosti i prikrivana prava svrha. Podnete su krivične prijave i lišeno je slobode više od dvadeset direktora banaka, njihovih pomoćnika i zamenika, direktora republičkih fondova i njihovih zamenika. Navedenim zloupotrebama oštećeni su Fond za razvoj Republike Srbije za iznos od 14 miliona dinara (oko 5 miliona DEM), Republički fond za zdravstveno osiguranje za iznos od 3.870.404,00 dinara, budžetske rezerve Republike Srbije za iznos od 2.587.702 USD, a više poslovnih banaka oštećeno je u višemilionskim iznosima zloupotrebama odgovornih lica, kao što su na primer prodaja osnivačkog uloga banke u preduzeću čiji je vlasnik član porodice bivšeg predsednika za iznos umanjen više od deset puta; nezakonitim otpisom zateznih kamata na stambene kredite privilegovanih korisnika; protivpravnim prisvajanjem deviza iz trezora banke i dr. Identifikovane su i otkrivene brojne zloupotrebe u raspolaganju sredstvima kod korisnika budžetskih sredstava u oblasti zdravstva, poslovanja humanitarnih ustanova i rada javnih preduzeća. Zloupotrebama

bankarskog sistema, a posebno platnog prometa sa inostranstvom, značajna sredstva izneta su na privatne račune u inostranstvo u cilju prisvajanja.²²

4.1.3. Zloupotrebe u raspolaganju stambenim fondom Republike Srbije i SR Jugoslavije

Zloupotrebama stambenih fondova Republike Srbije i SR Jugoslavije društvena zajednica je oštećena za iznos od preko 380.000.000,00 dinara. Podnete su krivične prijave protiv oko 30 lica koje su prekoračenjem granica svog službenog položaja pribavili protivpravnu imovinsku korist sebi i drugima, nezakonito im dodeljujući stanove iz navedenih stambenih fondova.

Još uvek nisu do kraja rasvetljene sve zloupotrebe bivše vlasti. Koliko god one naizgled bile očigledne, činjenica je da su formalno bile dobro «upakovane» u naizgled legalne poslove, prikrivene falsifikovanom dokumentacijom sačinjenom na osnovu zakona i podzakonskih akata. Neke od tih propisa, tadašnja vlast je donosila da bi ih zloupotrebila. Takav je slučaj u oblasti telekomunikacija, gde su strana ulaganja i formiranje mešovitih preduzeća mobilne telefonije («Mobtel» i «Telekom») sa Javnim preduzećem PTT saobraćaja «Srbija», učinjena pod okolnostima koje ukazuju na korupciju najviših predstavnika državnih organa koji su u tome učestvovali. Ova i druga preduzeća koja su privatizovana na sličan način, još uvek posluju na odnosima uređenim korupcijom, dakle na štetu domaćih osnivača

4.2. Nelegalni promet akciznih i drugih roba

Bez obzira da li su vršena u vreme nestašica pojedinih vrsta akciznih i drugih roba, ili u vreme kada je tih roba bilo dovoljno, motiv učinilaca krivičnih dela nedozvoljene trgovine²³ i krivičnih dela kojima se državi uskraćuje plaćanje dažbina koje predstavljaju javni prihod²⁴, bio je isti, a to je: pribavljanje protivpravne imovinske koristi u visini razlike između nabavne cene i cene po kojoj se roba plasira na crnom tržištu. Pri tome je bilo sve jedno da li se radi o uveznoj ili o robi domaće proizvodnje. Bilo je važno ostvariti razliku u ceni, a najveći deo tako ostvarene nelegalne dobiti, trebalo je da bude uplaćen u državni budžet u vidu carina, akciza, poreza na promet, raznih taksi i drugih dažbina koje predstavljaju javni prihod. Često je manji deo protivpravne koristi iz ove vrste kriminala deljen sa korumpiranim javnim službenicima koji su, umesto da vrše

²² Tako su npr. identifikvani računi bivših rukovodilaca javnih preduzeća «Jugopetrol» iz Beograda koji se nalaze u bankama iz Kanade, Švajcarske i Velike Britanije

²³ Krivična dela: nedozvoljena trgovina iz člana 147. KZ R Srbije, krivična dela iz člana 179. i 180. bivšeg Carinskog zakona SRJ i člana 330. novog Carinskog zakona R Srbije.

²⁴ Krivična dela: poreska utaja iz člana 154. KZ R Srbije, zloupotreba ovlašćenja u privredi iz člana 139. stav 1. tačka 3., poreska krivična dela iz Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji,

kontrolnu funkciju, primali određenu novčanu nadoknadu ili poklon da omoguće nelegalni promet ovih roba. U pojedinim periodima crno tržište je imalo apsolutni primat u prometu cigareta, naftnih derivata, pa i drugih vrsta roba, a procene su da je pokrivalo i preko 80% tržišta određenih proizvoda.

4.2.1. Nelegalni promet cigareta

Siva ekonomija u oblasti prometa cigaretama odvijala se kroz izbegavanje plaćanja dažbina koje predstavljaju javne prihode (krivična dela poreske utaje, zloupotreba ovlašćenja u privredi i zloupotreba službenog položaja) i klasične načine krijumčarenja cigareta kao što su šverc (krivično delo nedozvoljene trgovine i krivična dela iz Carinskog zakona), kombinacija ilegalnog i legalnog poslovanja, koja je veoma teška za dokazivanje (krivična dela zloupotrebe službenog položaja, krivična dela kojima se izbegava plaćanje dažbina u kombinaciji sa krivičnim delima korupcije). Najčešći modusi izvršenja krivičnih dela u vezi sa prometom cigareta u posmatranom periodu bili su:

- klasični šverc, odnosno prikriveno prenošenje manjih ili većih količina cigareta preko granične linije, bilo da se to odvijalo preko graničnih prelaza, bilo preko tzv. zelene granice. Ovakav šverc se odvijao i iz Republike Crne Gore²⁵. Posebnu dimenziju ovom načinu krijumčarenja daje činjenica da se takav šverc odvijao masovno i uz blagonaklon, odnosno na korupcionizmu zasnovan stav carinskih i drugih kontrolnih organa, koji su mere iz svoje nadležnosti preduzimali samo po nalogu svojih najviših rukovodilaca i to kada je trebalo suzbijati konkurenciju državnom švercu.
- društveno mnogo opasniji način krijumčarenja vršen je kroz naizgled legalne spoljnotrgovinske poslove, a sastojao se u uvozu stranih cigareta, navodno radi prodaje u slobodnim carinskim prodavnicama (fri-šopovima). Ovako uvezene cigarete, umesto u fri-šopovima prodavane su na crnom tržištu, pri čemu je izbegnuto plaćanje propisanih dažbina. Uvoznici su nezakonito ostvarivali ogromne profite, a velike količine deviza iznošene su van zemlje tako što su sačinjavane lažne ulazne fakture za kupljene cigarete u kojima je prikazivana cena

²⁵ Šverc cigareta iz Republike Crne Gore odvijao se železničkim i drumskim putem, a u manjoj meri i putem poštanskih pošiljki. Korišćen je kako teretni, tako i putnički saobraćaj. Otkriveni su slučajevi zloupotrebe poštanskih vagona, izbacivanja paketa sa cigaretama iz voza u pokretu na određenim unapred dogovorenim mestima, sakrivanja u razne šupljine putničkih vagona itd. Na kontrolnim punktovima otkriven je šverc cigareta zloupotrebom teretnih vojnih vozila, teretnih vozila putujuće pošte, u posebno napravljenim bunkerima teretnih vozila, pa čak i u specijalno prepravljenoj cisterni koja je prevozila manju količinu vina, a u ostalim tankovima je pronađena veća količina cigareta. Pronađene su cigarete sakrivene u putničkim vozilima, a osuđen je i pokušaj simulovanja svadbene povorke vozila koja su bila krcata cigaretama. Često su cigarete prebacivane preko administrativne granice alternativnim putnim pravcima u cilju zaobilazanja policijskih kontrolnih punktova.

- znatno veća od one koja je stvarno plaćena. Treba napomenuti da su umesto pravih faktura stvarnih ino-dobavljača, carinskim i poreskim organima prezentovane lažne fakture, najčešće raznih of-šor (offshore) kompanija, kako bi se što više novca iznelo u inostranstvo. U uslovima ne funkcionisanja platnog prometa sa inostranstvom, na ovaj način su veliki iznosi deviza – profita od ove kriminalne delatnosti, izneti van zemlje. Ovakvom načinu iznošenja deviza, korišćenjem lažno uvećanih iznosa u fakturama, pogodovala je činjenica da za robu koja je prodavana u slobodnim carinskim prodavnicama, nisu naplaćivane carinske i poreske dažbine. Policija je otkrivala jedan broj ovako izvršenih krivičnih dela, ali nije bila u mogućnosti, kao ni drugi državni organi, da ih spreči i suzbije. Tek nakon promene vlasti u Srbiji u potpunosti je razotkriven ovakav način potkradanja državnog budžeta, ali zbog proteka vremena i nedostatka relevantne dokumentacije koja bi poslužila kao dokaz u eventualnom krivičnom postupku, još uvek nisu procesuirani svi predmeti koji se odnose na opisana krivična dela.
- značajan oblik krijumčarenja cigareta bilo je prikazivanje carinskim organima lažnog tranzita stranih cigareta kroz Republiku Srbiju. Pri tome su korišćeni razni modusi izvršenja, najčešće kombinovani sa korupcijom carinskih radnika. Prvi je korišćenje lažne dokumentacije u kojoj je umesto cigareta lažno deklarirana druga znatno jeftinija roba, tako da njeno nerazduživanje na izlaznom graničnom prelazu ne opterećuje u velikom iznosu špeditersku firmu koja treba da plati kaznu za carinski prekršaj. Drugi modus je neovlašćeno skidanje carinske plombe u toku tranzita i istovar robe ili dela robe, a razduživanje na izlaznoj carinskoj ispostavi vršeno je uz pomoć korumpiranih carinika. Otkrivane su zloupotrebe carinika koji su ponovo stavljali carinske plombe odmah nakon što je roba istovarena. Treći modus je tranzit cigareta koji je vršen preko Republike Crne Gore, a nakon naplate tzv. «tranzitne takse» za račun Vlade R Crne Gore, ove cigarete su švercovane na tržište zapadne Evrope, ali jednim delom su završavale i na tržištu Republike Srbije. Obim ovakvog načina trgovine cigaretama ilustrujemo činjenicom da je krajem juna 1999. godine Ministarstvo trgovine Republike Crne Gore izdalo dozvolu preduzeću iz Podgorice kojim je odobren izvoz na Maltu od 600.000 masters boksova cigareta «Marlboro», u ukupnoj vrednosti od oko 180.000.000 USD. Četvrti modus koristilo je nekoliko organizovanih kriminalnih grupa, od kojih je najznačajnija iz Beograda, koje su bile dobro uvezane, pre svega sa radnicima carine na graničnim prelazima, ali i sa pojedinim radnicima lokalne policije. Ove grupe su u dužem vremenskom kontinuitetu krijumčarile cigarete iz Republike Hrvatske.
 - veće količine cigareta na crno tržište stizale su međunarodnim plovnim tokom reke Dunav. Ovoj vrsti šverca pogodovala je mogućnost lakog prilaza obali teretnim vozilima, «uvežbanost» lokalnih švercera i opremljenost plovnim objektima kojima prilaze velikim barzama i drugim brodovima koji tranzitiraju kroz Srbiju, a takođe i neopremljenost i nedostatak obuke carine, vojske i policije za suprostavljanje ovakvom vidu krijumčarenja. Otkrivanje i hvatanje učinilaca ovakvih krivičnih dela događa se uglavnom na obali ili na putevima prilikom transporta robe u unutrašnjost. Napominjemo da se preko reke Dunav odvijao i odvija se šverc i drugih vrsta roba.

- drugi krug učesnika u švercu cigareta su brojni preprodavci okupljeni u većim gradskim centrima, na kvantaškim pijacama, zelenim pijacama, otvorenim tržnim centrima i sličnim mestima, koji su iz «druge ruke» preprodavali cigarete licima koja su ih potom prodavala na javnim mestima, bilo kroz klasičnu uličnu prodaju ili su ih ubacivali u legalne maloprodajne objekte kao robu koja se nije evidentirala u poslovnim knjigama.
- izvesna količina cigareta na ilegalno tržište stizala je i od legalnih uvoznika, koji su bili registrovani za tzv. "diskontnu prodaju", pa su cigarete, koje su uvezene legalno, prodavali za gotov novac, omogućavajući kupcima – pravnim licima da takvu prodaju ne evidentiraju u svojim poslovnim knjigama i tako izbegnu plaćanje dela poreskih dažbina.
- izvesne količine cigareta proizvedenih u domaćim fabrikama nisu bile evidentirane i prodavane su na "crnom tržištu" bez plaćanja poreskih i drugih dažbina.
- u jednom periodu prikazivan je fiktivni izvoz cigareta iz domaćih fabrika u Republiku Srpsku, kako bi se po tom osnovu izbeglo plaćanje poreza na promet na domaćem tržištu. Nakon otkrivanja ovog modusa, cigarete su zaista fizički i istupale preko granice, a zatim iz Republike Srpske vraćane u Srbiju preko "zelene granice".
- preduzeća koja se bave prometom cigareta sačinjavala su lažne kalkulacije u kojima je neistinito prikazivano da su cigarete prodavane na veliko po nižim cenama, čime je u knjigovodstvu prikazivana neznatna razlika u ceni, odnosno lažno je umanjena osnovica za obračunavanje poreza na promet.
- prodavci cigareta na veliko (proizvođači, uvoznici i veleprometnici) zaključivali su sa kupcima ugovore o kompenzaciji, na osnovu kojih su od kupaca – privatnim preduzećima, umesto novca preuzimali raznu robu po nerealno uvećanim cenama i na taj način pribavljali protivpravnu imovinsku korist.
- plaćanje propisanih dažbina u prometu cigareta izbegavano je i korišćenjem falsifikovanih uplatnica o navodnoj uplati poreza i drugih naknada. Falsifikovane uplatnice su prikazivane carinskim organima prilikom uvoza velikih količina cigareta ili tranzita kroz Srbiju i Crnu Goru.

U periodu od 1996. do 2001. godine, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije podnelo je 7.976 krivičnih prijava protiv 10.073 lica, zbog osnovane sumnje da su izvršila 10.206 krivičnih dela vezanih za nelegalni promet cigareta. U istom periodu podneto je 11.229 prekršajnih prijava protiv 11.323 lica, takođe zbog nelegalnog prometa cigareta. Privremeno je oduzeto 7.087.012 boksova raznih vrsta cigareta, kao predmeta krivičnih dela i prekršaja.

Preduzetim merama na suzbijanju ilegalne trgovine cigaretama, već u 2001. godini je znatno smanjen obim krijumčarenja i izbegavanja plaćanja dažbina koje se plaćaju pri uvozu i prometu cigareta. Prvi put je, posle niza godina, legalni promet cigareta prešao obim od 50% ukupnog snabdevanja tržišta u Republici, sa tendencijom daljeg rasta u narednim godinama. U 2001. godini su u značajnoj meri presečeni putevi krijumčarenja cigareta iz Republike Crne Gore, pa je težište aktivnosti, uz zadržavanje pažnje na ovom pravcu, već u 2002. godini prebačeno i na druge pravce ilegalnog unosa

cigareta, u prvom redu na švercerske kanale koji gravitiraju prema području AP Kosovo i Metohija i Republici Makedoniji, kao i područja susednih zemalja – Federacija BiH, Republika Mađarska.

Nakon promene vlasti u Republici Srbiji, situacija na tržištu cigareta se drastično promenila. Preko 80% prometa cigareta ranije je pokrivalo ilegalno tržište, a svega 20% bilo je u legalnim tokovima. Ovaj odnos se promenio tako da se procenjuje da je u 2002. godini svega 20% prometa cigareta bilo realizovano na crnom tržištu. U toj godini ostvarena je najviša stopa legalnog prometa cigareta od 1993. godine, od u proseku gotovo 400 tona mesečno. Ovakva promena stanja na tržištu cigareta odraz je pre svega uspešno realizovanih mera ekonomske politike, kao što su stabilnost kursa dinara, funkcionisanje deviznog tržišta, izmena poreskih propisa, svojinska transformacija fabrika za proizvodnju cigareta, a donekle i pojačana kontrola trgovine cigaretama i uspešno presecanje više krijumčarskih kanala. Koliko god bile važne i efikasne, represivne mere imaju prevashodnu ulogu da pre svega podrže i štite efekte ekonomskih mera.

U periodu 1993. do 2001. godine policija je sprovodila, samostalno i u saradnji sa drugim državnim organima, razne mere i aktivnosti privremenog ili trajnog karaktera, koje zbog odsustva pravih ekonomskih mera nisu postigle potrebne efekte. Ministarstvo unutrašnjih poslova sprovodilo je opsežne mere i aktivnosti na osnovu donetih planova mera i aktivnosti na suzbijanju zloupotreba koje se vrše u proizvodnji i prometu cementa, domaćih cigareta, piva, nafte i naftnih derivata, kao i zloupotreba koje se vrše prilikom uvoza roba široke potrošnje. Osim klasičnih policijskih mera, u cilju sprečavanja suzbijanja ovakvih zloupotreba, organizovano je neprekidno prisustvo operativnih radnika na poslovima suzbijanja privrednog kriminaliteta na graničnim prelazima, gde su sa zadatkom da sa radnicima Savezne uprave carina vrše potpunu kontrolu i pregled robe koja se uvozi u SRJ, te da evidentiraju podatke o prevozniku, uvozniku, špediteru, kupcu i mestu gde će se eventualno uskladištiti roba, nakon čega su inicirali provere po mestu istovara ili prodaje robe po dubini teritorije. Navedene mere, koje su sprovedene i na kontrolno bezbednosnim punktovima, angažovale su veliki broj kriminalističko operativnih radnika i imale određene preventivne efekte, a takođe se tokom kontrole i provera došlo do korisnih saznanja, na osnovu kojih je usmeren dalji operativni rad.

Mere koje su sprovedene u 2002, 2003. i u prvih devet meseci 2004. godine²⁶, iako su po načinu sprovođenja, obimu i kvalitetu veoma približne merama preduzimanim u ranijem periodu, imaju neuporedivo jači efekat, jer se sprovode u bitno različitom ekonomskom i normativno pravnom okviru. One pored represivnog imaju i klasični preventivni efekat, ali i efekat generalne prevencije kriminala u oblasti krijumčarenja cigareta i izbegavanja plaćanja propisanih dažbina pri njihovom uvozu i prometu. Srazmera između preduzetih mera i postignutih efekata, ako se oni posmatraju kroz

²⁶ Preduzetim merama Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, u 2002. godini privremeno je oduzeto ukupno 806.311 boksova raznih vrsta cigareta, uglavnom strane proizvodnje. U 2003. godini privremeno je oduzeto 440.617 boksova, a za prvih devet meseci 2004. godine, 177.519 boksova.

prizmu brojčanih pokazatelja o podnetim krivičnim prijavama, prijavljenim licima i količini i vrednosti zaplenjenih predmeta, očigledno nije jedino merilo uspešnosti rada policije. Pravi efekti postignuti su tek u sadejstvu sa drugim, a pre svega ekonomskim merama kojima je država regulisala proizvodnju i promet cigareta na našem tržištu.

4.2.2 Nelegalni promet nafte i naftnih derivata

U periodu od 1992, zaključeno sa prvom polovinom 2001. godine, najveći deo prometa naftnim derivatima u Republici Srbiji odvijao se preko nelegalnog tržišta. U pojedinim periodima u sferi sive ekonomije bilo je preko 90% od ukupne potrošnje naftnih derivata. Ekonomske mere kojima je bivša vlast navodno pokušavala da reguliše i uredi tržište ove akcizne robe najočitiji su primer zavisnosti tržišta od korupcionaških centara moći. Državna politika i režim prometa naftnih derivata i cigareta bili su pod direktnim uticajem takvih centara. Raznim uredbama propisivane su netržišne mere prometa naftnih derivata, kao na primer limitiranje cena, poseban režim uvoza, ograničeno snabdevanje, uvođenje posebnih naknada, i dr. Ove mere su često bile u funkciji povlašćivanja određenih uvoznika naftnih derivata.

Zloupotrebe u prometu naftom i naftnim derivatima uglavnom su vršene u cilju pribavljanja nezakonite koristi kroz izbegavanja propisanih poreskih i drugih dažbina, kroz neopravdano uvećanje cena, prevararama kupaca u pogledu kvaliteta derivata i dr. Otkriveni su brojni modusi izvršenja krivičnih dela u ovoj oblasti, koji su se menjali u zavisnosti od propisanih režima trgovine, odnosno uvoza nafte i naftnih derivata i u zavisnosti od poreske politike u ovoj oblasti. Navodimo neke karakteristične načine izvršenja krivičnih dela koji su otkriveni u prometu nafte i naftnih derivata u poslednjih deset godina:

- Korišćenje falsifikovane uvozne dokumentacije u prometu naftnih derivata koje je vršeno kroz čitavu lepezu različitih modusa, kao što su: lažno deklarisanje pod drugim tarifnim brojem prilikom uvoza; prikazivanje kroz dokumentaciju da se radi o uvozu naftnih derivata koji nisu podlegali zabrani uvoza, organičenju u smislu odobrenih kontigenata ili kvota ili plaćanju akcize; lažnim deklarisanjem uvezenih derivata kao druge robe ili kao derivata za koje se plaćaju niže dažbine.
- Klasični šverc naftnih derivata, korišćenjem alternativnih pravaca umesto graničnih prelaza, a posebno karakteristično je masovno krijumčarenje naftnih derivata korišćenjem plovnog puta reke Dunav. Naftni derivati su različitim vrstama plovnih objekata, snabdevenim posebnim rezervoarima ili bez njih, švercovani preko Dunava iz Rumunije. Takođe su u većem obimu istovarani iz međunarodnih plovila, a otkriveni su i slučajevi transporta naftnih derivata u tankovima koji služe za održavanje balasta broda.
- Klasični šverc naftnih derivata odvijao se i prenošenjem preko granične linije u posebno sakrivenim rezervoarima teretnih i putničkih vozila. Otkriveni su autobusi sa posebno napravljenim tajnim rezervoarima u kojima se švercovalo i po nekoliko tona derivata, kao i putnička i kombi vozila sa po nekoliko stotina

litara derivata. Ovaj način šverca često je kombinovan sa korupcijom carinskih organa i drugih organa koji vrše kontrolnu funkciju.

- Nelegalna nabavka i prodaja na crnom tržištu, bez evidentiranja u poslovnoj dokumentaciji.
- Lažno knjiženje kao da je roba prodana fantomskim preduzećima.
- U dužem vremenskom periodu dominirala je ulična prodaja naftnih derivata.
- Otkrivena je pojava tzv. «namešavanja» dizela goriva, odnosno njegovog mešanja sa znatno jeftinijim petrolejom i uljem od repice, a ova smeša je zatim prodavana kao dizel gorivo koje je zbog lošeg kvaliteta prouzrokovalo štete i probleme u radu motora.
- Zloupotreba lož ulja koje je prodavano kao dizel gorivo, korišćenjem činjenice da se radi o istom naftnom derivatu, ali lož ulje je opterećeno mnogo manjim dažbinama nego dizel gorivo.
- Lažno deklarisanje pred carinskim organima da se radi o uvozu drugih, uglavnom sličnih roba koje su oslobođene akciza ili je njihov uvoz dozvoljen. Tako su na primer otkriveni pokušaji uvoza većih količina naftnih derivata lažno deklariranih kao razređivač, sojino ulje, kerozin i dr.
- Zloupotrebljavane su i dozvole za uvoz naftnih derivata pod vidom humanitarne pomoći.
- Vršene su zloupotrebe režima prodaje naftnih derivata poljoprivrednicima po povlašćenim cenama, a ovi naftni derivati su usmereni na crno tržište
- na kome je ostvarena velika razlika u ceni koja je protivpravno prisvojena od strane učinilaca ovih krivičnih dela.
- Vlasnici privatnih bezninskih pumpi i poslovođe na pumpama koje su vlasništvo društvenih preduzeća, često su u rezervoare pumpi ubacivali neevidentirane količine naftnih derivata nabavljenih na crnom tržištu, koje su zatim prodavali po uvećanim cenama, bez plaćanja propisanih dažbina i tako ostvarivali protivpravnu dobit. U cilju prikrivanja ovih nezakonitih radnji sačinjavali su lažne pumpine izveštaje i drugu poslovnu dokumentaciju, a ne retko su radi onemogućavanja vršenja kontrole neovlašćeno skidali plombe sa mernih instrumenata - volumetara i sami podešavali stanje brojanika.
- U dužem vremenskom periodu jedan od glavnih izvora snabdevanja Republike Srbije naftnim derivatima bio je iz Republike Crne Gore u koju su kršenjem sankcija OUN švercovani iz Albanije najčešće preko Skadarskog jezera.
- Otkrivena su i krivična dela izvršena od strane organizovanih kriminalnih grupa, koje su se bavile krađom i preprodajom ogromnih količina naftnih derivata iz rafinerije nafte u Pančevu i na štetu NIS «Jugopetrol» i JP ŽTP.
- nafta i naftni derivati često su bili predmet krivičnog dela prevare, koje se najčešće vršilo korišćenjem nenaplativih instrumenata obezbeđenja plaćanja, kao što su akceptni nalozi i menice u kombinaciji sa poslovanjem preko fantomskih i preduzeća osnovanih radi vršenja prevara.

Početkom 2001. godine, merama Vlade na planu regulative i uređenja načina uvoza naftnih derivata, odnosno donošenjem Uredbe Vlade Republike Srbije²⁷ o posebnim

²⁷ Uredba je doneta 06.03.2001. godine i objavljena u Službenom Glasniku RS.

uslovima i načinu uvoza, prerade, distribucije i prometa nafte i naftnih derivata, otpočeo je proces primene pravih ekonomskih mera, koje su u narednom periodu u veoma kratkom roku uvele red na tržište naftnih derivata. Sada se više od 90% prometa ovih vrsta proizvoda odvija kroz legalne tokove. Mesečni priliv sredstava u Budžet od prometa naftnih derivata, povećan je 8,7 puta.

Aktivnosti policije i drugih nadležnih državnih organa preduzimaju se kontinuirano u cilju sprečavanja raznovrsnih modusa izigravanja odredbi navedene Uredbe, jer još uvek su jaki ekonomski interesi korupcionaškog lobija da i dalje ostvaruje značajan nelegalni profit kroz zloupotrebe u prometu naftnih derivata. Prostor za izigravanje ovih mera Vlade pronađen je u lažnom deklarisanju naftnih derivata kao raznih vrsta razređivača i drugih roba čiji uvoz Uredbom nije ograničen. U 2000. godini uvezeno je samo 2.800 tona razređivača, što odgovara potrebama prerađivačke industrije, a u periodu od šest meseci od početka primene Uredbe o prometu naftnih derivata uvezeno je više od 15.000 tona razređivača, a zaista se radi o ogromnoj količini naftnih derivata koji su ocarinjeni kao razređivač i bez plaćanja dažbina plasirani na ilegalnom tržištu naftnih derivata širom Srbije. Treba napomenuti da su četiri preduzeća uvezla gotovo 50% navedenih količina. Nadležnim carinarnicama često je prezentirana uvozna dokumentacija u kojoj je navedeno da su uvoznici fantomska preduzeća²⁸ kako bi se onemogućilo dolaženje do organizatora ove poslovne operacije visokog rizika.

4.2.3 Zloupotrebe u prometu ostalih vrsta roba

Nelegalni promet cigareta i naftnih derivata su najdrastičniji primer funkcionisanja mehanizama sive ekonomije u oblasti robnog prometa u Republici Srbiji, ali ovi mehanizmi su bili prisutni i u prometu drugih roba, kako akciznih, tako i roba široke potrošnje. Otkrivena su mnoga krivična dela izvršena vezano za promet alkohola i alkoholnih pića, kafe, brašna, šećera, žitarica, žive stoke, građevinskog materijala, tekstila, tehničke robe, auto delova, lekova i medicinskog materijala i dr. Načini izvršenja su veoma slični, uz specifičnosti koje su u pojedinim periodima bile vezane za određene vrste roba.

Zloupotrebe u prometu alkohola i alkoholnih pića uglavnom se odnose na neevidentiranje ostvarenog prometa kroz poslovnu dokumentaciju, izbegavanje plaćanja poreskih obaveza, crnu proizvodnju alkoholnih pića uz lažno deklarisanje robe i njenog kvaliteta, a u znatno manjoj meri i na zloupotrebe prilikom uvoza. Najveća do sada otkrivena zloupotreba izvršena je sredinom devedesetih godina od strane grupe lica, vlasnika privatnih preduzeća koji su, u sprezi sa odgovornim licima u društvenim preduzećima koja se bave proizvodnjom alkoholnih pića, organizovali proizvodnju tako što su društvenim preduzećima isporučivali sirovinu - rafinisani etil alkohol, lažno deklarisan kao prirodna rakija, koja je zatim mešana sa vodom, veštačkim bojama i aromama i punjena u originalnu ambalažu kao da se radi o prirodnim pićima. Takav

²⁸ Procena je da su ovakvim operacijama izbegnute poreske obaveze koje su u 2002. godini prevazišle iznos od milijardu dinara.

gotov proizvod su zatim dobijali u kompenzaciju za isporučenu sirovinu i organizovali prodaju na crno, izbegavajući pri tome plaćanje poreza i drugih dažbina pomoću lažne dokumentacije fantomskih preduzeća, koja su koristili i za kupovinu rafinisanog etil alkohola, čija je prodaja na režimu odobrenja u skladu sa odredbama Zakona o vinu i rakiji.

4.2.4. Zloupotrebe u bankarskom poslovanju, deviznom poslovanju, raspolaganju gotovim novcem i kreditnoj politici

U periodu od početka devedesetih godina pa sve do 2001. godine, banke su postale i bile otuđeni centri finansijske moći, preko kojih su vršene mnoge nezakonite radnje. Međutim u nedovoljnoj meri su otkrivane zloupotrebe u oblastima bankarskog i deviznog poslovanja, zloupotrebe u vezi raspolaganja gotovim novcem i dr,

- Zloupotrebe u bankarskom poslovanju najčešće su vršene kod odobravanja namenskih kredita, kao i u pogledu nenamenskog trošenja odobrenih kredita. Odgovorna lica u poslovnim bankama odobravalu su kredite mimo utvrđene kreditne politike, vršili plasman dinarskih sredstava pojedinim komitentima uz neadekvatno pružene garancije, ili bez obezbeđivanja čvrstih garancija za otplatu kredita. Često su krediti odobravana bez prethodno pribavljenih, ili uz polaganje spornih, sredstava obezbeđenja povraćaja ili instrumenata obezbeđenja kredita. Otkriveni su brojni slučajevi odobravanja kredita bez prethodne kontrole boniteta korisnika kredita, bez stavljanja hipoteke na nepokretnosti korisnika kredita, uz primanje akceptnih naloga koje je bilo nemoguće naplatiti zbog nelikvidnosti preduzeća ili koji zbog otvaranja stečajnog postupka nisu mogli da se naplate. Kao obezbeđenje kredita često su davane avalirane menice i garancije koje nisu mogle da se realizuju.
- U pojedinim slučajevima banke su odobravalu enormno visoke iznose kredita iako nije postojala realna mogućnost povraćaja dinarskih sredstava u ugovorenom roku, pri čemu odgovorna lica iz banaka svesno nisu preduzimala zakonske mere za naplatu potraživanja. Posebno je bila raširena pojava masovnog korišćenja kratkoročnih bankarskih kredita od strane društvenih i privatnih preduzeća, uz izuzetno visoke kamatne stope, iako je u trenutku zaključenja ugovora o kreditu postojala svest o nemogućnosti otplate kredita u ugovorenom roku.
- Izvestan broj korisnika ovih kredita, dobijena sredstva je koristio ne za namenu za koju je kredit odobren već u druge svrhe, a potom vršena odjava preduzeća ili je preduzeće namerno dovedeno u stečaj i tako izbegnuto vraćanje kredita. Otkriveni su i slučajevi da su banke odobravalu kredite preduzećima na osnovu prezentirane lažne dokumentacije (navodno za potrebe oživljavanja proizvodnje, izgradnju proizvodnih kapaciteta, za otkup poljoprivrednih proizvoda i dr.), a dobijena sredstva su potom utrošena u druge svrhe, kao na primer za isplatu zarade radnicima ili za izmirenje dospelih obaveza. Nenamensko korišćenje sredstava, korisnici kredita su najčešće pravdali falsifikovanim računima, otkupnim listovima i drugom lažnom dokumentacijom.

- Zloupotrebe odgovornih lica iz banaka vršene su i omogućavanjem isplata deponovanih sredstava suprotno zakonskim propisima privilegovanim deponentima u vreme nelikvidnosti banke, tako što su blokirana sredstva sa žiro računa deponenata prebacivana na privremeni račun banke na osnovu ugovora o oročenom depozitu, a potom putem internih naloga prebacivani na tekuće račune vlasnika kao fizičkih lica. Jasno je da su ovakve radnje vršene uz korupciju odgovornih lica iz banaka.
- Otkrivene su i zloupotrebe odobravanja kredita pravnim licima na osnovu ugovora o kreditu kao simulovanom pravnom poslu, a zaista se radilo o kupovini stanova od strane banaka vlasnicima preduzeća, koja je lažnom dokumentacijom prikazivana kao kredit koji je preduzeću kao pravnom licu odobren za određenu namenu.
- Otkriveno je više slučajeva neosnovanog otpisivanja dugovanja privatnih preduzeća prema bankama, izdavanjem potvrda neistinite sadržine da su potraživanja banke po kratkoročnim kreditima u celosti izmirena i dozvolom da se izvrši brisanje založnog prava na nepokretnoj imovini, iako dugovi nisu izmireni. U pojedinim slučajevima, da bi se omogućila nezakonita korist pojedinim korisnicima kredita, tj. da ne izmire obaveze prema banci, preusmeravana su sredstva naplaćena od drugih komiteneta.
- Jedna od ozbiljnijih zloupotreba bila je pojava osnivanja poslovne banke a da pri tome nisu bili ispunjeni potrebni uslovi za registraciju. Naime, vlasnici privatnih preduzeća i odgovorna lica u društvenim preduzećima kao osnivači, prebacivali su sredstva sa svojih žiro računa na deponentni račun kod Zavoda za obračun i plaćanje, radi ostvarivanja limita potrebnog za registraciju banke, a po izvršenoj registraciji sa računa banaka su vršili povraćaj sredstava na svoje žiro račune, tako da banke koje su osnovane na ovakav način faktički nisu raspolagale sredstvima potrebnim za poslovanje.
- Pojedine banke davale su kredite osnivačima novih preduzeća, da bi kasnije, po osnovu dospelih kamata kada osnivači nisu u mogućnosti da isplate dug, otkupljivale delove društvenih preduzeće i tako se pojavljivale kao njihovi osnivači.
- Zloupotrebe odgovornih lica poslovnim bankama vršene su i prilikom odobravanja kratkoročnih kredita, tako što je sa korisnicima kredita ugovarana i obračunavana kreditna kamata iznad visine neoporezovanih, a potom je sačinjavana lažna kreditna dokumentacija na osnovu koje su u poslovnim knjigama banke lažno prikazivani izvori i plasman sredstava i time izbegnuto plaćanje poreza na promet usluga. U manjem broju slučajeva odgovorna lica iz banaka, omogućavala su vlasnicima privatnih preduzeća da bez odobranja Narodne banke kupe akcije i postanu vlasnici većinskog paketa akcija po kojem se stiče pravo upravljanja bankom.
- Karakteristični su slučajevi odobravanja značajnih iznosa deviznih kredita inostranim firmama, navodno namenski, za otkup poljoprivrednih proizvoda. Međutim, od početka nije postojala namera otkupa poljoprivrednih proizvoda, već su ugovori o kreditu odmah nakon iznošenja deviznih sredstva iz zemlje preinačeni na fiktivne ugovore o navodno deponovanim sredstvima banke kod

ino-firmi, koja nikada nisu vraćena bankama, već su iskorišćena za finansiranje privatnih poslova u inostranstvu.

- Jedna od najraširenijih zloupotreba vezana je za prodaju deviza od strane banaka pravnim licima po kursu daleko većem od zvaničnog i uličnog, pri čemu je razlika u kursu prikrivana lažnom dokumentacijom najčešće fantomskih preduzeća o navodno pruženim uslugama ili prodatoj robi.
- Prisvajanje novca od ostvarenih deviznih priliva iz spoljno-trgovinskih poslova vršeno je zloupotrebom nefunkcionisanja platnog prometa sa inostranstvom u uslovima ekonomskih sankcija. Devizni priliv od ranije ugovorenih i realizovanih poslova, ili iz poslova obavljenih preko preduzeća registrovanih u inostranstvu, prebacivan je na račune drugih preduzeća u inostranstvu bez valjanog osnova, da bi na kraju završio na privatnim računima odgovornih lica.

Značajne policijske preventivne i represivne aktivnosti bile su usmerene na suzbijanje i otkrivanje zloupotreba u distribuciji i raspolaganju gotovim novcem. U ovoj oblasti otkriven je veliki broj krivičnih dela.²⁹ Kroz saradnju sa drugim nadležnim državnim organima, a posebno sa Zavodom za obračun i plaćanja NBJ, vršena je, u dužem vremenskom periodu, permanentna kontrola kretanja gotovog novca u poslovnim bankama i u drugim finansijskim organizacijama u vezi sa odobravanjem i isplatama većih gotovinskih iznosa. Ove kontrole su vršene i kod privrednih subjekata, kontrolom namenskog korišćenja ovih sredstava, u cilju sprečavanja i otkrivanja formiranja tzb. “crnih” dinarskih i deviznih fondova, plaćanja i naplaćivanja mimo legalnih tokova novca itd.

4.3. Velike finansijske prevare

Krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina prošloga veka odigrale su se najveće finansijske prevare, takozvane “piramidalne prevare”.

- Prve u nizu bile su prevare putem kupovine automobila na lizing pod neverovatno povoljnim uslovima, gde su samo prvi u lancu zaista i dobili automobil koji su uplatili, a svi ostali su prevareni. Krivične prijave koje su podnete od strane oštećenih, lakovernih kupaca, ako ni krivične prijave podnete od strane organa unutrašnjih poslova, nisu rezultirale obeštećenjem oštećenih kupaca, niti adekvatnim osudama u sprovedenim krivičnim postupcima.

²⁹ U oblasti zloupotreba u raspolaganju i distribuciji gotovim novcem, u 1998. godini kontrolisano je 3.990 privrednih subjekata, a otkriveno i nadležnim javnim žilastvima prijavljeno 1.251 krivično delo, pretežno iz Zakona o platnom prometu. Obim gotovog novca obuhvaćen kontrolama u 1998. godini iznosio je oko 220 miliona dinara. U 1997. godini prijavljeno je 1.155 krivičnih dela, u 1996. godini 942, a u 1995. samo 496 krivičnih dela u istoj oblasti.

- Kulminacija prevara dogodila se početkom devedesetih godina, kada su desetine hiljada štediša sumnjivih banaka i štedionica ostali bez svog štednog uloga. Privučeni dobro osmišljenom prevaram da ulažu novac u banke u želji za lakom zaradom u vidu astronomski visokih kamata, mnogi su ostali bez svoga novca. Postojala je jaka sprega vlasnika takvih banaka i štedionica sa vrhom aktuelne vlasti, na šta ukazuju činjenice da su one dobile sva potrebna odobrenja, garancije i dozvole za rad, da njihovo poslovanje nije kontrolisano i dr.
- Lanci sreće, životno osiguranje i trgovina po takozvanom multi level sistemu, prodaja tajm šering apartmana u zemlji i inostranstvu, neki su od najdrastičnijih načina vršenja finansijskih prevara koje su se odigrale na našim prostorima u proteklih petnaest godina.
- Najveće finansijski štetne posledice po građane Srbije vezane su za zloupotrebe takozvane stare devizne štednje, za koju je garantovala Narodna banka. Ovaj novac je u dužem vremenskom periodu izvučen iz banaka na razne načine, pod vidom legalnih bankarskih poslova, koji su imali pogubne efekte po štediše.
- Velika finansijska sredstva prikupljena kroz Zajam za preporod Srbije, takođe su zloupotrebljena tako što su sredstva tog kredita data privilegovanim korisnicima i utrošena u najvećem broju slučajeva potpuno nenamenski. Obveznice ovog zajma potpuno su obezvređene, tako da uložena sredstva nisu vraćena davaocima zajma.
- Otkrivene su zloupotrebe korišćenja kredita od Fonda za razvoj Srbije, koje su vršene tako što su odgovorna lica u pravnim licima, u cilju izbegavanja plaćanja obaveze koju imaju kao avalisti, upisivala lažne podatke u obveznom avalu na menicama. Sredstva navednog Fonda zloupotrebljavana su i od strane odgovornih lica u bankama preko kojih su odobravani i dodeljivani krediti, tako što su sredstva fonda usmeravali i koristili za kreditiranje svojih privatnih preduzeća. Zloupotrebe sredstava ovog Fonda vršila su i odgovorna lica u nekim poslovnim bankama, koja su davanje garancija potrebnih za dobijanje kratkoročnih i dugoročnih kredita za podsticaj proizvodnje, uslovljavali usmeravanjem celog ili dela iznosa kredita na žiro račune ih banaka ili preduzeća iz sistema tih banaka. Ova sredstva su potom koristili za svoje potrebe, odnosno nisu ih nikada preneli na žiro račun korisnika, niti vratili Fondu.
- Otkriveni su i slučajevi zlouporebe korišćenja bespovratnih sredstava koja je dodeljivao Fond za tržište rad, strogo namenski, za otvaranje novih radnih mesta, prekvalifikaciju i dokvalifikaciju radne snage i oživljavanje proizvodnje. Ova sredstva su u većini slučajeva nenamenski trošena za isplate zarada radnicima i to bez plaćanja poreza i doprinosa, ili za izmirenje drugih dospelih obaveza.

Mnoge od navedenih prevara nije bilo moguće blagovremeno razotkriti i krivično procesuirati zbog zaštite koju su učinioci imali od najviših organa vlasti. Ova zaštita se često ogledala u neprimenjivanju zakona od strane nadležnih javnih tužilaštava i sudova, a što je obrazlagano argumentima da se ne radi o krivičnim delima za koja se gonjenje preduzima po službenoj dužnosti, već o građansko pravnim – ugovornim odnosima i sl.

4.4. Zloupotrebe u postupku svojinske transformacije

Početak devedesetih godina prošlog veka označio je i početak menjanja svojinskih odnosa nad sredstvima za proizvodnju. Uz društvenu svojinu, kao tada dominantan oblik svojine i državnu svojinu, počinje osnivanje privatnih preduzeća i preduzeća u mešovitoj svojini. Sredinom devedesetih počinje proces svojinske transformacije, koji su pratili nedorečeni propisi, ali i brojne zloupotrebe i izigravanja propisa koji su regulisali materiju transformacije društvene u druge oblike svojine.

- Rukovodeći i drugi radnici u preduzećima, najčešće direktori, vršili otuđenje poslovnih prostorija i osnovnih sredstava po nižim cenama od stvarnih i tako umanjivali vrednost imovine preduzeća predviđene za otkup ili su na drugi način obezvređivali društvenu imovinu ulazeći u sumnjive aranžmane sa privatnim preduzećima. Takođe su nepotpuno prikazivali imovinu čija se transformacija vršila, ili su prilikom procene ovlačenom licu za obavljanje ovih poslova podnosili falsifikovana dokumenta i cija o vrednosti kapitala preduzeća, stvarali fiktivne obaveze društvenog preduzeća pre transformacije, netačno prikazivali knjigovodstvenu vrednost osnovnih i obrtnih sredstava i dr. Relativno mali broj otkrivenih i prijavljenih krivičnih dela u ovoj oblasti delimično je posledica loše zakonske regulative koja je praktično stimulisala vršenje zloupotreba u oblasti transformacije vlasništva, ali treba priznati da su nezadovoljavajući rezultati najvećim delom posledica nedovoljnih aktivnosti koje su preduzete na otkrivanju zloupotreba u ovoj oblasti.
- Zloupotrebe u postupku transformacije društvene u druge oblike svojine najčešće su vršene prikrivanjem bitnih elemenata pri vršenju procene društvenog kapitala, što je dovodilo do umanjenja vrednosti društvenih sredstava u korist deoničara ili privatnih vlasnika. Provere u preduzećima koja su vršila transformaciju, policija je sprovodila u saradnji sa drugim državnim organima. Provere je bilo teško dokazati zloupotrebe, usled nedorečenosti zakonskih rešenja koja su u početku procesa transformacije nepotpuno i neprecizno regulisala pitanje procene društvenog kapitala. Na osnovu takvih propisa bilo je teško moguće preispitati pravilnost već sprovedenih transformacija, naročito u periodu visoke inflacije.
- Proces svojinske transformacije je u jednom periodu zaustavljen, a u čekanju novih propisa aktivnosti su usmerena na reviziju procene društvenog kapitala u već sprovedenim postupcima transformacije, a u pojedinačnim slučajevima u kojima su otkrivene zloupotrebe u postupku transformacije dolazilo je i do poništenja postupka i vraćanja u status pre izvršene transformacije.
- Otkrivene zloupotrebe odnosile su se ne samo na ponašanje odgovornih lica u preduzećima koja se transformišu već su vršene i od strane komisija za procenu vrednosti kapitala tako što se vrednost privatnog kapitala neosnovano prikazuje kao veća od stvarne, dok je kod procene društvenog kapitala uglavnom obrnuto. Činjenica je da mnogi krivični postupci nisu okončani, ili nisu ni pokrenuti u ovoj oblasti, a pojedini postupci transformacije predmet su odlučivanja domaćih i inostranih sudova i arbitraža.

Uporedo sa intenzivnijim otpočinjanjem procesa privatizacije društvenih preduzeća krajem devedesetih godina, pojačana je aktivnost na kontroli sprovođenja

vlasničke transformacije. U cilju otkrivanja različitih zloupotreba u postupku procene društvenog i državnog kapitala i vlasničke transformacije vršene su provere i kontrole u više preduzeća. Nakon donošenja najnovijih propisa koji regulišu oblast privatizacije i formiranja Agencije za privatizaciju, policija se uključuje u vršenje provera samo kada za to postoji opravdan razlog, odnosno kada postoje osnovi sumnje da je izvršeno neko od krivičnih dela za koja se gonjenje preduzima po službenoj dužnosti. No svojinska transformacija je proces koji traje, a vreme će pokazati da li je u tom procesu bilo i zloupotreba.

4.5. Prevare u privrednom poslovanju

Prevare izvršene u privrednom poslovanju najčešće su vršene od strane odgovornih lica u privatnim preduzećima, na štetu društvenih preduzeća - kao dobavljača robe, a u novije vreme, oštećena su u sve većem broju privatna preduzeća. Karakteristični modusi prevara u privrednom poslovanju su:

- Prilikom kupovine robe sa odloženim rokom plaćanja, vlasnici privatnih preduzeća koji se bave prevarama, izdavalci su akceptne naloge kao garanciju izmirenja dugova, mada na žiro-računu u vreme realizacije akceptnog naloga nisu imali novčanih sredstava, niti su očekivali bilo kakav priliv novčanih sredstava na žiro račun. Sada se umesto akceptnih naloga koriste menice, takođe nenaplative. Nakon preuzimanja, roba se odmah dalje prodaje, po pravilu za gotovinu i po nižim cenama od tržišnih, a dobijena sredstva dalje plasiraju u nelegalne tokove. Najčešće su za ovu vrstu kriminala korišćena privatna preduzeća čiji su žiro-računi blokirani, ili je nad preduzećem otvoren stečajni postupak. Neretko su u pitanju i preduzeća koja su njihovi vlasnici registrovali na osnovu falsifikovane dokumentacije, koja ne posluju preko žiro-računa i, po pravilu, nemaju određeno mesto sedišta firme. Takođe, u izvršenju ovih krivičnih dela korišćena je i dokumentacija pravnih lica čiji su stvarni vlasnici ili direktori u bekstvu ili su "ugasili" preduzeće, a otkriveni su i slučajevi da vlasnici objave preduzeće - bez vraćanja pečata, koji potom koriste u trgovinskim transakcijama. Jedan broj izvršilaca ovih krivičnih dela su i odgovorna lica društvenih preduzeća, koja su takva preduzeća lažno registrovala kao društvena - upravo u cilju lakšeg vršenja prevara, odnosno lakšeg pribavljanja robe.
- Jedan od načina izvršenja prevare je prethodna priprema žrtve krivičnog dela kroz duži vremenski period, stvaranjem odnosa poverenja i detaljnim izučavanjem potencijalne žrtve, tako što se poslovni odnosi između dva preduzeća odvijaju veoma korektno, uz potpuno i blagovremeno ispunjavanje svih obaveza i najčešće veoma galantan odnos prevaranta, koji čini poklone i usluge budućoj žrtvi. Nakon što se izgradi odnos poverenja, vrši se prevara, a žrtva tek po nastupanju štete za svoje preduzeće shvata da u stvari ne zna ništa o poslovnom partneru koji je izvršio prevaru.
- Prevare su vršene i lažnim predstavljanjem učinilaca kao odgovornih lica u poznatim, velikim preduzećima, pa i u državnim organima. Korišćenjem falsifikovane dokumentacije, falsifikovanih instrumenata obezbeđenja plaćanja i sopstvenog transporta, prevaranti su koristili naivnost žrtve koja zbog zvučnog imena poslovnog partnera nije

vršila potrebne provere, uzimali su veće količine robe značajne vrednosti, koja naravno nikada nije plaćena.

4.6. Krađa intelektualne svojine i falsifikati roba

U periodu ekonomskih sankcija postala je veoma izražena pojava neovlašćenog korišćenja autorskog i srodnih prava i prava industrijske svojine, čemu od strane nadležnih državnih organa nije pridavana nikakva pažnja. Opšta je ocena da naše pozitivno zakonodavstvo, do nedavno, nije pružalo dovoljan stepen krivično pravne zaštite prava intelektualne svojine. Krivična dela kojima se štite nosioci prava, do poslednjih izmena i dopuna Krivičnog zakona Republike Srbije, propisivala su izuzetno blage krivične sankcije, koje nisu adekvatne društvenoj opasnosti dela, dakle nisu pružala dovoljan stepen zaštite i nisu predviđala ono što je svetski standard u ovoj oblasti, a to je obavezno oduzimanje predmeta krivičnog dela i sredstava za izvršenje dela.

Nelegalno preštampanje, presnimavanje, umnožavanje, iznajmljivanje i prodaja zaštićenih autorskih dela (knjiga, filmova, muzičkih dela, kompjuterskih programa i dr) pričinilo je ogromnu štetu, ne samo vlasnicima autorskih i srodnih prava (autorima, producentima, distributerima i dr.), već i značajnu štetu Budžetu Republike Srbije za iznos neuplaćenog poreza na promet i drugih dažbina koje predstavljaju javnih prihod. Procene su da budžet Republike Srbije godišnje gubi preko 50.000.000 eura samo na ime izbegnutog poreza na promet u oblasti muzičke i filmske produkcije.

Tržište je preplavljeno falsifikatima raznih vrsta roba. Manje količine se falsifikuju u našoj zemlji, kao što je to slučaja sa prehrambenim proizvodima, motornim uljima, kućnom hemijom i sredstvima za ličnu higijenu, alkoholnim i bezalkoholnim pićima, tekstilnom robom, obućom itd. Veće količine falsifikovanih roba uvoze se iz Kine i drugih zemalja koje masovno krše prava industrijske svojine neovlašćenom proizvodnjom i prometom takvih roba.

Osim materijalne štete koju trpe vlasnici prava intelektualne svojine i štete koju trpi Budžet, štetne posledice u ovoj oblasti ogledaju se i u gubitku velikog broja radnih mesta, uništavanju domaće industrije i kulture, gubljenju potencijalnih spoljnotrgovinskih poslova, nezainteresovanosti stranih partnera za ozbiljne investicije u našu privredu, nemogućnosti ponovnog prijema u Svetsku trgovinsku organizaciju i druge međunarodne organizacije itd.

Nakon ukidanja ekonomskih sankcija i promene vlasti u Srbiji, pokrenut je proces ponovnog pridruživanja Svetskoj trgovinskoj organizaciji. Usklađivanje zakona i drugih pravnih akata sa odredbama međunarodnih dokumenata, neophodan je uslov za pristup Srbije i Crne Gore Svetskoj trgovinskoj organizaciji (World Trade Organization) i Svetskoj organizaciji za intelektualnu svojinu (World Intellectual Property Organization), kao i drugim relevantnim međunarodnim organizacijama. Osim toga harmonizovana

pravna regulativa trebalo bi da predstavlja solidnu osnovu za mnogo efikasniju praksu zaštite prava intelektualne svojine na domaćim prostorima.

Jedan od najznačajnijih međunarodih dokumenata je Sporazum o trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine (Agreement On Trade-Related Aspects Of Intellectual Property Rights-TRIPS). usvojen od strane Svetske trgovinske organizacije 15.04.1994. godine. TRIPS zahteva efikasne akcije protiv svakog akta povrede prava intelektualne svojine, uključujući i efikasne mere i sredstva kojima se sprečava povreda prava. Sredstva koja treba primenjivati u sprovođenju zaštite u skladu sa odredbama TRIPS-a su:

- efikasna sudska građansko-pravna zaštita, kojom nosilac prava dobija naknadu materijalne štete nastale povredom prava;
- efikasna krivično-pravna zaštita, u cilju kažnjavanja učinilaca krivičnih dela i sprečavanja daljih povreda, uz obaveznu zaplenu predmeta krivičnog dela i sredstava za njihovo izvršenje;
- primena specijalnih mera na granici, sa ciljem da se nosiocu prava omogući potrebno vreme za pokretanje sudskog postupka;
- primena mera, sredstava i sankcija protiv zloupotrebe tehničkih sredstava, kao što su neovlašćeno kopiranje, dekriptovanje komercijalnih televizijskih programa i satelitskih signala.
- primena privremenih mera od strane sudova, u cilju sprečavanja povrede prava intelektualne svojine, a naročito radi sprečavanja ulaska krivotvorene i piratizovane robe u trgovačke kanale;

Obim piraterije na teritoriji Srbije i Crne Gore, koji se do nedavno procenjivao i preko 90%, kao i raširenost pojave krivotvorenja raznih proizvoda, a posebno nepreduzimanje potrebnih mera na suzbijanju ovih pojava, doveli su do stavljanja Srbije i Crne Gore na Special Watch list za 2003. godinu od strane Internacionalne alijanse za zaštitu prava intelektualne svojine, što se može negativno odraziti na mogućnost prijema naše zemlje u Svetsku trgovinsku organizaciju i Svetsku organizaciju za zaštitu prava intelektualne svojine, a u najgorem slučaju preti nam i uvođenje trgovinskih sankcija.

Tek od 2002. godine policija je počela sa sprovođenjem aktivnosti na suzbijanju piraterije. U 2002. i 2003. godini otkriveno je 348 krivičnih dela neovlašćeno korišćenje autorskog i drugog srodnog prava iz člana 183a Krivičnog zakona Republike Srbije i 73 krivična dela neovlašćena upotreba tuđe firme iz člana 165 Osnovnog krivičnog zakona. U prvih deset meseci 2004. godine podnete su krivične prijave za još 228 krivičnih dela iz člana 183a KZ RS i 45 iz člana 165 OKZ, a privremeno je oduzeto 214.714 predmeta krivičnih dela (nosača slike, zvuka i kompjuterskog softvera, raznih publikacija i multimedijalnih izdanja, kao i 564 različitih uređaja – sredstava za izvršenje ovih krivičnih dela. Ipak, navedene mere nisu postigle potrebne efekte zbog zastarelih i nedorečenih propisa koji regulišu oblast intelektualne svojine i zbog neprimenjivanja odredbi Krivičnog zakona od strane nadležnih javnih tužilaštava i sudova.

4.7. Krivična dela koja se vrše zloupotrebama visokih tehnologija

Moderno doba počiva na visokim tehnologijama, pre svega kompjuterima i kompjuterskim i telekomunikacionim mrežama, koji su doveli do radikalnih promena na planu odvijanja svetske trgovine. Sve veći broj korisnika kompjutera i interneta, sve raširenije elektronska trgovina i elektronsko bankarstvo ekspanzija korišćenja plastičnog novca, odnosno platnih i kreditnih kartica, bitno su promenili ustaljene načine trgovanja i plaćanja roba i usluga. Uporedo sa razvojem novih tehnologija i s tim u vezi promenama u sferi privrednog poslovanja, javljaju se novi oblici kriminala, do sada nepoznati u praksi organa otkrivanja krivičnih dela. Sve je veći broj krivičnih dela koja se vrše putem interneta i krivičnih dela vezano za prevare i zloupotrebe platnih kartica.

Kriminal koji se vrši putem visokih tehnologija jeste kriminal budućnosti, ali i današnjice. To što ga nema, ili se u neznatnom obimu iskazuje u statistikama organa otkrivanja i gonjenja, ne znači da u realnom životu nije izražen u mnogo većem obimu.

Područje jugoistočne Evrope u sve većem obimu postaje područje gde kriminalne grupe rade po već utvrđenim šemama i koriste informacione tehnologije u kriminalne svrhe, rapidno eksploatišući nove tehnološke sisteme i koristeći mogućnosti slobodnog kretanja i prenošenja novih saznanja, vršeći krivična dela u svom domaćem ekonomskom i finansijskom okruženju i izvan njega. U poslednje četiri godine, veoma složeni slučajevi prevara putem Interneta i platnih kartica izvršeni u Zapadnoj Evropi, dovode se u vezu sa kriminalnim grupama iz regiona. Ovaj vid krivičnih dela proširio se na sve zemlje jugoistočne Evrope širenjem pristupa Internetu i razvojem nacionalnih tržišta platnih kartica. U početku, žrtve ove prevare bili su strani državljani a sve češće to postaju i državljani zemalja regiona.

Od presudnog značaja za uspešnu borbu protiv ove vrste kriminala je međupolicijska saradnja između država regiona, koja pre svega treba da se bazira na prikupljanju informacija o različitim aspektima prevara putem platnih kartica u regionu, uključujući i razvoj istražnih tehnika, trenutno zastupljenim kriminalističkim aktivnostima iz ove oblasti, modus operandi koji koriste kriminalne grupe, koristi od saradnje sa privatnim sektorom i različitim mogućnostima međunarodne saradnje.

Što se tiče trenutne situacije u Republici Srbiji na polju suzbijanja kriminala koji se vrši putem visokih tehnologija, zakonski okvir je još uvek nedovoljan i policija se iz tog razloga, ali i zbog neadekvatne organizacije, odnosno nepostojanja specijalizovane jedinice koja se bavi suzbijanjem ove vrste kriminala, kao i zbog neobučenosti kadrova, nemože pohvaliti rezultatima niti bilo kojim drugim aspektom borbe protiv zloupotreba informacione tehnologije. Činjenica je da se stanje popravlja i da su već preduzete određene mere u smislu izmene Krivičnog zakona Republike Srbije i inicijative da se donesu još neki važni propisi, kao na primer Zakon o digitalnom potpisu, a dati su i odgovarajući predlozi za novu organizaciju kriminalističke službe.

Efikasno suzbijanje i prevencija kriminala i korupcije u oblasti visokotehnološkog kriminala zahteva moderan zakonodavni okvir, dobru organizaciju, obučenost i opremljenost organa otkrivanja i gonjenja krivičnih dela, kao i solidno poznavanje ove materije od strane pravosudnih organa.³⁰ Trenutna situacija u Republici Srbiji je takva da su odredbe Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa za suzbijanje visokotehnološkog kriminala i dalje mrtvo slovo na papiru. Novi Krivični zakonik Republike Srbije nije usklađen sa odredbama Evropske konvencije o sajber kriminalu sa dodatnim protokolima, a novi Zakonik o krivičnom postupku ugledao je svetlost dana i najverovatnije je da će početi da se primenjuje bez odredbi o specijalnim merama istražne tehnike (posebnim dokaznim radnjama) koje preporučuje navedena konvencija i bez odredbi o međunarodnoj saradnji u predmetima visokotehnološkog kriminala.

³⁰ Freiberg, Arie: *Sentencing white-collar criminals*, Paper presented at the Fraud Prevention and control Conference by the Australian Institute of Criminology in association with the Commonwealth Attorney-General's Department and held in Surfers Paradise, August, 2000.

V Formiranje i razvoj institucija za borbu protiv organizovanog kriminala u Srbiji

Strategije i politike protiv organizovanog kriminala, kako na državnom, tako i na nivou međunarodnih organizacija, zasnivaju se, prvenstveno, na represivnom aspektu. U tom smislu akcenat je na otkrivanju i dokazivanju krivičnih dela i procesuiranju članova kriminalnih grupa i organizacija. S obzirom na specifičnu prirodu fenomena organizovanog kriminala, specifična su i praktična rešenja u pogledu organizacije i nadležnosti organa za borbu protiv organizovanog kriminala.

Iskustva većina država ukazuju da, osim adekvatnog zakonodavnog okvira, za efikasnu borbu protiv organizovanog kriminala neophodno je formirati specijalizovane državne institucije, reorganizovati postojeće i uspostaviti saradnju i međusobnu koordinaciju između njih. Sa druge strane, imajući u vidu transnacionalni karakter najopasnijih oblika organizovanog kriminala, međunarodna saradnja sa srodnim institucijama drugih država, kao i na nivou međunarodnih organizacija i tela, predstavljala uslov bez koga se ne može ni zamisliti sprečavanje i suzbijanje organizovane kriminalne delatnosti.

Prvi oblik neformalnog organizovanja usmeren ka problemu organizovanog kriminala u Srbiji učinjen je 2000. godine u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova, formiranjem "Poskoka", specijalizovane radne grupe u okviru Uprave kriminalističke policije. Osnovni zadatak ove grupe bio je da sistematizuje operativne podatke o identifikovanim kriminalnim grupama koje deluju na području Srbije, njihovim kriminalnim delatnostima, vođama i članovima, što je rezultiralo sačinjavanjem dokumenta "Identifikovane kriminalne grupe i pojedinci u Republici Srbiji". Na taj način, u stvari, izvršena je prva ozbiljnija analiza, doduše na nivou operativnih saznanja, stanja, strukture i dinamike organizovanog kriminala u Srbiji.

Međutim, već sledeće godine ova radna grupa rasformirana je, a odmah zatim, na neki način umesto nje, formirana je Uprava za borbu protiv organizovanog kriminala (UBPOK), čiji je osnovni zadatak bio sprovođenje operativnih obrada krivičnih dela organizovanog kriminala. Na čelu UBPOK-a nalazio se načelnik, a o ukvuru uprave formirana su odeljenja: za borbu protiv organizovanog finansijskog kriminala, za borbu protiv organizovanog opšteg kriminala, za kriminalističku tehniku, za operativnu tehniku, analitiku i podršku i za posebne akcije. Posebno je izdvojen Odsek za istraživanje ratnih zločina i traganje za nestalim licima. UBPOK ostvaruje neposrednu i blisku koordinaciju i saradnju sa Upravom kriminalističke policije MUP-a, grada Beograda, kao i područnim odeljenjima i odsecima. Tokom 2005. godine UBPOK je promenio status i postao Služba za borbu protiv organizovanog kriminala, u okviru Uprave kriminalističke policije.

Reorganizacijom MUP-a Republike Srbije, tokom 2002. godine, Resor državne bezbednosti transformisan je u Bezbednosno-informativnu agenciju (BIA). Donet je Zakon o bezbednosno informativnoj agenciji, kojim je predviđeno, između ostalog, da

pripadnici BIA, u otkrivanju, praćenju, dokumentovanju, sprečavanju, suzbijanju i presecanju delatnosti organizacija i lica usmerenih na vršenje organizovanog kriminala i krivičnih dela sa elementom inostranosti, unutrašnjeg i međunarodnog terorizma i najtežih oblika krivičnih dela protiv čovečnosti i međunarodnog prava i Ustavom utvrđenog poretka i bezbednosti Republike, primenjuju ovlašćenja utvrđena zakonom i drugim propisima koje primenjuju ovlašćena službena lica i radnici na određenim dužnostima ministarstva nadležnog za unutrašnje poslove, u skladu sa propisima o unutrašnjim poslovima. BIA, prema tome, ima i nadležnost preduzimanja operativnih aktivnosti sprečavanja i suzbijanja organizovanog kriminala, pa se, u širem smislu, može tretirati kao poseban državni organ koji je specijaliziran i za problematiku suzbijanja organizovanog kriminala. Izmenama ZKP-a iz septembra 2005. godine, BIA je izjednačena sa organima unutrašnjih poslova u pogledu nadležnosti za preduzimanje tzv. specijalnih istražnih tehnika.

Prema tome, prvi oblici institucionalnog organizovanja za borbu protiv organizovanog kriminala izvršeni na osnovu unutrašnjih propisa Ministarstva unutrašnjih poslova i bez paralelnih organizacionih promena u drugim institucijama, pre svega, u pravosuđu.

Zakonom o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala (ZONDOSK) u Srbiji je prvi put zakonski regulisana organizacija državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala i njihova nadležnost. Cilj ovog zakona, sadržan u čl. 1., je regulisanje osnivanja, organizacije, nadležnosti i ovlašćenja posebnih organizacionih jedinica državnih organa radi otkrivanja i krivičnog gonjenja učinilaca krivičnih dela organizovanog kriminala.

Ovim zakonom, a radi ostvarivanja prethodno navedenog cilja, predviđeno je formiranje specijalizovanih, posebnih državnih organa:

- 1) Služba za suzbijanje organizovanog kriminala u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova
- 2) Specijalno tužilaštvo - Posebno odeljenje, u okviru Okružnog javnog tužilaštva u Beogradu, za suzbijanje organizovanog kriminala
- 3) Posebno odeljenje za postupanje u predmetima krivičnih dela organizovanog kriminala u Okružnom sudu u Beogradu - prvostepeno, kao i u Apelacionom sudu - drugostepeno.
- 4) Posebna pritvorska jedinica pri Okružnom zatvoru u Beogradu.

5.1. Služba za suzbijanje organizovanog kriminala

ZONDOSOK u svom čl. 10. predviđa da se radi obavljanja poslova organa unutrašnjih poslova u vezi sa krivičnim delima organizovanog kriminala, u okviru ministarstva nadležnog za unutrašnje poslove, obrazuje Služba za suzbijanje organizovanog kriminala (Služba). Ova služba postupi po zahtevima specijalnog tužioca, a njenog starešinu postavlja i razrešava Ministar unutrašnjih poslova po pribavljenom mišljenju Specijalnog tužioca, što ukazuje na funkcionalnu, ne i organizacionu,

povezanost Službe sa Specijalnim tužiocem, odnosno subordinaciju Specijalnog tužioca u odnosu na Službu. Ministar unutrašnjih poslova bliže uređuje rad Službe.

Odnos Specijalnog tužioca i Službe, u zakonskom tekstu nije precizno regulisan. „Zakon ništa ne govori o kriterijumima i potrebnim kvalifikacijama za izbor rukovodioca Službe i njegovog osoblja, tako da je i u slučaju kadrovskog popunjavanja Službe zakon nedorečen i neodređen. S obzirom na specifičnost i osetljivost materije i u slučaju ovog državnog organa bilo je potrebno detaljnije propisati kriterijume i kvalifikacije neophodne za rukovodioca i ostale pripadnike Službe, a ne to ostaviti internim pravilima koje donosi ministar unutrašnjih poslova.“³¹

Iako ZONDOSOK predviđa da je za postavljenje starešine službe potrebno mišljenje Specijalnog tužioca, ta norma nema sankciju, odnosno nije propisano šta se dešava u slučaju da se to mišljenje ne prihvati, ili se postavi starešina Službe, mimo tog mišljenja, što se do sada ipak nije desilo. Specijalni tužilac nema uticaja na unutrašnje uređenje Službe, već je to prepušteno je Ministru unutrašnjih poslova. „Kanal komunikacije između Specijalnog tužilaštva i Službe trebalo bi da bude stalno otvoren i bez mešanja hijerarhijskih struktura, a sve u cilju izbegavanja bilo koje vrste spoljnih uticaja, kao i uticaja unutar Službe od strane njenih hijerarhijskih struktura. Međutim, iz samog zakonskog teksta nije potpuno jasno da li je to moguće.“

Prema odredbama ZONDOSOK, drugi državni organi i organizacija dužni su da, na zahtev Službe ili Specijalnog tužioca: 1) bez odlaganja omoguće upotrebu svakog tehničkog sredstva kojim raspolažu; 2) obezbede blagovremeno odazivanje svakog svog pripadnika, odnosno zaposlenog, uključujući i starešine organa ili organizacije, radi davanja obaveštenja i saslušanja u svojstvu osumnjičenog ili svedoka; 3) bez odlaganja predaju Službi svako pismo ili drugi dokaz koji poseduju, ili na drugi način saopšte informacije koje mogu pomoći u rasvetljavanju krivičnih dela organizovanog kriminala.

Tokom 2006. godine u sklopu reforme Ministarstva unutrašnjih poslova, formirana je Direkcija policije. Tom prilikom reformisane su Uprava kriminalističke policije i Uprava za borbu protiv organizovanog kriminala. U novoj organizacionoj strukturi Uprave kriminalističke policije postoji nekoliko užih organizacionih jedinica koje su proistekle iz ranije Uprave za borbu protiv organizovanog kriminala i koje su, zajedno sa drugim organizacionim jedinicama proisteklim iz ranije Uprave kriminalističke policije, sada u funkciji borbe protiv organizovanog kriminala. To su pre svih Služba za borbu protiv organizovanog kriminala kao jedinica nadležna za kriminalističke istrage, ali i druge organizacione jedinice koje su nadležne za kriminalističko obaveštajne poslove, za operativno analitičke poslove, za primenu specijalnih istražnih metoda, za kriminalističko tehnička veštačenja, za lišenja slobode opasnih kriminalaca, za međunarodnu policijsku saradnju. Zbog prirode poslova borbe

³¹ Nevenka Kažić, *Analiza Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala Republike Srbije i njegova primena u praksi, u: Borba protiv organizovanog kriminala u Srbiji - od postojećeg zakonodavstva do sveobuhvatnog predloga reforme*, Dosije, Beograd, str. 188.

protiv organizovanog kriminala, kriminalističke obrade organizovanih kriminalnih grupa i njihove kriminalne delatnosti zahtevaju mukotrpan i dugotrajan rad, za koji su često nedovoljni ljudski i materijalni resursi Službe za borbu protiv organizovanog kriminala. To je razlog zbog kojeg ove poslove obavljaju i druge organizacione jedinice kriminalističke policije, Služba za suzbijanje kriminala, Uprava kriminalističke policije Policijske uprave za grad Beograd i Odeljenja kriminalističke policije ostalih područnih policijskih uprava, što je jedan od načina rešavanja ovog problema. Drugi način je upućivanje potrebnog broja policijskih službenika kriminalističke policije u Službu za borbu protiv organizovanog kriminala i njihovo angažovanje na određeno vreme dok traje rad po konkretnoj kriminalističkoj obradi.

Saradnja navedenih organizacionih jedinica, koje obavljaju poslove borbe protiv organizovanog kriminala, sa specijalnim tužilaštvom odvija se efikasno i efektivno, na način propisan Zakonom o krivičnom postupku. Tužilaštvo se u veoma ranoj fazi uključuje u rad po konkretnim predmetima i u najvećem broju slučajeva prihvata inicijativu policije i na osnovu toga zahteva od suda naredbu za primenu specijalnih istražnih mera. Specijalno tužilaštvo tokom prekrivičnog postupka usmerava operativnu aktivnost policije ka pribavljanju relevantnih dokaza. Kada utvrdi da postoje elementi organizovanog kriminala, ovo tužilaštvo preuzima rukovodeću ulogu u prekrivičnom postupku. U slučaju da postoji sumnja da li se može zasnovati funkcionalna nadležnost tog tužilaštva, određuje se nadležnost stvarno i mesno nadležno tužilaštva, a specijalno tužilaštvo prati njegov rad, da bi kada se za to steknu uslovi zahtevalo poveravanje ili prenošenje nadležnosti.

Saradnja sa istražnim sudijama posebnog odeljenja je na zavidnom nivou. U saradnji sa specijalnim tužilaštvom, istražne sudije često angažuju u istrazi policijske službenike kriminalističke policije. Dakle uloga policije se ne završava podnošenjem krivične prijave, već po nalogima i naredbama istražnog sudije i sugestijama postupajućih tužilaca, policijski službenici aktivno učestvuju u istrazi, pomažući sudu u izvođenju određenih radnji dokazivanja. Ovakav pristup nedvosmisleno potvrđuje da je ispravno zalaganje za promenu koncepta istrage, jer ovakav pristup istražnih sudija je mnogo bliži logici postupanja javnih tužilaca.

5.2. Specijalno tužilaštvo

Prema odredbama čl. 4. ZONDOSOK, za postupanje predmetima, odnosno krivično gonjenje, krivičnih dela organizovanog kriminala nadležno je Posebno odeljenje za suzbijanje organizovanog kriminala (Specijalno tužilaštvo) Okružnog javnog tužilaštva u Beogradu. Na rad Specijalnog tužilaštva primenjuju se odredbe Zakona o javnom tužilaštvu³², ako odredbama ZONDOSOK nije drugačije određeno. Prema tome. ZONDOSOK je „lex specialis“ u odnosu na Zakon o javnom tužilaštvu.

³² Službeni glasnik RS, br. 63/01, 42/02, 39/03, 44/04, 61/05, 106/06

Radom Specijalnog tužilaštva rukovodi Specijalni tužilac za suzbijanje organizovanog kriminala (Specijalni tužilac). Republički javni tužilac postavlja Specijalnog tužioca, iz reda javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca koji ispunjavaju uslov za izbor za Okružnog javnog tužioca, uz pismenu saglasnost lica koje se postavlja. Prethodni uslov je da je to lice, rešenjem Republičkog javnog tužioca upućeno na rad u Specijalno tužilaštvo, opet uz njegovu pismenu saglasnost.

Mandat specijalnog tužioca traje dve godine, uz mogućnost ponovnog izbora, odnosno postavljenja, ali uz mogućnost razrešenja pre isteka vremena na koje je postavljen. Po prestanku funkcije, dakle po isteku mandata, ili po razrešenju, Specijalni tužilac vraća se na dužnost koju je vršio pre postavljenja.

Praksa je pokazala da je mandat od dve godine prekratak, imajući u vidu složenost krivičnih dela organizovanog kriminala i broj osumnjičenih, koji su u pojedinim predmetima obuhvaćeni krivičnim gonjenjem, kao i trajanje sudskih postupaka u ovako složenim predmetima. Mogućnost ponovnog mandata je samo mogućnost, i zavisi od diskrecione ocene Republičkog javnog tužioca, pa se u naučnoj i stručnoj javnosti smatra da mandat Specijalnog tužioca treba produžiti, na recimo 6 godine. Osim toga, ni kriterijumi za razrešenje Specijalnog tužioca pre isteka mandata nisu specificirani, niti je utvrđena posebna procedura takvog razrešenja, što može negativno uticati na rad Specijalnog tužioca i celog tužilaštva.

ZONDOSOK predviđa da Specijalni tužilac ima prava i dužnosti kao i javni tužilac, dakle njegov procesni položaj u prekrivičnom i krivičnom postupku isti je kao i položaj javnog tužioca. Kada dođe do saznanja da se u jednom krivičnom predmetu radi o organizovanom kriminalu, on se u pisanoj formi obraća Republičkom tužiocu, zahtevajući od njega da mu poveri ili prenese nadležnost za postupanje u tom predmetu. O takvom zahtevu Republički javni tužilac dužan je da odluči u roku od osam dana.

Procedura poveravanja ili prenošenja nadležnosti za pojedine krivične predmete Specijalnom tužiocu, takođe, nije precizno regulisano, niti su jasno određeni kriterijumi za to. I ovde Republički javni tužilac ima diskreciono ovlašćenje da to učini ili ne učini, a inicijativa potiče od Specijalnog tužioca. „Postupak je jednostran, jer zakon ne predviđa mogućnost da i drugi državni organi, sudovi ili druga tužilaštva zahtevaju od RJT da prenese nadležnost Specijalnom tužiocu, ako u svome radu prepoznaju predmete iz nadležnosti Specijalnog tužilaštva, niti predviđa obavezu da o takvim predmetima, po službenoj dužnosti, obaveste Specijalnog tužioca, kako bi on na njih reagovao u skladu sa svojim ovlašćenjima.“³³

Kadrovska struktura Specijalnog tužilaštva određuje se posebnim aktom o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mesta u Specijalnom tužilaštvu. Ovaj akt donosi Okružni javni tužilac u Beogradu, na predlog Specijalnog tužioca, a uz saglasnost ministra nadležnog za pravosuđe. (čl. 7. ZONDOSOK).

³³ Nevenka Kažić, *op.cit.* str. 185.

Zamenike Specijalnog tužioca upućuje na rad u Specijalno tužilaštvo Republički javni tužilac na predlog Specijalnog tužioca iz redova javnih tužilaca ili njihovih zamenika, na period od devet meseci, koji može biti produžen odlukom Republičkog javnog tužioca, uz pismenu saglasnost upućenog lica. (čl. 8. ZONDOSOK). Ovde treba naglasiti da se za inicijalno upućivanje ne traži saglasnost lica koje se upućuje, dok se za produženje roka upućivanja traži, što je sasvim nelogično rešenje. Takođe, posebni kriterijumi za upućivanje javnih tužilaca ili zamenika javnih tužilaca u Specijalno tužilaštvo nisu utvrđeni, uostalom kao ni za postavljenje Specijalnog tužioca. Rok od 9 meseci, na koji se javni tužilac ili zamenik javnog tužioca upućuje na rad u Specijalno tužilaštvo, prema opštem shvatanju, veoma je kratak, te ga, i bez obzira na mogućnost njegovog produženja, treba zakonom produžiti. Ni jedan predmet organizovanog kriminala do sada nije okončan za 9 meseci. Postoje predlozi da se ovaj rok ili produži i izjednači sa mandatom Specijalnog tužioca, ili veže za dužinu trajanja postupka po predmetu u kojem konkretni zamenik postupa.

Kao važan uslov za efikasan rad Specijalnog tužilaštva postavlja se i mogućnost angažovanja lica različitih specijalnosti iz drugih organa i institucija. Zakonodavac je predvideo da, ako je to potrebno radi vođenja krivičnog postupka, Specijalni tužilac može od državnog organa ili organizacije da zatraži upućivanje zaposlenog na rad u Specijalno tužilaštvo. Rukovodilac organa ili organizacije dužan je da bez odlaganja odluči o ovom zahtevu, a upućivanje se vrši uz saglasnost zaposlenog i traje najduže godinu dana. (čl. 9. ZONDOSOK). Možda bi bilo korisno proširiti mogućnost ovakve vrste angažovanja i na zaposlene u nedržavnom sektoru, uz detaljno regulisanje njihovih prava i dužnosti, kako tokom angažovanja, tako i nakon toga.

5.3. Posebna odeljenja nadležnih sudova

Osim specijalizacije na nivou policije i tužilaštva, naš zakonodavac se opredelio i za specijalizaciju na nivou sudova, što ipak, predstavlja izuzetak u odnosu na praksu većine država. Međutim, pitanje je koliko je ovakva sudska specijalizacija opravdana, a pogotovo kada se uzmu u obzir odredbe zakona, po kojima se, osim naziva i nadležnosti, specijalizacija faktički ne ispoljava ni u čemu drugom.

Za postupanje u predmetima krivičnih dela organizovanog kriminala, prema odredbama ZONDOSOK-a (čl. 12.), nadležan je Okružni sud u Beogradu, kao prvestepeni za teritoriju Republike Srbije, dok je za odlučivanje u drugom stepenu nadležan Apelacioni sud u Beogradu. U skladu sa tim, u Okružnom sudu obrazovano je Posebno odeljenje za postupanje u predmetima krivičnih dela organizovanog kriminala (Posebno odeljenje Okružnog suda). Kolokvijalno ovo odeljenje naziva se i „Specijalni sud“.

Potrebno je odmah ukazati na jedan paradoks. Naime, od donošenja ZONDOSOK, odredba o formiranju Posebnog odeljenja Apelacionog suda nije realizovana, jer Apelacioni sudovi još uvek nisu formirani, pa je u žalbenom postupku

nadležan Vrhovni sud Srbije, u kome je, iako to zakon izričito ne predviđa, osnovano Posebno odeljenje za postupanje u predmetima organizovanog kriminala. Odredbe o obrazovanju Posebnog odeljenja za postupanje u predmetima organizovanog kriminala predviđene za Apelacioni sud, primenjene su na Vrhovni sud Srbije.

Rad Posebnog odeljenja bliže uređuje Predsednik Okružnog suda u Beogradu. Sudije u Posebno odeljenje Okružnog suda raspoređuje predsednik Okružnog suda u Beogradu, na vreme od dve godine, iz reda sudija tog suda ili sudija drugih sudova upućenih na rad u taj sud, uz njihovu saglasnost. Radom Posebnog odeljenja Okružnog suda rukovodi predsednik, koga postavlja predsednik Okružnog suda, iz reda sudija raspoređenih na rad u Posebno odeljenje. (čl. 13. ZONDOSOK).

Slične odredbe o uređenju i radu Posebnog odeljenja Apelacionog suda u Beogradu sadržane su u čl. 14. ZONDOSOK. Međutim, u praksi ovu nadležnost vrši Vrhovni sud Srbije. Sudije u ovo odeljenje je rasporedio predsednik Vrhovnog suda na vreme od dve godine iz reda sudija Vrhovnog suda uz njihovu saglasnost, a radom odeljenja rukovodi predsednik odeljenja koga je postavio predsednik Vrhovnog suda iz reda sudija raspoređenih u Posebno odeljenje Vrhovnog suda. Odeljenje čini 10 sudija Vrhovnog suda raspoređenih u dva petočlana veća, a većini sudija je već produžavan mandat. Predsednik Vrhovnog suda uređuje rad ovog Odeljenja i Godišnjim rasporedom poslova postavlja predsednike veća te raspoređuje sudije Posebnog odeljenja u ova veća. Sudije raspoređene u Posebno odeljenje Vrhovnog suda su istovremeno i članovi redovnih sudskih veća Vrhovnog suda, tako da odlučuju u žalbenom postupku i u postupku po vanrednim pravnim lekovima i u predmetima ostalih krivičnih dela.

Kao i kod Specijalnog tužilaštva, zakon ni ovde nije utvrdio posebne kriterijume za raspoređivanje sudija u Posebno odeljenje Okružnog, odnosno Apelacionog suda, niti za postavljenje predsednika tih odeljenja. Rok od dve godine, na koji se sudije raspoređuju u posebna odeljenja Okružnog, odnosno Apelacionog suda, pokazao se u praksi kao prekratak, s obzirom na dužinu trajanja postupaka za krivična dela organizovanog kriminala. Zakon ne predviđa, ali ni ne zabranjuje produženje ovog roka, tako da je u praksi bilo produženja za pojedine sudije. Ovaj problem još je izraženiji nego kada su u pitanju Specijalni tužilac i njegovi zamenici, jer može direktno uticati na efikasnost postupka i njegovo odugovlačenje, usled promene člana, a pogotovo predsednika sudskog veća kome je istekao mandat u posebnom odeljenju suda.

5.4. Bezbednosno informativna agencija

Zakonom o Bezbednosno-informativnoj agenciji definisano je da se Agencija, pored ostalog, bavi i poslovima vezanim za suprotstavljanje međunarodnom organizovanom kriminalu, odnosno, stručnim poslovima i zadacima na praćenju, dokumentovanju, sprečavanju, suzbijanju i presecanju delatnosti organizacija i lica usmerenih na vršenje organizovanog kriminala i krivičnih dela sa elementom

inostranosti, unutrašnjeg i međunarodnog terorizma i najtežih oblika krivičnih dela protiv čovečnosti i međunarodnog prava i protiv Ustavom utvrđenog poretka i bezbednosti Republike. U obavljanju ovih poslova, pripadnici agencije primenjuju ovlašćenja utvrđena zakonom i drugim propisima koje primenjuju ovlašćena službena lica i radnici na određenim dužnostima ministarstva nadležnog za unutrašnje poslove, u skladu sa propisima o unutrašnjim poslovima.

U skladu sa tim, u Bezbednosno-informativnoj agenciji su, na osnovu odgovarajućih podzakonskih akata, formirane organizacione jedinice koje se bave poslovima i zadacima u vezi sa suprotstavljanjem međunarodnom organizovanom kriminalu. S tim u vezi Agencija je uspostavila saradnju sa većim brojem službi bezbednosti susednih zemalja, zemalja Jugoistočne Evrope i Evropske unije, kao i srodnim službama drugih zemalja; Agencija je stalni učesnik međunarodnih konferencija koje se organizuju u cilju poboljšanja međunarodne saradnje na planu suprotstavljanja organizovanom kriminalu.

Saradnja Bezbednosno-informativne agencije i državnih organa nadležnih za borbu protiv organizovanog kriminala, odvija se pre svega kroz dostavljanje informacija i podataka ovim organima od strane Agencije. Takođe, ljudski i materijalno-tehnički resursi Agencije, koriste se u prekrivičnom postupku u predmetima organizovanog kriminala, na način i pod uslovima propisanim Zakonikom o krivičnom postupku. Iskustva stečena u dosadašnjoj saradnji državnih organa nadležnih za borbu protiv organizovanog kriminala sa Bezbednosno informativnom agencijom, u konkretnim predmetima organizovanog kriminala, pokazuju da je ova Agencija u stanju da pruži značajan doprinos borbi protiv organizovanog kriminala.

5.5. Uprava carina

Uprava carina kao organ u sastavu Ministarstva finansija Republike Srbije. poslove iz svog delokruga obavlja preko: Centrale Uprave carina i područnih organa – carinarnica. Aktivnosti carinske službe neposredno su vezane za izgradnju carinske službe kao relevantnog subjekta čiji je zadatak da omogući brz protok robe i putnika i efikasnu kontrolu, a odvijaju se u skladu sa Carinskim zakonom, podzakonskim aktima i preuzetim obavezama prema međunarodnim organizacijama CAFAO i institucijama (Svetska banka). Pored osnovne, fiskalne uloge, Uprava carina svakako zauzima značajno mesto u ukupnim aktivnostima državnih organa koji su usmereni na borbu protiv organizovanog kriminala. Značaj ove uloge uslovljen je i proizilazi iz Zakonom određenih delokruga rada i naležnosti Uprave carina. Uz Ministarstvo unutrašnjih poslova - Graničnu policiju, carinska služba predstavlja prvi bedem redovne odbrane od svih vrsta krijumčarenja i kriminala koji dolazi iz inostranstva, odnosno koji se odvijaju ka inostranstvu.

Uprava carina je donela sopstvenu Strategiju za borbu protiv organizovanog kriminala čija je polazna osnova Akcioni plan Evropske Unije o organizovanom

kriminalu iz 1997. godine, koji je njen sastavni deo. U tom smislu je izvršena reorganizacija carinske službe, koja u svome sastavu ima i specijalizovane uže organizacione jedinice nadležne za suzbijanje krijumčarenja, za carinske istrage, za obaveštajne poslove i za analizu i upravljanje rizikom. Saradnja državih organa nadležnih za borbu protiv organizovanog kriminala sa Upravom carina odvija se kroz razmenu informacija. U praksi, policija najčešće dostavlja zahteve za dostavljanje određenih podataka ili dokumentacije, kao i za vršenje provera putem međunarodne carinske saradnje. Na žalost, obaveštajni podaci kojima raspolaže Uprava carina, a to važi i za podatke takvog karaktera kojima raspolažu drugi državni organi, nisu u potrebnoj meri stavljeni u funkciju borbe protiv organizovanog kriminala. Razlog za to je nepostojanje jedinstvenog kriminalističko obaveštajnog sistema.

5.6. Poreska policija

U okviru Ministarstva finansija 2003. godine formiran je Sektor poreske policije, kao posebna organizaciona jedinica Poreske uprave. Poreska policija je isključivo nadležna za otkrivanje poreskih krivičnih dela i njihovih učinilaca. Poreska policija u prekrivičnom postupku postupa kao organ unutrašnjih poslova i ovlašćena je da, u skladu sa zakonom, preduzme sve potražne radnje, izuzev organičenja kretanja. Strateški ciljevi Poreske policije usmereni su na otkrivanje i suzbijanje najtežih poreskih krivičnih dela, sa posebnim težištem na otkrivanju i suzbijanju nezakonite evazije poreza na dodatu vrednost, kao najznačajnije poreske forme.

Saradnja Poreske policije sa državih organima nadležnim za borbu protiv organizovanog kriminala, uglavnom se odnosi na sprečavanje i otkrivanje poreskih krivičnih dela. Posebno je dobra i intezivna saradnja sa policijom, koja se odvija na bazi Uputstva o o obaveznim oblicima i načinu ostvarivanja saradnje Ministarstva finansija i ekonomije i Ministarstva nadležnog za unutrašnje poslove. U skladu sa ovim Uputstvom, obavezni oblici saradnje Poreske policije i Ministarstva unutrašnjih poslova su: Međusobno obaveštavanje putem ustupanja podataka, informacija i dokumentacije od značaja za otkrivanje poreskih krivičnih dela i njihovih učinilaca, kao i drugih podataka i saznanja od značaja rad ovih organa na suzbijanju kriminaliteta; preduzimanje potražnih radnji; prinudno dovođenje osumnjičenog radi saslušanja i preduzimanje zajedničkih akcija. U dosadašnjoj praksi ova saradnja se odvijala korektno, ali mišljenja smo da zbog raširenosti poreskog kriminala njen obim mora da bude mnogo veći od dosadašnjeg, što se posebno odnosi na oblast borbe protiv organizovanog kriminala.

5.7. Uprava za sprečavanje pranja novca

Uspostavljanje efikasnih mehanizama koji dovode do pravovremenog otkrivanja i sprečavanja pojave prevođenja i ulaganja finansijske dobiti stečene kriminalnim radnjama u legalne finansijske tokove, jedan je od osnovnih ciljeva naše države u borbi

protiv organizovanog kriminala. Na osnovu Zakona o sprečavanju pranja novca, koji je stupio na snagu u decembru 2005. godine, u okviru Ministarstva finansija formirana je „Uprava za sprečavanje pranja novca“ kao Finansijsko obaveštajna služba (FOS – FIS – Financial Intelligence Unit). U skladu sa Zakonom, banke i druge finansijske organizacije, menjači, preduzeća, osiguravajuće organizacije, investicioni fondovi i druge institucije, „obeznici“ po ovom Zakonu, obavezni su da Upravi za sprečavanje pranja novca dostavljaju podatke o "sumnjivim finansijskim transakcijama". Na osnovu člana 22. Zakona o sprečavanju pranja novca, Uprava za sprečavanje pranja novca može na inicijativu suda, javnog tužioca, Narodne banke Srbije, ministarstva nadležnog za unutrašnje poslove, ministarstva nadležnog za finansije, Agencije za privatizaciju, Komisije za hartije od vrednosti i drugih nadležnih državnih organa da izvrši proveru fizičkih i pravnih lica i svih transakcija, za koje postoji sumnja da se radi o pranju novca.

Uprava za sprečavanje pranja novca zakonom je ovlašćena da razmenjuje podatke i informacije u vezi sa pranjem novca ne samo sa Ministarstvom unutrašnjih poslova i drugim državnim organima, već i sa organima stranih država ili međunarodnim organizacijama. Prijemom Srbije u članstvo Egmont Grupe, Uprava je dobila mogućnost da razmenjuje informacije sa finansijsko obaveštajnim službama drugih zemalja, u skladu sa pravilima o razmeni ovog međunarodnog udruženja. U svrhu borbe protiv organizovanog kriminala, policija i specijalno tužilaštvo od Uprave dobijaju podatke o sumnjivim transakcijama, koji se mogu koristiti kao početna saznanja o kriminalnoj delatnosti i njenim nosiocima, ali i zahtevaju određene podatke u toku rada na konkretnim predmetima organizovanog kriminala. Posebno je važno pravovremeno dostavljanje tri vrste podataka:

- podataka koji se nalaze u bazama podataka koje vodi Uprava za sprečavanje pranja novca (baza novčanih transakcija u iznosu preko 15.000 evra, baza sumnjivih transakcija, baza prenosa novca preko državne granice) i podataka iz baze kojom Uprava raspolaže, a koja se odnosi na ino-plaćanje;
- podataka iz banaka (o imovinskom stanju i bankarskim ulozima, o instrumentima platnog prometa u zemlji i inostranstvu i ostali podaci koji su potrebni za sprečavanje i otkrivanje pranja novca i kriminalne delatnosti iz koje potiče novac koji se ubacuje u legalne finansijske tokove);
- podataka iz domena međunarodne saradnje, kao što su provere baza stranog FOS-a za pravno ili za fizičko lice.

Najzad, nadležni državni organi dužni su da nakon preduzimanja mera iz svoje nadležnosti redovno dostavljaju Upravi za sprečavanje pranja novca podatke i informacije o postupcima u vezi sa prekršajima, privrednim prestupima i krivičnim delima koji se odnose na pranje novca, kao i njihovim izvršiocima (lični podaci, faza postupka, podaci o pravosnažnim odlukama, odnosno presudama).

5.8. Izvod iz godišnjeg plana MUP-a za 2008 godinu

U oblasti suzbijanja privrednog kriminaliteta aktivnosti će biti usmerene na sprečavanje i otkrivanje težih i složenijih krivičnih dela, posebno novih pojava oblika iz ove oblasti kojima se društvenoj zajednici nanosi velika imovinska šteta. U skladu sa Nacionalnom strategijom za borbu protiv korupcije, preduzimaće se energične mere na sprečavanju zloupotreba ovlašćenja u javnom i privatnom sektoru u cilju sticanja lične koristi ili koristi za drugoga. Težište aktivnosti biće usmereno na otkrivanje i suzbijanje svih vidova zloupotrebe službenog položaja u državnim organima, kao i organima koji vrše nadzornu i kontrolnu funkciju u privrednom poslovanju ili su u funkciji ostvarivanja određenih prava građana, kao i na otkrivanju krivičnih dela protiv službene dužnosti, protiv pravosuđa i državnih organa.

U oblasti sprečavanja i otkrivanja nelegalnog prometa akciznih i drugih roba široke potrošnje koje na nelegalan način dolaze na tržište Republike Srbije, pre svega sa područja KiM, teritorije Republike Crne Gore i ostalih susednih država, preduzimaće se pojačane mere i aktivnosti.

Na otkrivanju i suzbijanju prevara u privrednom poslovanju, intenziviraće se saradnja sa nadležnim organima, pre svega sa Poreskom policijom i Agencijom za registraciju privrednih subjekata.

Jedna od prioriteta aktivnosti sprovodiće se na sprečavanju i otkrivanju krivičnih dela protiv pravnog saobraćaja, protiv pravosuđa, protiv službene dužnosti, kao i drugih krivičnih dela predviđenih odredbama Krivičnog zakonika i drugih zakona koji sadrže krivično-pravne norme.

Blagovremeno će se u saradnji sa drugim državnim organima (Uprava carina, Poreska policija, Tržišna inspekcija i dr) preduzimati odgovarajuće mere u cilju suzbijanja zloupotreba koje se vrše prilikom izbegavanja plaćanja carinskih dažbina kod uvoza roba, prevara na štetu budžeta putem lažnog izvoza robe koji se vrši u cilju povraćaja poreza na dodatu vrednost, lažnog deklarisanja robe prilikom uvoza i dr.

U saradnji sa Poreskom policijom, Poreskom upravom i Agencijom za sprečavanje pranja novca, preduzimaće se potrebne mere u cilju sprečavanja i otkrivanja krivičnih dela kojima se izbegava plaćanje dažbina koje predstavljaju javni prihod (PDV, porezi i doprinosi na lična primanja itd.), koja se vrše u cilju izvlačenja gotovog novca iz legalnih tokova bez plaćanja navedenih dažbina, najčešće uz korišćenje falsifikovane poslovne dokumentacije (kao na primer „fantomskih“ i „peračkih“ firmi) iza koje ne stoje stvarni poslovni odnosi. Preduzimaće se i potrebne mere u cilju sprečavanja i otkrivanja krivičnog dela pranja novca vezano za navedena predikatna dela.

Značajne aktivnosti biće usmerene na otkrivanju slučajeva falsifikovanja domaćeg i stranog novca, hartija od vrednosti, falsifikovanja i zloupotreba platnih kartica,

falsifikovanja znakova za vrednosti, kao i pravljenja, nabavljanja i davanja drugom sredstava za falsifikovanje. Aktivnosti u ovoj oblasti posebno će biti usmerene na otkrivanju grupa lica koja organizovanim kanalima izrađuju, odnosno distribuiraju i stavljaju u promet falsifikovani novac na teritoriji Republike Srbije, što može dovesti do destabilizacije kursa dinara i uticati na funkcionisanje privrede u celini. U vezi potrebnih ekspertiza ostvariće se saradnja sa svim nadležnim državnim organima, a posebno sa Ministarstvom finansija i NBS. Takođe će se preduzimati potrebne mere i radnje na sprečavanju i otkrivanju krivičnih dela falsifikovanje i zloupotreba platnih kartica, uz intenzivnu saradnju sa inostranim policijama posredstvom NCB Interpol, kao i sa poslovnim bankama preko Foruma za prevenciju zloupotrebu platnih kartica pri Privrednoj komori Srbije. U ove aktivnosti nakon sprovedene edukacije treba uključiti uniformisani sastav policije (pripadnike policije, saobraćajne policije i pogranične policije).

Pojačane mere preduzimaće se i na suzbijanju i otkrivanju zloupotreba odgovornih lica u postupku privatizacije, kao i odgovornih lica u agencijama koje vrše procenu vrednosti kapitala. Aktivnosti će biti usmerene i na praćenje privatizacije u javnim preduzećima, zemljoradničkim zadrugama kojima su date na korišćenje velike površine državnog zemljišta, kao i u velikim privrednim subjektima u kojima je privatizacija započeta, a još nije završena. Posebna pažnja u ovoj oblasti biće posvećena i utvrđivanju odgovornosti za prouzrokovanje stečaja i likvidaciju pravnih lica sa društvenim kapitalom. U izvršenju ovih zadataka ostvariće se puna saradnja sa drugim državnim organima, a pre svega sa Agencijom za privatizaciju, Ministarstvom finansija i Ministarstvom za privredu.

Preduzimaće se energične mere na sprečavanju i suzbijanju krivičnih dela u oblasti proizvodnje, prometa i na drugi način neovlašćenog korišćenja intelektualne svojine, a posebno autorskih i srodnih prava u oblasti izdavaštva, muzičke i filmske produkcije i kompjuterskog softvera. Aktivnosti će se sprovoditi u pravcu suzbijanja tzv. piratske produkcije kojom se suprotno zakonu ne samo nanosi šteta nosiocima autorskih i srodnih prava, već se i izbegavaju poreske i druge obaveze na štetu društvene zajednice. Preduzetim aktivnostima štitiće se odredbe Zakona o autorskim i srodnim pravima, Zakona o kinematografiji i drugih propisa kojima je regulisana ova materija. Takođe, preduzimaće se mere na sprečavanju i otkrivanju proizvodnje, uvoza i prometa falsifikovanih proizvoda, kao i drugih krivičnih dela kojima se povređuje pravo industrijske svojine (patent, žig, zaštićeni dizajn, poslovna tajna, geografska oznaka porekla robe, topografija integrisanih kola i dr.). U tom cilju, preduzimaće se preventivne mere i ostvarivaće se saradnja sa predstavnicima privrednih subjekata koji se bave proizvodnjom, legalnim uvozom i prometom robe koja u sebi sadrži prava intelektualne svojine i koja imaju saglasnost nosioca prava, odnosno odobrenje nadležnih državnih organa za njihovo legalno korišćenje, produkciju i promet.

Nastaviće se aktivnosti na suzbijanju krivičnih dela protiv bezbednosti računarskih podataka, oštećenja računarskih podataka i programa, računarske sabotaže, pravljenja i unošenja računarskih virusa, računarskih prevara i neovlašćenog prisustva zaštićenom računaru i računarskoj mreži, sprečavanja i ograničavanja pristupa javnoj

računarskoj mreži, neovlašćenog korišćenja računara i računarske mreže. Takođe suzbijaće se i druga krivična dela kod kojih se računari i računarske mreže, odnosno drugi uređaji koji u sebi sadrže visoke tehnologije koriste kao sredstva za izvršenje krivičnih dela ili su objekat napada (predmet krivičnog dela), ili se u njima mogu pronaći relevantni dokazi u digitalnom obliku od značaja za pretkrivični postupak.

U oblasti suzbijanja ekološkog kriminaliteta, aktivnosti će se sprovoditi u pravcu sprečavanja i otkrivanja krivičnih dela protiv životne sredine, određenih krivičnih dela protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine, zdravlja ljudi, biljnog i životinjskog sveta, rudnih bogatstava i prirodnih dobara. Intenziviraće se saradnja sa nadležnim državnim organima i organizacijama i preduzimaće se mere usmerene na otkrivanje krivičnih dela koja se vrše u ovoj oblasti.

Radi sprečavanja namernog izazivanja požara, eksplozija i havarija u privrednim objektima, ustanovama i javnim dobrima, a na osnovu operativnih saznanja izvršiće se analiza stanja u "ugroženim sredinama" a takođe će se ostvariti saradnja sa drugim organima i organizacijama koja se bave ovom problematikom. Preduzimaće se potrebne mere i radnje na istraživanju uzroka požara i otkrivanju učinilaca koji umišljajno ili nepridržavajući se propisanih tehničkih mera zaštite od požara i drugih mera zaštite na radu, izvrše krivična dela iz ove oblasti.

Preduslov za uspešno sprovođenje programskih aktivnosti je unapređenje operativnog rada kriminalističke policije uz prilagođavanje novoj metodologiji kriminalističko-obaveštajnog rada, korišćenju kriminalističko analitičkih metoda, primeni specijalnih istražnih tehnika i radnji dokazivanja, kao i stalnom praćenju pravne regulative u oblasti privrednog poslovanja.

VI Zaključna razmatranja

Na osnovu prethodnih razmatranja, nameće se zaključak da, iako su formirane institucije specijalizovane za borbu protiv organizovanog kriminala i postoje određeni oblici njihove međusobne saradnje i saradnje sa drugim relevantnim institucijama, ove institucije još uvek ne funkcionišu u potpunosti kao sistem. U nedostatku jedinstvenih kriterijuma i metodologije za identifikovanje konkretnih slučajeva organizovanog kriminala, u praksi se događa da u prekrivičnom i krivičnom postupku postupaju i druge policijske službe, odnosno javna tužilaštva i sudovi, bez formalnog sukoba nadležnosti. Ovaj problem, po našem mišljenju može se prevazići na sledeći način:

1. Formiranjem jedinstvenog kriminalističko obaveštajnog sistema radi efikasnog prikupljanja i analize informacija i podataka o organizatorima i članovima zločinačkih udruženja – organizovanih kriminalnih grupa i o njihovoj kriminalnoj delatnosti i to na osnovu jedinstvene metodologije.

2. Izgradnjom jedinstvene metodologije i kapaciteta za identifikovanje organizovanog kriminala, sakupljanje i analizu prikupljenih podataka. U okviru toga neophodna je i izgradnja kapaciteta koji bi podržavali institucionalnu razmenu informacija od važnosti za borbu protiv organizovanog kriminala.

3. Izrada jedinstvenih kriterijuma i metodologije za praćenje rezultata borbe protiv organizovanog kriminala i određivanje jedne institucije - tačke u kojoj bi se prikupljali, analizirali i obrađivali svi realizovani slučajevi. Koja će to institucija ili telo biti, zavisiće od zakonodavnog rešenja kojim će se regulisati koncept istrage. Samo tako ćemo znati koliko je organizovanih kriminalnih grupa i koliko članova tih grupa procesuirano, za koliko i kojih krivičnih dela, koliku imovinsku korist su pribavili kriminalom, na čiju štetu, kako i gde plasiraju nelegalnu dobit, kakva im je organizaciona struktura, načini izvršenja, metodi prikrivanja kriminalne delatnosti, načini izbegavanja krivičnog progona, korišćenje nasilja, korupcije i pranja novca, u kojoj je fazi postupak, da li se osumnjičeni brane sa slobode ili su u pritvoru i koliko dugo.

VII Literatura

1. Aleksić, Živojin: *Kriminalistika*, Beograd, 1985.
2. Analitički materijal Republičkog javnog tužilaštva Srbije i Okružnog javnog tužilaštva u Beogradu
3. Analitički materijal Ministarstva unutrašnjih poslova
4. Banović, Božidar: *Obezbeđenje dokaza u kriminalističkoj obradi krivičnih dela privrednog kriminaliteta*, Beograd, 2002..
5. Bošković, Mićo: *Organizovani kriminalitet – kriminološki i kriminalistički aspekti*, Beograd, 1998.
6. Box, S.: *Deviance, Reality and Society*, 2nd ed., 1981, London: Holt, Rinehart and Ninston.
7. Vodinelić, Vladimir: *Studija o taktici razotkrivanja fingiranih krivičnih dela*, Priručnik 6/87, str 490; Bošković, Mićo: *Kriminalistika metodika II*, Beograd 1996.
8. Vodinelić, V.: *Kriminalistika, O pojmu traga, indicija i podeli indicija na materijalne, psihološke i moralne*, Beograd, 1984.
9. Geis, G., Meier, R.F. and Salinger, L.M.: *White-Collar Crime*, 1995, New York, Free Press
10. Geis, G.: *White-Collar Crime: What is it?*, 3 Current Issues in Criminal Justice, .
11. Davidović, Dragomir: *Privredni kriminalitet i uloga društvene kontrole u njegovom suzbijanju*, Univerzitet u Beogradu, Beograd, 1965.
12. Davidović, Dragomir: *Savremeni problemi kriminaliteta i drugih društveno negativnih pojava u privredi i zaštita od njih*, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, 4/82.
13. Zakon o izmenama i dopunama o krivičnom postupku iz 2009. godine objavljen u "Službenom glasniku Srbije" br. 72/09
14. Zakon o deviznom poslovanju iz 2006. godine objavljen u "Službenom glasniku Srbije" br. 62/06
15. Zakon o bankama iz 2005. godine objavljen u "Službenom glasniku Srbije" br. 107/05.
16. Zakon o izmenama i dopunama o bankama i drugim finansijskim institucijama iz 2003. i 2005. godine objavljen u "Službenom glasniku Srbije" br. 72/03 i 61/05

17. Zakon o budžetu 2010
18. Ignjatović, Đorđe: *Kriminologija*, Beograd, 1998.
19. Ilić-Popov, G., *Poresko pravo Evropske unije*, Pravni fakultet, Beograd 2004.
20. Ilić-Popov, G., *Komentar Zakona o porezu na dodatu vrednost*, Pravni fakultet, Beograd 2005.
21. Kulić, M., *Poreska utaja i krijumčarenje*, Beograd, 1999.
22. Miljević, I. M., *Skripta iz metodologije naučnog rada*, Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Filozofski fakultet, Pale, 2007.
23. Mitchell Austin, Sikka Prem, Willmott Hugh: *Sweeping it under the carpet: the role of accountancy firms in money laundering*, 1996. Vidi Internet adresu www.tripod.lycos.com
24. Nevenka Kažić, *Analiza Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala Republike Srbije i njegova primena u praksi, u: Borba protiv organizovanog kriminala u Srbiji*, Dosije, Beograd.
25. Porter, M.E. *What is Strategy?* Harvard Business Review, 2008. dostupno na www.harvardbusinessonline.hbsp.harvard.edu.
26. Porter, B. A., *The Audit Expectation-Performance Gap and the Role of External Auditors in Society*, thesis presented at Massey University, Massey, 1990.
27. President's Commission on Organized Crime - The Cash Connection: *Organized Crime, Financial Institutions and Money Laundering*, Washington, 1984..
28. Stajić, Lj., i Jovašević, D., *Bezbednosni pravni aspekti pranja novca kao kriminalne delatnosti*.
29. Stakić, B., Barać, S., *Međunarodne finansije*, FFMO, drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd, 2007.
30. Stanišić, M., *Revizija*, Univerzitet Singidunum, Fakultet za Finasijski Menadžment i Osiguranje, Beograd, 2004.
31. Stanišić, M., *Metodologija revizije*, Univerzitet Singidunum, Fakultet za Finasijski Menadžment i Osiguranje, Beograd 2006.
32. Sutherland, H. Edwin.,: *White-Collar Criminality*, American Sociological Review, 1940. February, str. 1-12.
33. Sutherland, H. Edwin.,: *White-Collar Criminality. Crime?*, American Sociological Review, 1945. April, str. 132-139.

34. Teofilović, M., i Jelačić, M., Sprečavanje, otkrivanje i dokazivanje krivičnih dela korupcije i pranje novca. Beograd, Policijska akademija, 2006.
35. Freiberg, Arie: *Sentencig white-collar criminals*, Paper presented at the Fraud Prevention and control Conference by the Australian Institute of Criminology in association with the Commonwealth Attorney-General's Department and held in Surfers Paradise, August, 2000.
36. Škulić, M., *Organizovani kriminalitet*, Beograd, Dosije 2003. godine,
37. Šuković, Danilo: *Privatizacija i korupcija, Sistem i korupcija*, Institut društvenih nauka, Beograd, 2000, str.51.
38. Weber, Kristian: *Wirtschaftskriminalität, Kriminalistik*, 1998.
39. www.scribd.com
40. <http://www.forensicaccounting.com/>
41. <http://www.kpa.edu.rs/>
42. <http://www.rjt.gov.rs/cr/articles/statistika/>
43. <http://www.mup.vladars.net/>
44. <http://www.mfin.gov.rs/>
45. <http://www.parlament.gov.rs/content/lat/akta/zakoni.asp?sort=naziv>
46. <http://www.coe.int>
47. www.osce.org